

СВЕСКЕ МАТИЦЕ СРПСКЕ

Бр. 63

Покренуте 1985.

УРЕДНИШТВО

Др Горана РАИЧЕВИЋ (уредник *Серије књижевности и језика*)
Др Љубомирка КРКЉУШ (уредник *Серије друштвених наука*)
Др Ира ПРОДАНОВ КРАЈИШНИК (уредник *Серије уметности*)
Др Јован МАКСИМОВИЋ (уредник *Серије природних наука*)

Штампање ове свеске финансирано је из
Легата инж. Лазара и Савете Стојковић

ISSN 0352-7727

СВЕСКЕ МАТИЦЕ СРПСКЕ

ГРАЂА И ПРИЛОЗИ ЗА КУЛТУРНУ
И ДРУШТВЕНУ ИСТОРИЈУ

Серија друштвених наука

Св. 15

УРЕДНИШТВО СЕРИЈЕ ДРУШТВЕНИХ НАУКА

Др Љубомирка КРКЉУШ (главни уредник)
Др Драган КОКОВИЋ
Др Софија БОЖИЋ
Др Милош КОВИЋ

Нови Сад
2024

САДРЖАЈ

ЧЛАНЦИ И РАСПРАВЕ / ARTICLES and TREATISES

Горан Комар: ХЕРЦЕГНОВСКИ КАПЕТАН СИМО МИЛУТИНОВ (МАГАЗИНО- ВИЋ): ЗНАЧАЈНИ СРБИН 18. ВЕКА	7
Снежана Илић: СВЕТОЗАР ЋОРОВИЋ КАО ЈЕДАН ОД ВОЂА СРПСКЕ ИНТЕЛИ- ГЕНЦИЈЕ У МОСТАРУ КРАЈЕМ 19. И ПОЧЕТКОМ 20. ВЕКА	13
Бошко Брзић: КОВИЉСКИ РИТ – МИКРОТОПОНИМИ	27
Бошко Брзић: ДАТУМИ ОСЛОБОЂЕЊА МЕСТА ОД ФАШИСТИЧКИХ ОКУПАТО- РА НА СЕВЕРУ СРБИЈЕ 1944/1945	45
Милена Жикић: НАУЧНИ РЕЗУЛТАТИ (1987–2019) ДР БОЖИЦЕ МЛАДЕНОВИЋ: БИБЛИОГРАФИЈА	79
Светислав Мандић: ТРАГЕДИЈА У ГОРЊОЈ ИСПОСНИЦИ СВЕТОГ САВЕ	95
Редакција: НАПОМЕНА	105

Др ГОРАН КОМАР
Херцеї Нови, Црна Гора
Е-адреса: gorankomar21@gmail.com

ХЕРЦЕГНОВСКИ КАПЕТАН СИМО МИЛУТИНОВ (МАГАЗИНОВИЋ): Значајни Србин 18. века

САЖЕТАК: Симо Милутинов из братства сливничких Магазиновића (Требињска површ) био је први трибутарни капетан Топалске општине код Херцег Новог (1718/19). Такође, био је један од двојице главних прокуратора код градње Саборне цркве Св. Спаса на Топлој (1709–1713). Стваралац је највећег, у величини давања Српској православној цркви, тестаментa у историји града (1742).

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Симо Милутинов, Магазиновићи, Требиње, Топла, Херцег Нови, тестаменти

У српској историји много је примера личности које су задужиле народ и Цркву, а које су остале непознате. Прије двадесетак година започео сам са истраживањем историјског хода једне јужнохерцеговачке, требињске фамилије чији су се припадници током Морејског рата (завршен 1699. године Карловачким миром) доселили у Херцег Нови. То су Магазиновићи из села Сливница у Требињској Површи. За оне који не познају географију требињске области, то је предео лијево од пута којим се од Требиња путује ка Дубровнику и који се узвисује изнад Жупе и Конавала. Када су Магазиновићи прелазили ка Новоме, они су се практично помјерили „преко два брда” и до тог бокељског града су могли путовати пола дана – пешице. Магазиновићи се помињу у документима Државног архива у Дубровнику из којих се може видети да су током 17. вијека припадали кругу оних херцеговачких родова који су одржавали везу са Дубровачком републиком, а који су јој били веома значајни због обезбеђивања залеђа града и његове трговине (Даниловић, Магазиновић, Пржовић, Витковић, Војновић, Кадиевић). Необично је важна и њихова сарадња са Млечанима током претходног великог рата (Кандијског) у коме је наш народ претрпио огромне губитке. У то доба је утиран пут веома

важној одлуци за прелазак „под крило принципово” у млетачку Боку (али на стари, хиљадугодишњи српски црквено-народни домен) који ће уследити током последње деценије 17. вијека.

Први истакнути члан фамилије који је у Боки деловао био је Сладоје Томашев. Бавио се и на копну и на суву, као веома активни трговац, који је задобио похвалу генералног провидура. Негде на прелому вијекова, Сладоје је донио одлуку да из свијета у коме је тако живо учествовао у метежу Морејског рата, па и размеђима свијетова, постане монах. Било је то у време владиковања у Боки и Далмацији преосвећеног Саватија (Љубибратића – Руђића), па је вјероватно да је трговца Сладоја, који је задобио велике некретнине, замонашио управо он. Владика је много допринео српском народу подстицајем за знатније улажење херцеговачких Срба на млетачку територију. И сâм је учествовао у рату. У Херцег Нови је стигао из Пиве, гдје је деловао као пивски епископ. Види се то јасно из млетачког катастика из 1690. године (*vescovo di Piva*). О даљем животу монаха Симеона не зна се ништа. Њега је, међутим, као правни настављач, у свету наследио синовац Симо Милутинов. Наследио је огромни иметак у свим селима око града. Био је стационаран на месту Предиван, западно од Херцег Новог, а у близини резиденцијалног седишта владике Саватија, где је у средњем веку постојао манастир Светог Великомученика Димитрија. У својој опоруци (коју сам више пута објавио) Симо описује зграде које је поседовао на том месту и из тог описа се јасно види да је у питању био стамбени и пословни комплекс.

Животни пут Сима Магазиновића везан је за владика Саватија. Владика је поживео до 1716. године, а овдје у Херцег Новом покренуо је велико дело подизања Саборне цркве Св. Вазнесења Господњег на Топлој и уређења своје придворне капеле Св. Николе. Градња Саборне цркве започета је 1709, а освешћена четири године касније. Главни прокуратори код подизања Саборне цркве били су Симо Милутинов и Сава Петровић. Они су бринули и понели одговорност за највеће градитељско дело херцеговачких Срба до подизања Велике Светоуспенске цркве манастира Савина у другој половини 18. века.

Следеће Симово прегнуће везано је за поступак оснивања Топалске општине – српске православне аутономије под патронатом Млетачке републике 14. јула 1718. године. На тај дан је сенат издао наредбу провидура Аловизе Моченигу III да приђе оснивању општине на Топлој са седиштем у Саборној цркви, а по узору на стару српску паштровску самоуправу из 1423. године. Општина се служила печатом Саборне цркве. Њена управа је била састављена од једног капетана (попут градоначелника), четворице судија који су решавали грађанске спорове и једног писара. На дужности писара се најдуже задржао Јово Митров Магазиновић. Управа је бирана на мандат од једне године.

Симо Милутинов био је њен први трибутарни капетан. Као писмен човек, заслужан је за њен правилник и низ одредби интерног карактера које

су доношене у првим годинама живота општине. Она се тада сусрела и са проблемом кривотворења општинског печата који је покушан да се прикаже у канцеларији генералног провидура од стране једног члана топаљске заједнице. Ова општина која је у правном смислу потрајала до рушења Млетачке републике 1797. године, а практички и пуно дуже до у другу аустријску управу, представља стварно историјско језгро општине Херцег Нови. Она се, као најмлађа у низу, придружила пространој српској православној аутономији под окриљем Св. Марка.

У Ризници манастира Савина, чува се диптих на дрвеној дасци са именима из рода Сима Милутиновог који је 1741. године израдио један од иконописаца из фамилије Димитријевић-Рафаиловић.

Током 1742, Симо је исписивао веома обимни тестамент на више десетина страна (на хартији) којим се обратио својој заједници, а који представља највећи у историји града Херцег Новог, и по обиму и по величини давања своме народу и Српској православној цркви. Према обрасцу великих тестамената Боке и Дубровника, Симо је опоручно завештао средства и земље: свим манастирским средиштима на простору читаве Старе Херцеговине, манастиру Хиландар, Цркви Христовог гроба, манастиру Св. Катарине на Синајском горју, свим црквама у новском крају и извесним црквама у старом завичају. На пример, Цркви Св. Климента у селу Сливница (седиште Магазиновића у Површи) завештао је двије иконе: Пресвете Богородице и Св. Теодора Тирона. Ова последња, налазила се донедавно у цркви. Мноштво икона и поседа, даривао је црквама око Херцег Новог. Посебну пажњу, посветио је манастиру Савина који је задуго решавао правна питања у вези са његовом оставштином. Сахрањен је пред Малом савинском црквом.

Ево како у тестаменту помиње родбину:

„И баштину и (и)нконе остављам за вјечни помен мојего стрица Симеона монака и мене грешнога Сима и моје родитеља оца Милутина и матере Гроздане и моје фамиље Маре, Лександра, Јане, Марије, Стане, Анђе. И карте које буду од исте баштине да се даду у манастир на Савину старјешинама од манастира...”.

Манастирима:

„Но 8. Даћете како доље пишем саландаре у ове манастире како именујем у сваки а покојному Симеону стрицу дао сам прије. А саде даћете мени грешному Симу и Лександру како ниже:

У манастир на Савину храму Успенија Пр(есве)те Б(огороди)це два саландара Но 2

У церкву Саборну на Топлу храму Вазнесенија Х(ри)с(то)ва два саландара Но 2

У манастир на Дуж(и) у Требиње храм Рождество Пр(е)с(ве)те Б(огороди)це два саландара Но 2

У манастир Добрићево у Зарјечје храм Ваведеније Пр(е)с(ве)те Б(огороди)це два са(ландара) Но 2

У манастир Косјерево храм Рождество Пр(е)с(ве)те Б(огороди)це два саландара Но 2

У манастир у Пиву храм Успеније Пр(е)с(ве)те Б(огороди)це два саландара Но 2

У манастир у Никшиће храм С(ве)таго Луке Еванђелиста два саландара Но 2

У манастир у Морачи храм Успеније Пр(е)с(ве)тије Б(огородице) два саландара Но 2

У манастир у Дечане ђе је С(ве)ти Стефан краљ дечански два саландара Но 2

У манастир у Пјевља храм С(ве)те Тр(ои)це два саландара Но 2

У манастир у Житомислиће храм Ваведеније Пр(есве)те Б(огороди)це три саландара трећи покојному Симеону нијесам прије дао

На Цетиње али на Стањевиће ко(ј)и је храм мени саландар један Но 1

У манастир Арденицу у Арбанију мени саландар један Но 1

У манастир Завалу у Попово храм ...¹ м мени саландар један Но 1

У цркву Св(ета)го Луке у Котор мени саландар један Но 1

У цркву Светаго Петра у Рисан мени саландар један Но 1

То је у све саландара двадес и осам рекох Но 28

На Јеросалим да се пошље ђе је Х(ристо)в Греб сто и педесет дукат - - рекох Но 150 или тридесет цекина у злату Но 30 - -

У Свету гору у манастир Хиландар сто дукат корентие рекох Но 100 или двадес цекина у злату Но 20

И ово што је на Јеросалиму и ју Свету гору да се не даје путником ко(ј)и одонуд доходи него да се пошље по сигуријем хачијам ко(ј)и ће предат и донијет рицевуде о то хачије иду често на Јеросалим из Босне. Тако и ју Свету гору ко би ишао сигур ма њиховијем путником нее”.

Симо је имао три кћери. Све три је надживео. Биле су удате за знамените Србе у Боки и Далмацији: Војновића, Теловића и Митровића.

Магазиновићи из Требињске површи су као уселјеници у залив значајно задужили православну Боку. Њихов историјски ход и формат, остали су у

¹ изостављено

извесној сени других заслужних родова који су се са овог обалског прага оти-
скивали у велики свет. Они су, пак, своје животе везали за Херцег Нови и
Боку.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

- Zloковић, Maksim (1971): Mletačka uprava u Herceg Novom. *Бока* 3: 5–37.
- Злоковић, Максим (1978): Топалска општина. *Годишњак Поморској музеја Кошор*
XXVI: 51–69.
- Комар, Горан Ж. (2009): Капетан Симо Милутинов. *Трибуна* 12: 209.
- Комар, Горан (2011): *Значајни родови Херцеј Новој I, Маџазиновићи и Јовановићи,*
архивска исцртаживања. Подгорица: Друштво чланова Матице српске, 72.
- Комар, Горан (2022): *Прва књига Тојалске комунијаци – шемелна акција*. Херцег
Нови: Друштва за архиве и повјесницу херцегновску и Требиње: Задужбине
„Кнез Мирослав Хумски“ из Требиња.
- Комар, Горан (2012): Симо Милутинов (Томашевић) Магазиновић, у: Небојша Рашо,
Знаменићи Бокељи, књига IV, Херцег Нови.
- Комар, Горан (2016): *Тирличне ојоруже бокецкој, требињској и дубровачкој краја:*
1392–1834, Херцег Нови.
- Медаковић, Дејан (1978): *Манасићир Савина. Велика црква, ризница, рукојиси*. Фило-
зофски факултет, Монографије, књига 6, Београд.
- О Топалској општини: Саво Накићеновић, Опћина топалска, *Календар „Бока“* за
1912. годину, Котор 1911.
- Поповић, Томо К. (1924): *Херцеј-Нови: историјске биљешке: 1382–1797*. Књ. 1, Херцег
Нови: Орјен.
- Радојичић, Драгана (1994): *Крајина новска у судару свјетлова*. Београд: Филозофски
факултет – Одељење за етнологију.
- Sivrić, Marjan (2003): Оporuka Trebinjca hadzi Jova Vitkovića-Dučića iz 1707. godine,
Tribunia 10: 109–117.
- Ћоровић, Владимир (1929): Топалска општина код Херцег-Новог у првој половини
XVIII века, *Гласник Географској друштва XV*: 1–11.
- Црнић-Пејовић, Марија (1977): Попис капетана, суђа и канцелера топалске општине
за период 1719–1759. године. *Бока* 9: 381–389.
- Шеровић, Петар (1953): Из архиве старе Топалске општине код Херцег Новог. *Гласник*
Етнографској музеја књ. 8.
- Шеровић, Петар (1957): Стара Топалска општина у Боки Которској 1718–1797, *Истори-*
јски записи 1–2: 189–210.

Мр СНЕЖАНА ИЛИЋ
Нови Сад, Србија
Е-адреса: snezailic@neobee.net

СВЕТОЗАР ЋОРОВИЋ КАО ЈЕДАН ОД ВОЂА СРПСКЕ ИНТЕЛИГЕНЦИЈЕ У МОСТАРУ КРАЈЕМ 19. И ПОЧЕТКОМ 20. ВЕКА

САЖЕТАК: Светозар Ћоровић био је један од оснивача српског културног покрета крајем 19. и почетком 20. века. Био је изузетно активан у Културном и просвјетном друштву „Гусле”, центру српске духовности у тадашњем Мостару. Много је учинио на унапређењу рада друштва. Са побратимом Алексом Шантићем покренуо је лист за културу и књижевност *Зора*. Био је један од покретача листа *Народ*, једног од, можда, најутицајнијих српских политичких листова у Босни и Херцеговини.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Срби, култура, књижевност, публицистика, Мостар, Херцеговина, лист *Народ*, културно и просвјетно друштво „Гусле”, лист *Зора*

Светозар Ћоровић је потицао из једне од најбогатијих српских породица у Мостару у другој половини 19. и у првим деценијама 20. века. Од ране младости се укључио у културни, а могло би се рећи, и политички живот свога града који се крајем 19. века развија у културни и политички центар Херцеговине. Светозар Ћоровић се од самог почетка рада Културног и просвјетног друштва „Гусле” у Мостару, још пре његовог званичног оснивања 1888. године, активно укључио у његов рад. Мостарска културна елита је истицала важност образовања за развој свих области живота једног народа. Резултат тих настојања био је тај да су српске школе, и поред јаког страног утицаја, биле развијеније у Херцеговини него у Босни. Сарајевски лист *Босанска вила* писао је да је уважавање српских школа у Херцеговини боље него у Босни и да би било добро „да се овај број увећа, тако да ће Херцеговци сачувати своје име”.¹ Чланови друштва били су веома активни у пружању,

¹ Јован Радуловић, *Славно доба Мосћара*, Мостар 2010, 272; Јован Радуловић, *Мосћарски српски друшћивени и књижевни покрет у Мосћару у другој половини прошлог и на почетку овог века*, Београд, 28. IV 1958, 274, Архив Српске академије наука и уметности у Београду (АСАНУ), Инв. бр. 13.388 (Оригинални текст докторске дисертације др Јована Радуловића,

чак и материјалне, помоћи сиромашним слојевима становништва. Нарочито су придавали велику важност пружању материјалне помоћи сиромашним ђацима.

Светозар Ђоровић је дао немерљив допринос квалитету и свежини позоришног репертоара друштва „Гусле”,² нарочито као глумац који се добро показао у скоро свакој улози.³ Као глумац је био одличан комичар. По сведочењу Атанасија Шоле преводио је „Чехова и друге Русе и писао комаде под туђим именом”. То је код њега ишло врло лако, „као из рукава”, а успех код публике био је увек добар. Једном приликом му се неко српско муслиманско друштво обратило за помоћ око позоришног комада. Ђоровић је написао драму у „три чина у стиховима за три дана!”⁴ Касније се истакао и као драмски писац али и режисер.

Културни покрет у Мостару је предводило дванаест културних „апостола”, предвођени Светозаром Ђоровићем и Алексом Шантићем. Овај покрет су сачињавали просветни радници, млади интелектуалци и омладинци из трговачких и занатлијских кругова.⁵ Покрет се борио за црквено-просветну аутономију општина на територији Босне и Херцеговине. Ова борба имала је и облике борбе за што већу самосталност босанско-херцеговачких општина. Енергично су се борили за побољшање образовања и јачање националне свести српског народа у Босни и Херцеговини. Тврдили су да само образован и национално освешћен човек може правилно да формулише националне циљеве и бори се за њихово остварење. Овај покрет се борио за решење социјалних питања и социјалну равноправност свих слојева становништва, без разлике вере, пола и имовинског статуса. Књижевници, угледни чланови овог покрета Светозар Ђоровић и Алекса Шантић су кроз своја дела указивали на аномалије тадашњег мостарског друштва, које су некад имале и погубне последице по појединца и друштво у целини. Због тога их многи сматрају социјалним писцима. Они су своје ставове исказивали и кроз своје позоришне драме, које су, током последње деценије 19. и почетком 20. века, приказиване у позоришту Културног друштва „Гусле”. Књижевност је била основна национална делатност преко које је грађанска класа одређивала стратешке циљеве целокупног народа.⁶

објављен као књига 2010. године у Мостару, под насловом *Славно гоба Мосћара*, у издању СПКУД „Гусле” и Српске православне општине Мостар. Друштво „Гусле” обновљено је 13. октобра 2008. године у Мостару).

² Атанасије Шола, Људи и догађаји у прошлости Гусала, у: *Пегесеј ѿ година српској ијевачкој друшћива „Гусле” 1888–1938*, уредник Јован Радуловић, Мостар 1938, 25.

³ Исто, 31.

⁴ Ј. Радуловић, *Славно гоба Мосћара*, 303.

⁵ Јован Радуловић, Мостарски књижевни покрет уочи изласка „Зоре” и утицај Војводине на мостарску књижевну средину, у: *Лейѿиис Мајишце српске*, књ. 348, св. 1, година СХI, јули–август 1937, 52.

⁶ Милорад Екмечић, Друштво, привреда и социјални немири у Босни и Херцеговини, у: Група аутора, *Истѿорија српској народа*, VI/1, Београд 1994, 582.

Мостарски национални радници су покренули лист *Глас Херцеговаца*, који је био први српски лист у Мостару. Лист се бавио темама из културног, привредног и политичког живота Мостара и Херцеговине. Мостарски културни покрет се борио да укључи у друштвени живот све слојеве становништва. Борили су се за побољшање услова образовања свих грађана, без обзира на слој становништва и пол којем су припадали. Борили су се за што веће укључење жена у друштвени живот Мостара и Херцеговине. Светозар Ђоровић и Алекса Шантић су током 1892. године покушали да покрену и дечији лист *Херцеговче*.⁷ Овај лист је требало да излази једном месечно, а био би посвећен дечијем образовању и да развија дечије склоности према литератури и глуми. Планирано је да лист буде илустрован. Шантић је, као покретач листа, тражио помоћ од др Милана Савића, како би лист у свом садржају имао што више тема интересантних и поучних за децу. Лист због финансијских потешкоћа никада није покренут.

Доласком на чело младог руководства друштва „Гусле”, 1895. године, које су предводили књижевници Светозар Ђоровић и Алекса Шантић, оно је знатно модернизовало свој рад и постало „права матица сваке друге народне акције, а омладина која је учествовала у њима, била је спремна на жртве, што је доказала за време рата, обележивши тим своју спремност и оданост националној ствари многим страдањима по тамницама и светлим гробовима на бојном пољу! Уопште узевши, ’Гусле’ нису више биле друштво за гајење уметности, као такве, него национално средиште, које је под плаштом уметности, сновало и изводило друге народне подвиге, нарочито почевши од 1897. па до светског рата.”⁸

Светозар Ђоровић је био „неисцрпан у изналажењу идеја, подесних за разне народне манифестације, које је претварао познатом својом експедитивношћу и вредноћом у дело. Но, себе у тим приликама није истицао. Волео је да остане анониман и да другом препусти да се истакне.”⁹ Ђоровић је покренуо и оснивање Добротворне задруге Српкиња.¹⁰ Био је кључни човек за организацију и пропаганду представа и осталих народних окупљања у „Гуслама”, како би се подстицао дух народног заједништва и развијала национална свест српског народа. На овим окупљањима сакупљали су се прилози за помоћ Србима у свим српским крајевима, а новац од улазница за приредбе и свечаности које су се одржавале у „Гуслама”, прилагао се у добротворне сврхе. Ђоровић је иницирао и отварање јавне читаонице у „Гуслама”, поред већ постојеће библиотеке.¹¹ Први је дошао на идеју да се обустави „покрет сеобе Срба, због неродице, глади и прогона аустријских власти, из Невесиња и

⁷ Писмо Алексе Шантића – Милану Савићу, 15. фебруар 1892, Писмо бр. 3, у: *Целокућина гјела*, Алексина писма, www.aleksasantic.com

⁸ Атанасије Шола, нав. дело, 22.

⁹ Исто, 23.

¹⁰ Исто, 25.

¹¹ Исто, 25.

Горње Херцеговине у Србију, који су аустријски агенти тајно потстрекавали, а са циљем да се тај етнички компактни крај расели. Он је то хитно преко својих пријатељских веза, доставио Српској краљевској влади у Београду и изложио колики би то био национални губитак за Херцеговину. Затражио је да Влада не дозволи уселавање у Србију, па да тако паралише тај погубни покрет. Услед такве забране било је више него извесно да ће се свет смирити и остати на својим огњиштима. То стога што и није намеравао да сели у неке друге крајеве, него само у Србију, у којој је гледао земљу слободе и сваког берићета. Тако је и било. Светозар је успео и народ се стишао. Међутим, проведена је интензивна пропаганда, нарочито у Невесињу, да народ не сели, јер га непријатељи на зло наговарају да напусти своје домове, па да се неко други у њих усели... С том задањом ишли су наши изасланици у Невесиње, Војислав Шола и Ристо Бошковић, по неколико пута и делили народу храну у натури, да се прехрани до нове жетве, коју су Мостарци у знатним количинама набавили добровољним прилозима. И тако је, захваљујући на првом месту Светозару и његовој хитној интервенцији, спречена једна несрећна намера, инспирисана од наших непријатеља, да се омогући насељавање наших чистих српских крајева нежељеним дошљацима. Сви договори око те акције вођени су, у главном, баш у 'Гуслама', у одборској канцеларији или читаоници друштвеној."¹²

Прилој 1. Светозар Торовић у младости

Светозар Торовић, Алекса Шантић, Јован Дућић и Атанасије Шола су крајем 1895. године покренули процес оснивања листа *Зора*. Торовић је био најзаслужнији за покретање листа, чији је допринос развоју културе код Срба у Босни и Херцеговини био изузетно велики. О томе је Шола касније писао: „И покретање *Зоре* је замисао Светозарева. Једнога дана састасмо се: он, Алекса, Дучић и ја у нашој канцеларији, у Гуслама (био сам тада тајник друштва) и решисмо да се лист покрене. Светозар је већ био све унапред при-

¹² А. Шола, нав. дело, 25.

премио и предвидео, чак и материјална и чисто техничка страна није била занемарена, што често бива код неiskusних издавача књижевних публикација. А најважнија дужност: окупљање и ангажовање сарадника била је, разуме се, поверена Светозару. И он је, у року од два дана, написао преко педесет писама (то у први мах) у којима је објаснио потребу покретања ревије и умолио сарадњу.¹³

Светозар Ћоровић и Алекса Шантић су, 30 новембра 1895. године, поднели молбу Земаљској влади у Сарајеву за одобрење издавања културног часописа *Зора*.¹⁴ Побратими Алекса Шантић и Светозар Ћоровић су се двоумили око имена часописа. Варијанте за назив часописа биле су *Побраћимсџиво* или *Зора*.¹⁵ Оснивачи су, на крају, одабрали име *Зора*. Шантић, Ћоровић и Шола су уложили и своја лична материјална средства, да би покренули лист. Овај часопис би се, по речима њених покретача, бавио само културним и привредним темама. Политичке теме би из листа биле искључене. Уредничку концепцију листа његови покретачи су објашњавали следећим речима: „Лист би имао бити ван сваке *йолийичке релијије*, него би био гласило ексклузивно за науку, забаву, умјетност и привреду, те би доносио пјесме, приповијетке, научне расправе, економске чланке, народне умотворине, музикалије и тд., али све што засијеца само у науку, забаву и привреду, те му није никаква друга мисија, него да омили читалачком свијету лијепу књижевност и привреду, а сарадници ће бити сви признати књижевни раденици Срби и Хрвати.”¹⁶ Лист би излазио један пут месечно. Излажење листа *Зора* је одобрено решењем Земаљске владе, од 28. фебруара 1896. године,¹⁷ под условом да се могао „бавити само оним предметима, који искључивши из рада листа сваки политички правац, једино у науку, забаву и привреду засјецају”¹⁸. Цензуру овог листа вршиле су аустроугарске окружне власти у Мостару.

Главни задатак листа *Зора*, био је унапређење културног, просветног и друштвеног живота тада заостале Босне и Херцеговине. Овом часопису је и дато име *Зора*, јер је требао да буде светло у мраку непросвећене Босне и Херцеговине. Лист није имао амбиције да буде конкуренција листу *Босанска вила*, који је излазио у Сарајеву а био је први српски лист за културу у Босни и Хер-

¹³ Љубица Томић-Ковач, *Зора: књижевноисторијска монографија*, Сарајево 1971, 18.

¹⁴ Молба Алексе Шантића и Светозара Ћоровића, упућена Земаљској влади, у вези са покретањем часописа „Зора” и преписка вођена тим поводом између Градског котарског уреда у Мостару, Окружне области у Мостару, Земаљске владе и заједничког Министарства финансија, у: Светозар Ћоровић, *Светозар Ћоровић: документарна грађа*, редактори Мухсин Ризвић и Борис Ћорић, Сарајево 1972, 59–62.

¹⁵ Ј. Радуловић, *Мостарски књижевни йокреј уочи изласка «Зоре» у уџицај Војводине на мостарску књижевну средину*, 58–59.

¹⁶ Hamdija Kapidžić, *Bosna i Hercegovina pod austrougarskom upravom: članci i rasprave*, Sarajevo 1968, 303.

¹⁷ Молба Алексе Шантића и Светозара Ћоровића, *Светозар Ћоровић: документарна грађа*, 64–65.

¹⁸ М. Екмечић, нав. дело, 582–583.

цеговини, већ само да допуњује и унапређује културни и друштвени живот Босне и Херцеговине. О разлозима покретања листа најбоље сведоче речи из писма Светозара Ђоровића Милану Савићу, председнику Матице српске, од 8. јануара 1895. године: „Данас Вам долазим, да Вам јавим једну новост из ових крајева. Од фебруара ја и Алекса покрећемо забавнопоучни лист, који ће излазити у мјесечним свескама, као *Луча*. Овај лист неће бити конкуренција *Виле*, али ће ипак моћи опстајати. Сарадњу нам обећаше наши најбољи књижевници, те ће ту и садржина бити одабрана... Сада ево молимо и Вас, као пријатеља и мога и Алексинога, да нас и Ви обрадујете каквим вашим радом, било пјесмом, било причом, било каквом оцјеном... А особито би нас обвезали, када би нам за 1. број послали оцјену о Милићевића 'Насељу'..."¹⁹

Лист *Зора* је, од самих почетака, имао амбицију да постане значајан књижевни лист на свим српским и југословенским просторима. Његови покретачи, на првом месту Светозар Ђоровић и Алекса Шантић, писмима су интензивно позивали своје пријатеље писце и културне раднике да, што активније сарађују у листу. Светозар Ђоровић је у писму Јовану Ђорђевићу описао следећим речима нови лист који покрећу: „У Мостару ја и побро ми Алекса Шантић, покрећемо нов лист за забаву и поуку. Тај лист зове се '*Зора*'. Око листа окупили су се скоро сви најбољи књижевници српски, па зар да 'отац српског нар. позоришта' не буде у том колу?"²⁰

Први број листа *Зора* изашао је у Мостару 30. априла 1896. године. Лист је покренут без икаквог најављивања и објаве програма листа. У првом броју листа објављена је, на првој страни, песма Алексе Шантића „Остајте овдје”, која је била мотивисана борбом за сузбијање исељавања југословенског живља из Босне и Херцеговине, на првом месту Муслимана, који су тада масовно напуштали Босну и Херцеговину. Светозар Ђоровић је био један од најзначајнијих сарадника листа који је пресудно утицао на његову уређивачку политику. Неко време је и сâм успешно уређивао лист.

Уредништво листа је активно сарађивало са књижевницима и културним радницима из свих југословенских области. Нарочито је активна сарадња била са културним радницима из Босне и Херцеговине, Краљевине Србије, Далмације и Војводине. Сарадници листа су, од самог почетка, били многи угледни интелектуалци тога времена, међу којима су били: Милан Савић, Антун Фабрис, Милан Шевић, Стеван Сремац, Јован Ђорђевић, Иво Војновић, Симо Матавуљ, Јован Јовановић Змај, Лаза Костић, Риста Ј. Одавић, Тихомир Остојић, Иво Ћипико, Марко Цар и многи други. Због великог броја угледних сарадника, нарочито из Србије, лист је, према тврдњама Атанасија Шоле, „одмах добио леп углед, који је из године у годину само растао”.²¹

¹⁹ Писмо Светозара Ђоровића – Милану Савићу, Мостар 8. јануар 1895, Рукописно одељење Матице српске (РОМС), Инв. бр. 420.

²⁰ Писмо Светозара Ђоровића – Јовану Ђорђевићу, Мостар 18. април 1896, РОМС, Инв. бр. 22.590.

²¹ А. Шола, Нав. дело, 24

Прилој 2. Прва посета херцеговачких песника Београду (1897)

Светозар Ћоровић је био иницијатор честих контаката мостарске интелигенције са културним радницима из свих српских и јужнословенских земаља, на првом месту из Краљевине Србије. Ћоровић је одржавао посебно интензивне контакте са Стеваном Сремацем, са којим је имао веома интензивну преписку. Сремац је са мостарском интелектуалном културном елитом, приликом тих сусрета, водио дуге интелектуалне разговоре посвећене националној и културној борби српског народа. Тим сусретима су, поред Ћоровића, присуствовали најзначајнији људи у културном животу тадашњег Мостара, писци Алекса Шантић и Јован Дучић, политичар и културни радник Атанасије Шола и познати мостарски штампар Ђорђе Кисић,²² у чијој је штампарији штампан лист *Зора*. Често су заједно одлазили на излете и народна весеља, где се окупљала херцеговачка културна елита. Сремац се изузетно пријатно осећао у Мостару. Одседао је у приватним кућана, где је уживао,

²² Стеван Ћоровић, Стеван Сремац у Мостару, у: Стеван Сремац, *Работици, чланци, њисма*, приредили Ђуро Гавела и Бошко Новковић, Сабрана дела Стевана Сремца, књига 6, Београд 1977, 275–288.

са драгим пријатељима, у топлој атмосфери и домаћој храни. Често је одседао код Васе Радуловића. За Радуловића и његово гостопримство Стеван Сремац је говорио: „наш је човек и код њега је све лепо, чисто, наше... И јела су наша и човек може добити паприке ако хоће... Ништа ми горе него доћи у швапски хотел, међу господу са наочарима, штаповима, рукавицама... Тамо сам као свезан... А ја хоћу да сам комотан, да мирно могу попити чашу вина, запалити цигар и као човек разговарати са друштвом, не бојећи се да ће ми когод нешто замерити...”²³ О овим сусретима је често писао, сâм Светозар Ђоровић. О срдачним дочецима које је мостарска елита приређивала Ђоровић је често писао у сарајевском листу *Босанска вила*.

Према тврдњама Атанасија Шоле, најмлађег и последњег уредника листа *Зора*, „првих година редакција и администрација била је у ’Гулама’ или Светозаревој – магази. Ту је, управо, била редакција. Доцније нам је указао гостопримство наш вредни и предусретљиви штампар Риста Кисић, док последње две године нисмо добили своје засебно уредништво, што смо сматрали великим успехом”²⁴. У штампању листа *Зора* уредништво је сарађивало са једним од првих и најбољих мостарских штампара Ђорђем Кисићем. Кисић је био власник и оснивач Издавачке књижарнице и штампарско-умјетничког завода „Пахер-Кисић” у Мостару,²⁵ који је радио у периоду од 1878. до 1935. године. Најзначајнију издавачку делатност развили су у периоду до Првог светског рата. Овај штампарски завод је био најстарија, најбоља и најсавременија штампарија у Мостару онога времена.

Уредништво *Зоре* је имало амбиције да уведе у народни живот и приближи народу многе модерне европске трендове у култури и привреди. Лист *Зора* се кроз своје текстове и рубрике борио за развој свих области друштвеног живота. Упркос томе уредништво је желело да *Зора* буде блиска народу, а не да му буде „туђинка”.²⁶ Због тога су 1897. године увели нове рубрике за историју, етнологију и народну привреду.²⁷ Уредништво листа се енергично борило за сарадњу Срба, Хрвата и муслимана у Босни и Херцеговини и ван ње. Лист *Зора* се борио за што боље образовање и побољшање друштвеног положаја жена у Херцеговини, у којој је тада био велики број необразованих и неписмених. Лист је имао и своју женску страну. Мостарски културни клуб је интензивно сарађивао са новосадском интелигенцијом, која је издавала и уређивала први српски женски лист међу Србима у Аустроугарској – *Женски свеј*. Лист је излазио у Новом Саду, у периоду од 1886. до 1914. године.

Др Милан Савић је са пуном пажњом пратио развој мостарске књижевне елите и подржавао је рад листа *Зора*. *Лейойис Мајице српске* је пажљиво

²³ С. Ђоровић, нав. дело, 276.

²⁴ Исто, 24–25.

²⁵ *Цјелокујна дјела*, Алексина писма, www.aleksasantic.com

²⁶ *Писмо Уредницима «Зоре» Милану Савићу*, Мостар, 16. новембар 1897, РОМС, Инв. бр. 805.

²⁷ *Исџо*.

пратио њен рад. О раду *Зоре Лејџојис* је писао: „Мостарски омладинци прегоше с великим амбицијама да поведу коло у српској белетристици”.²⁸ *Зора* тежи за модерним у књижевности, а то се види и по неким цртежима и словима. Овај лист одваја се од осталих српских листова по томе што показује „тежњу за духовитим, лаким стилем, неко отимање од шаблона и калупа, дакле тражи слободне форме у књижевности”.²⁹ Насупрот *Лејџојису* лист *Бранково коло* је изражавао бојазан да ће *Зора* угрозити примат сарајевској *Босанској вили*. Ове бојазни нису биле оправдане из разлога што *Зора* и *Босанска вила* нису имале исте сараднике, барем не у већини, као и због тога што се *Зора* више бавила модерном а *Босанска вила* традиционалном књижевношћу. Истини за вољу Мостарци су много сарађивали у сарајевској *Босанској вили*, како пре оснивања листа *Зора* тако и после њеног гашења. Др Јован Радуловић је тврдио да су Мостарци *Босанску вилу* „испуњавали више него Сарајлије”.³⁰

Лист *Зора* је угашен крајем 1901. године. За његово гашење била су два разлога. Један од разлога је било убеђење уредништва листа, вођеног опште-српским интересима, да новопокренути *Српски књижевни гласник*, који је излазио у Београду, треба да окупи све снаге које не „треба растурати по малим срединама”.³¹ Већина сарадника листа *Зора* наставила је интензивно да сарађује у *Српском књижевном гласнику*. Међу њима су били најактивнији чланови уредничког тима листа *Зора*, Светозар Ћоровић, Јован Дучић и Алекса Шантић. Други важан разлог за прекид рада био је недостатак финансијских средстава.³²

Светозар Ћоровић је био међу оснивачима листа *Народ*, једног од најутицајнијих и најзначајнијих листова међу Србима у Босни и Херцеговини. Припреме за његово оснивање почеле су у Мостару крајем 1906. године. Његови оснивачи били су: Петар – Перо и Алекса Шантић, Светозар Ћоровић, Лука Грђић, Душан Васиљевић, Атанасије Шола, Коста Костић, Милан Радуловић и Лазар Милићевић.³³ Акција оснивања листа покренута је уз знање Николе Пашића.³⁴

Светозар Ћоровић је пружао велику подршку својим младим пријатељима и саборцима. Дугогодишњи уредник листа *Народ* и родоначелник социологије у Босни и Херцеговини, Ристо Радуловић, од младости је доста сарађивао са Светозаром Ћоровићем. Дивио се његовим националним и културним

²⁸ Ј. Радуловић, *Мостарски српски грушћивени и књижевни покрећ у Мосћару*, 250; Ј. Радуловић, *Славно доба Мосћара*, 249.

²⁹ *Исто*, 249–250.

³⁰ *Исто*, 320.

³¹ М. Екмечић, нав. дело, 583.

³² *Исто*, 583.

³³ Vasilija Kolaković, *Svetozar Ćorović kao nacionalni i politički radnik*, Beograd, 249 (Не-објављена докторска дисертација; дисертација се чува у Универзитетској библиотеци у Београду, под инв. бр. РД 51-25).

³⁴ *Исто*, 249.

радом. Сматрао га је својим великим узором у националном раду.³⁵ Истицао је да Светозар Ћоровић није био високо образован књижевник али је као књижевни и културни радник дао изузетно велики допринос сагледавању живота, традиције, обичаја и менталитета Мостара и Херцеговине.³⁶ Тврдио је да је Ћоровић био „самоук човек, није могао ни да изгради свој стил онако концизно као Г. Кочић из Босне, ни да продуби свој тон онако као Г. Станковић из Врања. У формалној страни своје уметности он је све досад остао нешто неук и неодмерен. Али садржајем, материјом, дао је више него ико код нас”.³⁷ Као један од његових најзначајнијих доприноса развоју културе Радуловић је истакао то што је Ћоровић био „први који је у свету почео да прича о нашој Херцеговини, а особито о муслиманском њеном амбијенту, у нашој литератури потпуно новом. Он, веран свом херцеговачком типу, одушевљеном, дилетантском, глагољивом, прича нам о свему, јер је све и било ново. И по свој прилици, као и многи стари писци и наши и туђи, он ће се најдуже спомињати ради свог богатог материјала, који сачињава неку врсту компендиума о Херцеговини.”³⁸ Ристо Радуловић је истицао да је Светозар Ћоровић био један од првих мостарских интелектуалаца међу Србима православне вере који се активно борио за буђење националне свести српског народа у Мостару и Босни и Херцеговини и активно спроводио националну политику Срба у Херцеговини.³⁹ Истицао је да је Ћоровић „на освиту нових идеја и новог рада, био један од првих радника. Један, да речемо, од првих херцеговачких идеалиста за оно што је лепо. Један, даље, од оног уског и онако симпатичног кола првих самосталних идеалиста у Мостару који су, тако рећи, дочарали фину и цењену мостарску *Зору*, где је он био и главни сарадник, а неко време и уредник. И на свим другим пољима народног рада, било естетског, било политичког, Г. Ћоровић, до у задње време и народни посланик, радио је са идеализмом”.⁴⁰ Ристо Радуловић је истицао да је Светозар Ћоровић све у животу, од културног до политичког рада, радио са великим ентузијазмом.⁴¹ Радуловић је као Ћоровићев велики квалитет истицао то што је он био врло друштвен, срдчан и комуникативан.⁴² Тврдио је да је Ћоровић и поред своје велике оданости својим идеалима и своје борбености у културном и политичком раду био увек пријатан и ведар саговорник и одан пријатељ.⁴³ Тврдио је да је Ћоровић у контакту са људима био „увек

³⁵ Ристо Радуловић, Двадесетогодишњица Светозара Ћоровића, у: *Летопис Мајнице српске*, Нови Сад 1914, 126–128.

³⁶ Исто, 127–128.

³⁷ Исто, 127.

³⁸ Р. Радуловић, нав. дело, 128.

³⁹ Исто, 128.

⁴⁰ Исто, 128.

⁴¹ Исто, 128.

⁴² Исто, 128.

⁴³ Исто, 128.

насмејан и жељан разговора, као и његова Херцеговина”.⁴⁴ Ристо Радуловић је у свом тексту посвећеном двадесетогодишњици културног рада мостарског књижевника и културног радника Светозара Ђоровића изразио дивљење према његовом културном и књижевном раду.⁴⁵ Истакао је његов велики допринос буђењу националне свести Срба у Мостару.⁴⁶ Истакао је велику вредност Ђоровићевог књижевног дела. Сматрао га је чак хроничарем мостарског грађанског живота.⁴⁷

Као један од најзначајнијих представника српске интелигенције у Мостару у годинама пред избијање Првог светског рата готово цео рат је провео у интернацији, упркос тешкој плућној болести, од које је и преминуо само неколико месеци по његовом завршетку. Обновљено мостарско друштво „Гусле” се следећим речима опростило од једног од својих најутицајнијих и најактивнијих чланова: „Ни пуна неколика мјесеца од ослобођења, ’Гуслама’ је пала у дио трагична дужност да до вјечне куће отпрати овог свога негдашњег еминентног члана који је раду у друштву посветио све своје младе дане, било као пјевач, дилетант, аранжер и аниматор друштвених састанака итд. Као да је само чекао да се испуни сан његова живота, па да журно заклопи очи не чекајући даљи развитак догађаја, који доноси са собом неминовна разочарања. И Мостар се заједно са ’Гуслама’ достојно одужио сјени овога свога душевног и борбеног сина”.⁴⁸

Мостар је крајем 19. и почетком 20. века, почео постајати културна престоница Босне и Херцеговине. Културни покрет у тадашњем Мостару је предводило дванаест културних „апостола”, на челу са Светозаром Ђоровићем и Алексом Шантићем. Овај покрет су сачињавали просветни радници, млади интелектуалци и омладинци из трговачких и занатлијских кругова.⁴⁹ Покрет се борио за црквено-просветну аутономију општина и Босне и Херцеговине у целини. Ова борба је имала и облике борбе за што већу самосталност босанско-херцеговачких општина. Енергично су се борили за побољшање образовања и јачање националне свести српског народа у Босни и Херцеговини. Тврдили су да само образован и национално освештен човек може правилно да формулише националне циљеве и бори се за њихово остварење. Овај покрет се борио за решење социјалних питања и социјалну равноправност свих слојева становништва, без разлике вере, пола и имовинског статуса.

Књижевници, угледни чланови овог покрета Алекса Шантић и Светозар Ђоровић су кроз своја дела указивали на аномалије тадашњег мостарског

⁴⁴ Исто, 128.

⁴⁵ Исто, 126–128.

⁴⁶ Р. Радуловић, нав. дело, 126–128.

⁴⁷ Исто, 126–128.

⁴⁸ Гојко Круљ, „Гусле” у ери ослобођења, у: *Педесет година српској пјевачкој групи „Гусле” 1888–1938*, уредник Јован Радуловић, Мостар 1938, 258–259.

⁴⁹ Ј. Радуловић, Мостарски књижевни покрет уочи изласка «Зоре» у утицај Војводине на мостарску књижевну средину, 52

друштва, које су некад имале и погубне последице по појединца и друштво у целини. Због тога их многи сматрају социјалним писцима. Они су своје ставове исказивали и кроз своје позоришне драме, које су, током последње деценије 19. и почетком 20. века, приказиване у позоришту Културног друштва „Гусле”. Неке од њих успеле су да се пробију и буду приказане и у Народном позоришту у Београду, као што је Шантићева драма *Хасанагиница*, која је први пут изведена у београдском Народном позоришту, 20. новембра 1910. године.⁵⁰

Светозар Ћоровић је дао велики добринос развоју културе, позоришта и публицистике у Мостару с краја 19. и почетком 20. века. Био је један од оснивача културног и националног покрета у Мостару свога времена. Многи савременици су га сматрали хроничарем Мостара свога времена а данас је потиснут, па чак, и готово заборављен.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА:

Необјављени извори:

Архив Српске академије наука и уметности, Београд.
Архив Херцеговине, *Трјовачке збирке*, Мостар.
Рукописно одељење Матице српске (РОМС). Збирка писама. Матица српска, Нови Сад.

Објављена литература:

Група аутора (1983): *Историја српског народа*, VI/1, Београд.,
Група аутора (2001): *Срби у Мосћару: расправе и олеги*. Београд (уредник Боривоје Пиштало).
Група аутора (1998): *Књиџа о Мосћару*. Београд (приредио Боривоје Пиштало).
Каридџић, Намдија (1958): *Hercegovacki ustanak 1882. Godine*. Sarajevo.
Каридџић, Намдија (1968), *Bosna i Hercegovina pod austro-ugarskom upravom: članci i rasprave*, Sarajevo.
Kolaković, Vasilija (1973): *Svetozar Ćorović kao nacionalni i politički radnik*. Beograd.
Маџар, Божо (1982): *Покрећ Срба за вјерско-ћпросвјетну самоуправу*. Сарајево.
Маџар, Божо (2001), *Просвјетџа – Српско ћпросвјетно и кулћурно грућћиво*, Српско Сарајево – Бања Лука.
Педесетћ година српскоћ ћјевачкоћ грућћивџа „Гусле”: 1888–1938, уредник Јован Радуловић, Мостар, 1938. година,
Радуловић, Јован (2010): *Славно доба Мосћара*. Мостар.

⁵⁰ Алекса Шантић, Драмске слике, Хасанагиница, Цјелокупна дјела Алексе Шантића, <http://www.aleksasantic.com>

Сремац, Стеван (1977), *Рабоци, чланци, њисма*, приредили Ђуро Гавела и Бошко Новковић, Сабрана дела Стевана Сремца, књига 6, Београд.

Томић-Ковач, Љубица (1971): *Зора: књижевноисторијска монографија*. Сарајево.

Цјелокупна дјела Алексе Шантића: *Алексина њисма*, www.aleksasantic.com.

Ћоровић, Svetozar (1972): *Svetozar Ćorović: dokumentarna građa* / (redaktori Muhsin Rizvić, Boris Ćorić).

Штампа:

Босанска вила, 1886–1914, Сарајево.

Бранково коло, 1895–1914, Сремски Карловци.

Глас Мајице српске, 1939–1941, Нови Сад.

Женски свећ, 1886–1914, Нови Сад.

Зора, 1896–1901, Мостар.

Лейџис Мајице српске, 1919–1941, Нови Сад.

Народ, 1907–1914, 1920–1925, Мостар–Сарајево.

Сарајевски лисћ, 1881–1918, Сарајево.

Српски вјесник, 1897–1907, Мостар.

Школски лисћ, 1858–1910, Сомбор.

Чланци у периодици:

Радуловић, Јован (1937): Мостарски књижевни покрет уочи изласка „Зоре“ и утицај Војводине на мостарску средину, у: *Лейџис Мајице српске*, књ 348, св. 1 (јули–август 1937), год. CXI, стр. 50–59.

Радуловић, Ристо (1914): Двдесетогодишњица Светозара Ћоровића, у: *Лейџис Мајице српске*, 126–128.

Томић-Ковач, Љубица (1991): Књижевна критика у мостарској *Зори* (1896–1901), у: *Зборник Мајице српске за књижевност и језик*, св. бр. 2, стр. 325–333.

Ћељебић, Edin (1984): Kulturne prilike u Mostaru krajem XIX i početkom XX vijeka, u: *Hercegovina*, br. 4, Mostar, str. 247–276.

Ћељебић, Edin (1986): Srpsko pjevačko društvo „Gusle” i njegova historijska uloga, u: *Hercegovina*, br. 5, Mostar, str. 123–138.

Ћељебић, Edin (1990): Političke i kulturne prilike u Bosni i Hercegovini krajem XIX i početkom XX vijeka sa posebnim osvrtom o djelatnosti i ulozi kulturno-prosvjetnih društava, u: *Hercegovina*, br. 7–8, Mostar, str. 69–84.

Mr БОШКО БРЗИЋ*
 Бугисава, Србија
 Е-адреса: boskobrzic34@gmail.com

КОВИЉСКИ РИТ – МИКРОТОПОНИМИ

У географском смислу под Ковиљским ритом сматра се алувијална равн леве стране Подунавља од Новог Сада до ушћа Тисе у Дунав, а северно од Дунава све до ивице лесне терасе која иде подно Тителског брега, па све до Римских шанчева, тј. наомак града Новог Сада. Рит је добио име по највећем и најистуренијем насељу на ободу лесне терасе, према називу села Ковиљ. Просечна надморска висина рита је 75 метара, док је висина лесне терасе, односно њене ивице, 81 метар. Изградњом насипа (долме) и мелиорацијом дела рита, потом прокопавањем каналске мреже у тзв. форланду, добијено је неколико хиљада хектара обрадиве земље, али је већи део остао на страни поред реке и тај део приликом високог водостаја плави Дунав.

Карту Ковиљског рита (*Карта Ковиљско-йеиџроварадинскої рииа*, 1996, у прилогу овога рада) израдио је Ђурагић – Ђугара (*1942–†2002) уз помоћ више мештана, познавалаца предела, међу којима је и аутор овога рада – Бошко Брзић. Поред ове карте, Ђурагић је израдио још две: *Карта Гардиновачко-лочкої рииа* (Нови Сад 2000) и *Карта Шајкашких рииова у Поиисју: Тиса код Мошорина* (Нови Сад 2001).

* Бошко Брзић рођен је у Горњем Ковиљу 1934. године. Учитель, професор, виши библиотекар, магистар књижевних наука. Бави се књижевношћу, завичајном историјом, музикологијом. Из ових области написао је неколико књига и још више радова у периодици. Као пензионер живи у Будисави.

МИКРОТОПОНИМИ КОВИЉСКОГ РИТА

АГЛА
АГЛА код жица (Агла у жицама)
АГЛА код скеле
АГЛА у пањевима
АГЛИЋ
АДА¹
АДА ЈАМИНА
АДИЦА СТЕВИНА
АЈЗЛИБАНСКИ ПУТ (код Ковиља)²
АЈЗЛИБАНСКИ ПУТ (код Лока)
АКСЕНТИЈЕВА БАРА
АЛАСКЕ КОЛЕБЕ
АЛЕКСИНА БАРА
АНИН ВОК
АНТИНЕ ВРБЕ
АП³
АРКАЊ⁴
АРКАЊСКА ОКРУГЛИЦА
АРХАНГЕЛОВО⁵

АЋОШ
АЏИН ВОК
БАБА-НАСТИН ВОК
БАГЕРОВА РУПА
БАДАШ
БАЗЕН
БАЈБОК ДУНАВАЦ
БАЈИНА БАРА
БАЛВАН
БАЛВАНСКИ ВОК
БАЛИНЕ БАГРЕНЕ
БАНИЋЕ ИВЕ
БАНКАЧА (од: БАНКИН ЈЕНДЕК)⁶
БАНКИН ЈЕНДЕК видети: БАНКАЧА
БАРА ВЕНЕЦИЈА
БАРА ГАРДИНОВАЧКА
БАРА ДИВИЈИХ ГУСАКА
БАРКА
БАСАМЦИ
БАСАРИНЕ ШЉИВЕ
БЕЛЕ ТОПОЛЕ
БЕЛО БРДО
БЕШЧАНСКА КУЋА
БЕШЧАНСКА СКЕЛА
БИВОЛАРСКИ ТОР
БИРОШКА ГРЕДА
БОДУЛСКА МАРВА
БОЈТАРСКА ГРЕДА⁷

¹ Предео у обрадивом делу рита где је после изградње насипа (долме) постепено изграђен истоимени заселак у Ковиљу, у којем је и фудбалско игралиште (стадион) ФК „Шајкаш” (Улица Ада).

² Предео где се привремено користила уска пруга за превоз трупца.

³ На прасловенском(?) = смрдљиви предео.

⁴ На прасловенском језику: замка, кривина, омча. На сличном географском месту у Мађарској налази се бања Харкањ, с именом које су Мађари при колонизацији затекли у Панонској низији.

⁵ Велики салаш или Патријаршија – Предео у обрадивом делу рита где је било неколико десетина хектара земљишта у својини Патријаршије СПЦ, с мањим насељем, школом (неподељена, четири разреда с једним учитељем, комбинована ОШ, огранак ОШ „23. октобар” у Ср. Карловцима), гробљем, шталама и другим објектима. После Другог св. рата комунистичка власт је земљу национализовала, потом предала задругама: Сељачкој радној задрузи „Нови живот” у Ср. Карловцима и Сељачкој радној задрузи у Ковиљу. После њихових укидања део земљишта је додељен Земљорадничкој задрузи у Ковиљу, а потом је и насеље сукцесивно рушено, сели-

ште узорано. Преостао је још бетонски водоторањ висине десетак метара (2018. године).

⁶ Бара, око 3 км југозападно од Ковиља; део старог корита Дунава, тј. део канала у обрадивом делу Ковиљског рита. Канал је прокопан почетком 20. века уз финасијску помоћ банке из Новог Сада за мелиорационе радове у сврху одводњавања (отуда и име). У њој вода не пресушује ни у време најнижег водостаја Дунава. Када је водостај висок, дубока је и до 1,5 м. Обрасла је врбом, трском, рогозом, локвањем, ситом, дрезгом и другим барским биљем. Богата је и воденом фауном (рибе, барска корњача, роде, чапље, гакови, сарка, дивља патка). Спортски риболовци овде радо лове рибу (црвенперка, шаран, кесега, гргеч, лињак, штука, караш, сом итд.).

⁷ Бојтари: чобански помоћници.

БОКТЕРСКА МЛАКА
БОЛОНДОШ
БОСТАНИШТЕ
БРАНКОВЦИ
БРЕСТОВА ЈАМА
БРЗИ ВОК
БРЦИНА БАРА
БУДА
БУЉЕВЦИ
БУНДЕВАЦ
БУНКЕР
БУРЕНЦЕ
БУРМА
БУРМАНСКИ ВОК

ВАРОШКА АДА
ВАРОШКА ГРЕДА
ВАШИНЕ
ВАШИНЕ (тителске)
ВЕЛИКА БАРА
ВЕЛИКА ГРЕДА
ВЕЛИКА ПОПОВАЧА
ВЕЛИКЕ ЛИСИЧИЈЕ РУПЕ
ВЕЛИКИ ПЕСАК
ВЕЛИКИ ПРУД
ВЕЛИКИ САЛАШ⁸
ВЕЛИЧКОВ ВОК
ВЕНЕЦИЈА БАРА
ВЕЊЕРАЦ⁹
ВИЛОВАЧКИ РИТ
ВИР
ВИРОВИ
ВЛАЈУНОВ ВОК
ВЛАШКА ЗАТОКА
ВОДЕНИЧАРСКА ГРЕДА
ВОДЕНИЧАРСКИ ВОК
ВОДЕНИЧИШТЕ
ВОДИР
ВОК
ВОК (гардиновачки)
ВОЛОВСКА БАРА

⁸ Видети: Архангелово или Патријаршија

⁹ Предео у обрадивом делу рита на којем је постепено, после изградње насипа (долме) изграђен истоимени заселак у Ковиљу. Улице: Зелена, Зелене греде, Лајоша Дунафалвија и др.

ВОЛОВСКИ ВОК
ВОЧИЋ
ВРБАРА
ВРБОВА ГРЕДА
ВРШИНА
ВРШИНЕ
ВРШКА
ВУГА

ГАЗ
ГАЗ (гардиновачки)
ГАКОВИ
ГАРДИНОВАЧКЕ МАТОРЕ ВРБЕ
ГАРДИНОВАЧКИ ДУНАВАЦ
ГАРДИНОВАЧКО ПРУЋЕ
ГАРДИНОВАЧКО ТОПОЉЕ
ГАРУДА
ГАШПАРОВА ГРЕДА
ГЛОГОВА ГРЕДА
ГЉИСТА
ГЊИЗДО ЦРНЕ РОДЕ
ГОЛИЋ
ГРАДИНА
ГРАДИНА КУЋА
ГРБАВИЦА
ГРЕДА БАРСКИХ ПТИЦА
ГРЕДА ДИВЉИХ ГОЛУБОВА
ГРЕДА ДИВЉИХ СВИЊА
ГУСКЕ
ГУШЧАРНИК

ДВОЈНИЦЕ
ДВОРСКА АДА
ДЕПО
ДЕРЕГЛИЈА
ДИВЉЕ ГУСКЕ
ДИВЉЕ КРУШКЕ
ДОБРОВАЧА
ДОБРОВОЉАЧКА
ДРОПЉИНА ПОЉАНА
ДРУГА ЈАМА
ДРУГА ПРОВАЛА
ДРУГА РАМПА
ДУБОКА БАРА
ДУГАЈА
ДУГАЧКА ДУЖ
ДУГАЧКА МЛАКА
ДУДОВИ

ДУДОВА ГРЕДА
ДУНАВАЦ
ДУНАВАЦ (гардиновачки)
ДУНАВАЦ (лочки)
ДУНАВЧИЋ
ДУНЂЕРСКИ ОБОР

ЂАВОЉЕ ЂУБРЕ
ЂУРКОВАЧА

ЕМИЛОВЕ ТОПОЛЕ

ЖАБИЈА БАРА
ЖАРКОВАЦ ДУНАВАЦ
ЖИЖАК
ЖИЦЕ

ЗА СЕЧОМ
ЗАГЊИЛАЧА
ЗАДРУЖНИ СВИЊЦИ
ЗАНОГА
ЗАТОЊА
ЗЕКИНА БАРА
ЗИДАНА ДОЛМА
ЗИДИНА

ИВИНИ СВИЊЦИ
ИВИШТЕ
ИГРАЛИШТЕ У АДИ
ИЗВОР
ИЗВОР ВЕЛИКИ ЛАКАТ
ИШПАНОВА ГРЕДА

ЈАБЛАНКА
ЈАВОРИЋИ
ЈАГОДЕ
ЈАМИНА
ЈАСЕЊЕ
ЈЕЛЕНСКА ГРЕДА
ЈОВАНОВИ СВИЊЦИ
ЈОЗИН ВОК
ЈОЦКОВА ГРЕДА

КАВК АБАРА
КАЛАЈЦИНА ГРЕДА
КАЛАЈЦИНА МЛАКА
КАЛИШТАНСКИ ВОК
КАЛИШТЕ

КАЛУЂЕРСКИ ПРУД
КАМАРИШТЕ
КАМЕН (гардиновачки)
КАМЕН (лочки)
КАМЕН ЧОРТАНОВАЧКОГ КОЗЈАКА
КАНАЛ ЗА ПУМПУ
КАНАЛИЋ
КАНТАР
КАРЛОВАЧКА ТОЊА
КАРЛОВАЧКИ КОЗЈАК
КАРЛОВАЧКИ ЛИМАНИ
КАПИЈА
КАЋАНСКИ (КАЋКИ) РИТ
КЕНДЕРАТ
КИКАШЕВ ВОК
КИЏИНИ СВИЊЦИ
КОВАЧЕВИЋИ РИБЊАЦИ
КОД КРСТА
КОД ХРАСТА
КОЗАРИЦА
КОЗЈАК
КОЗЈАЧКА КУЋА
КОЗЈАЧКА ТОЊА
КОЛАРОВ ВОК
КОЛЕБА
КОЛЕБЕ МОЛСКИХ ЧОБАНА
КОЛОВРАТ
КОМЕСАРОВ ВОК
КОМЕСАРОВА РАМПА
КОНАЧИШТЕ¹⁰
КОНТРАТОВА БАРА
КОЊИ
КОЊСКИ ОБОР
КОРМОРАНСКА ГЊИЗДА
КОРЊАЧАРА¹¹
КОРПАРСКЕ КОЛЕБЕ
КОШАР
КОШАРАШИ
КРАКЉАНСКИ ВОК
КРАКЉЕ
КРНДИЈА
КРСТАК
КРУШКА
КРЧЕДИНСКА АДА
КУБИК

¹⁰ Предео где су за време пољопривредних радова ноћили Карловчани.

¹¹ Потес у обрадивом делу рита.

КУБИЦИ
КУБИЦИ АДА ЈАМИНА
КУБИЦИ (лочки)
КУБИЦИ (тителски)
КУВАЛОВО
КУЗМАНОВА КУЋА (шумарова)
КУЛУЧАРСКА ГРЕДА
КУРЈАЧКА ГРЕДА
КУРЈАЧКА РАМПА
КУРЈАЧКИ ВОК

ЛАБУДИЦА (ЛАБУДИЦЕ)
ЛАПИШТОВИ
ЛАСИНА БАРА
ЛИМАН
ЛОВЦИ
ЛОКВАЊИ
ЛОЧКА АДА
ЛОЧКА ПРОВАЛА
ЛОЧКЕ МАТОРЕ ВРБЕ
ЛОЧКИ ДУНАВАЦ
ЛОЧКИ КУБИЦИ
ЛОЧКИ РИТ
ЛОЧКО ПРУЋЕ
ЛУКИН ВОК

ЉУТА

МАГАРЕЋА БАРА
МАЗГИНА МЛАКА (МАЗГОВЊАК)¹²
МАЗГОВЊАК (МАЗГИНА МЛАКА)
МАЈУРСКА АДА
МАЈУРСКА ГРЕДА
МАЛА
МАЛА АГЛА
МАЛА БАРА
МАЛА ВОДА
МАЛА МЛАКА
МАЛА ПОПОВАЧА
МАЛА ТОЊА
МАЛИ АРКАЊ
МАЛИ ПЕСАК
МАНГУЛИЦИНА БАРА
МАРВЕНИ ТОР
МАРКОВО РАЗБОЈИШТЕ
МАТОРА АДА
МАТОРЕ ВРБЕ (гардиновачке)

МАТОРЕ ВРБЕ (лочки)
МАЧУГИН ВОК
МЕДАКОВА РУПА
МИЈИНА БАРА
МИСТАЈФЛИ (МИСТЕФЛИ)
МОСКОВАЦ
МРТВАИЛО
МУЛИНА (МУЛИЊАК)¹³
МУЛИЊАК (МУЛИНА)

НАДНИЧАРСКИ ВОК
НАМЕТ
НЕДАЋА
НЕСТОРОВА ЈАМА
НИЋИН ВОК
НОВА АГЛА
НОВА АДА
НОВА ПУМПА
НОВА РАМПА
НОВО ТОПОЉЕ
НУЖНЕ ВРБЕ
НУЗ НАМЕТ

ОВЧИЈА ПАША
ОКРУГЛИЦА
ОРЛОВО ГНЕЗДО
ОСАМНАЕСТА ТАБЛА
ОСТРВО

ПАЈЧАР
ПАЉЕВИНА (ПАЉЕВИНЕ)
ПАЊЕВИ
ПАЊЕВИЦА
ПАСТИРСКЕ КОЛЕБЕ
ПАТРИЈАРШИЈА¹⁴
ПАТРИЈАРШИЈСКИ САЛАШ
ПАТРИЈАРШИЈСКО ГРОБЉЕ
ПАЧИЈЕ ЛЕГЛО
ПАЧИЈИ ПРИЛЕТ
ПАША
ПАШЊАК
ПЕКАРА
ПЕРИШТЕ
ПЕСАК
ПЕСКУЉА

¹² Предео где су обитавале мазге на паши.

¹³ Предео где су на паши обитавале муле.

¹⁴ Архангелово или Велики салаш

ПЕТРОВИЋЕВ ВОК¹⁵
ПЕЦАРОШИ
ПЕЦАРОШКО НАСЕЉЕ
ПЕЧУРКЕ
ПЕШИЋ БОСТАН
ПИЈАВИЦА БАРА
ПИНТЕРОВ ТУР
ПЛАВШИЋА КОЊИ
ПЛАЖА
ПЛАНДИШТЕ
ПЛЕТЕР
ПОГРАНИЧАРСКА ГРЕДА
ПОДОЛСКА МАРВА
ПОЉАНА
ПОЉАНА ДИВЉИХ ГУСАКА
ПОПИШАНИЦА
ПОПОВАЧА
ПРЕСТО
ПРВА ЈАМА
ПРВА ПРОВАЛА
ПРВА ПУМПА
ПРВА РАМПА
ПРДЕЖ
ПРИГАЗ
ПРИЛИВ (ПРИЛИВА)
ПРОВАЛА (ковиљска)
ПРОВАЛА (лочка)
ПРОКАПНИЦА
ПРУЋЕ (гардиновачко)
ПРУЋЕ (лочко)
ПУТ ЗА КУВАЛОВО
ПУТ ЗА СКЕЛУ
ПЧЕЛАРСКА ГРЕДА

РАКИНА БАРА
РАКИНА ГРЕДА
РАСАДНИК
РАСТОВА ГРЕДА¹⁶
РАСТОВА ЈАМА¹⁷
РАСТОВИ¹⁸
РАТНО ОСТРВО
РЕДУТ

¹⁵ Предео где је била њива Андрије С. Брзића купљена од бабе Стане и деде Обрада Милића.

¹⁶ Храстова греда

¹⁷ Храстова јама

¹⁸ Храстови

РИБАРСКА КОЛЕВКА
РИБОКРАДИЦЕ
РИТСКИ СТОЧАРИ
РЉАК¹⁹
РЉАЧКА АГЛА²⁰
РЉАЧКА КУЋА²¹
РОГОЗ
РОГОЖЊАЧА
РОГОЗАРА
РОШТИЋИ
РУДИЋ РИТ

САЂЕНИЦЕ
САНЦИЛАТ²²
СВИЊЕ
СЕНАДЕРОВ ОБОР
СЕНОКОС
СЕЊАЦИ
СЕЧА
СИБОВА ГРЕДА
СИГЕТ
СИГНАЛИ
СИМИЦА
СИНЦИЛАТ²³
СКЕЛА
СЛАНКАМЕНАЧКА АДА
СЛЕЗОВ ВОК
СМОДАРОВА БАРА
СОМИШТЕ
СПУСТ
СРЕДЊА АГЛА
СРЕДЊИ ПРУД
СРЕМСКА АДА
СРЕМСКА МАРВА
СРНДАЋЕВА ГРЕДА
СТАРА ПУМПА
СТАРА РЉАЧКА КУЋА²⁴
СТАРИ БИРЦУЗ
СТАРИ ДУНАВ
СТАРИ ДУНАВАЦ
СТОШИЋ РИТ
СУБИЋ ДУНАВАЦ
СУДИНА МЛАКА

¹⁹ Хрљак

²⁰ Хрљачка агла

²¹ Хрљачка кућа

²² Синцилат

²³ Санцилат

²⁴ Стара хрљачка кућа

ТАРАБИЋА ЈАМА
ТАРЧИН
ТАЦ
ТАЦКА РАМПА
ТВРДА ГРУДВА
ТЕШЊАК
ТИКВАРА
ТИТЕЛСКО ТОПОЉЕ
ТОДОРОВА ГРЕДА
ТОМАЗОВИЦА
ТОЊА
ТОЊА ПАТРИЈАРШИЈСКА
ТОЊСКА МЛАКА
ТОЊСКИ ВОК
ТОПОЉЕ (гардиновачко)
ТОПОЉЕ (тителско)
ТОРИНА
ТРНОВА ГРЕДА
ТРОЈНО ОСТРВО
ТРКАЛИШТЕ
ТРСКА
ТРСЧАРА
ТУК

ЋИРИЛОВА БАРА
ЋУПРИЈА

УТИЋ

ФАТОВИ
ФЕЊЕР
ФЕРДИН БРЕСТ
ФОРЛАНД

ХАДНАЂЕВ ВОК
ХРАСТОВА ГРЕДА²⁵
ХРАСТОВА ЈАМА²⁶
ХРАСТОВИ²⁷
ХРЉАК²⁸
ХРЉАЧКА АГЛА²⁹
ХРЉАЧКА КУЋА³⁰

²⁵ Раствова греда

²⁶ Раствова јама

²⁷ Растови

²⁸ Рљак

²⁹ Рљачка агла

³⁰ Рљачка кућа

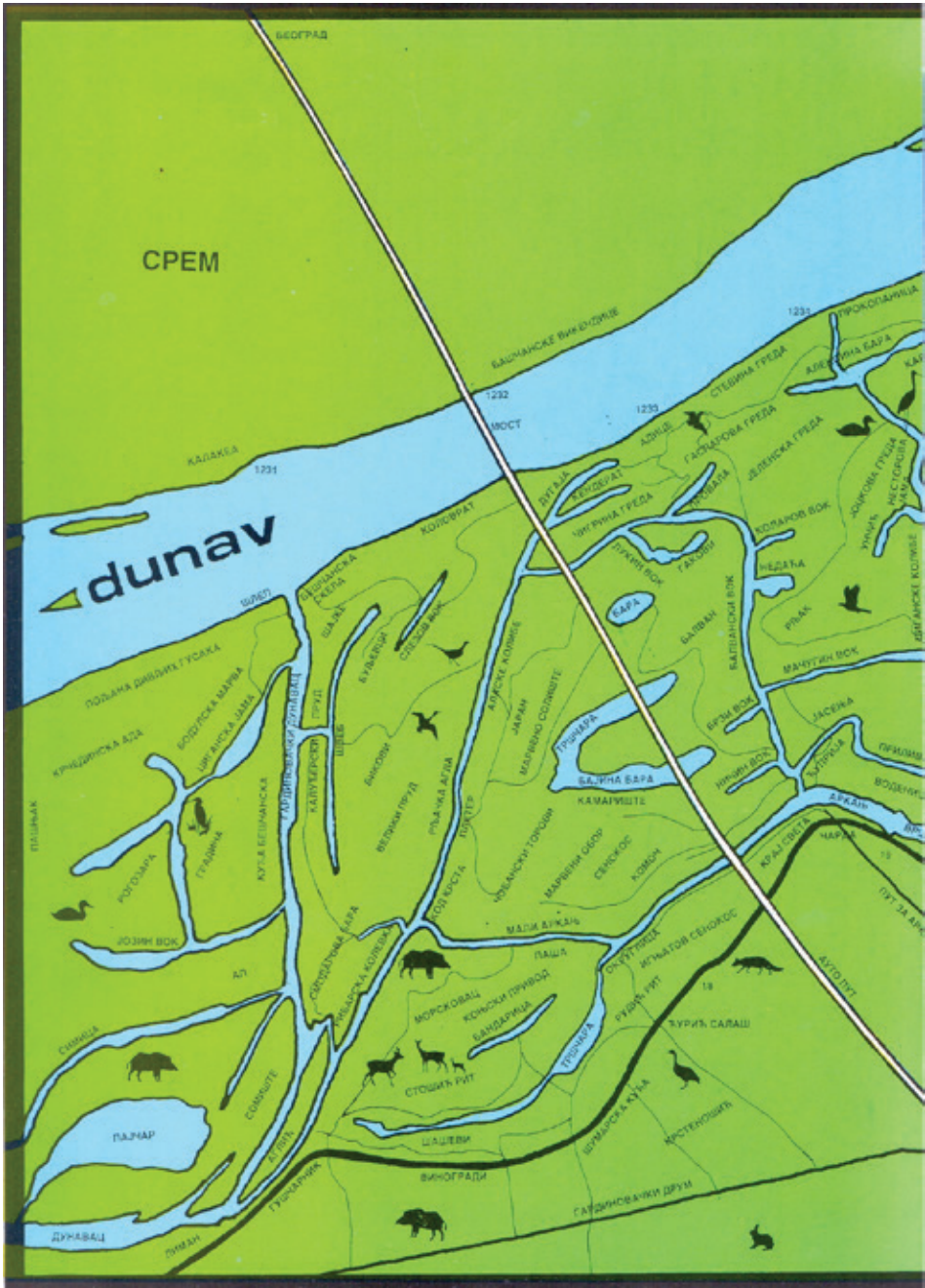
ЦАРСКИ (С)ПРУД
ЦЕРОВ ВОК
ЦИГАЈИНА ГРЕДА
ЦИГАНКА (Циганска јама)
ЦИГАНСКЕ КОЛЕБЕ
ЦРНА БАРА
ЧАМЦОВ ВОК
ЧАПЉИНА ГЊИЗДА
ЧАПЉИШТЕ
ЧЕТНИКОВА ГРЕДА
ЧЕШЋЕ
ВИКА-ВЛАЈКОВ ПРУД
ЧИКИНИ ОРАЈИ
ЧИЛАШИЦА
ЧОБАНСКИ ТОРОВИ
ЧУРИЋ САЛАШ

ШАЈКЕ
ШАНАЧКЕ ЛЕЈЕ
ШАРАНСКИ МРЕСТ
ШАШЕВИ
ШВЕБ
ШЕВАР
ШЕВАРИ³¹
ШИРИНЕ
ШИРОКА БАРА
ШИПЦИ
ШИРОКА МЛАКА
ШИРОКИ ВРТЛОГ
ШИРОКИ МЕТ
ШИРОКИ ПУТ
ШЛАЈЗ
ШЛЕП
ШОРЕЗ
ШУМАРИ
ШУМАРСКА КУЋА
ШУМСКИ БРИОНИ

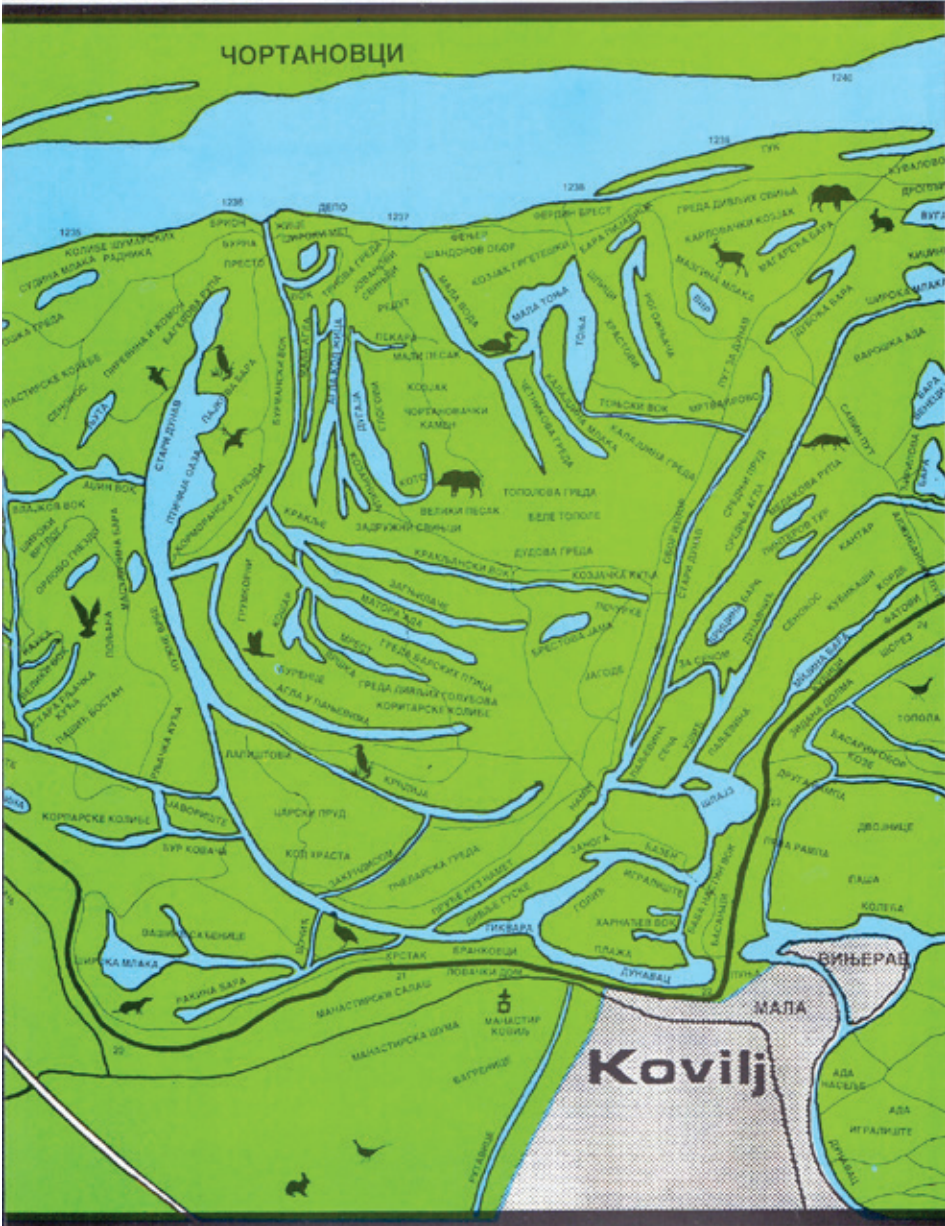
³¹ Предео код прве ковиљске рампе

Карта 1. Положај Ковильског рита (Google Earth, 27. октобар 2020)

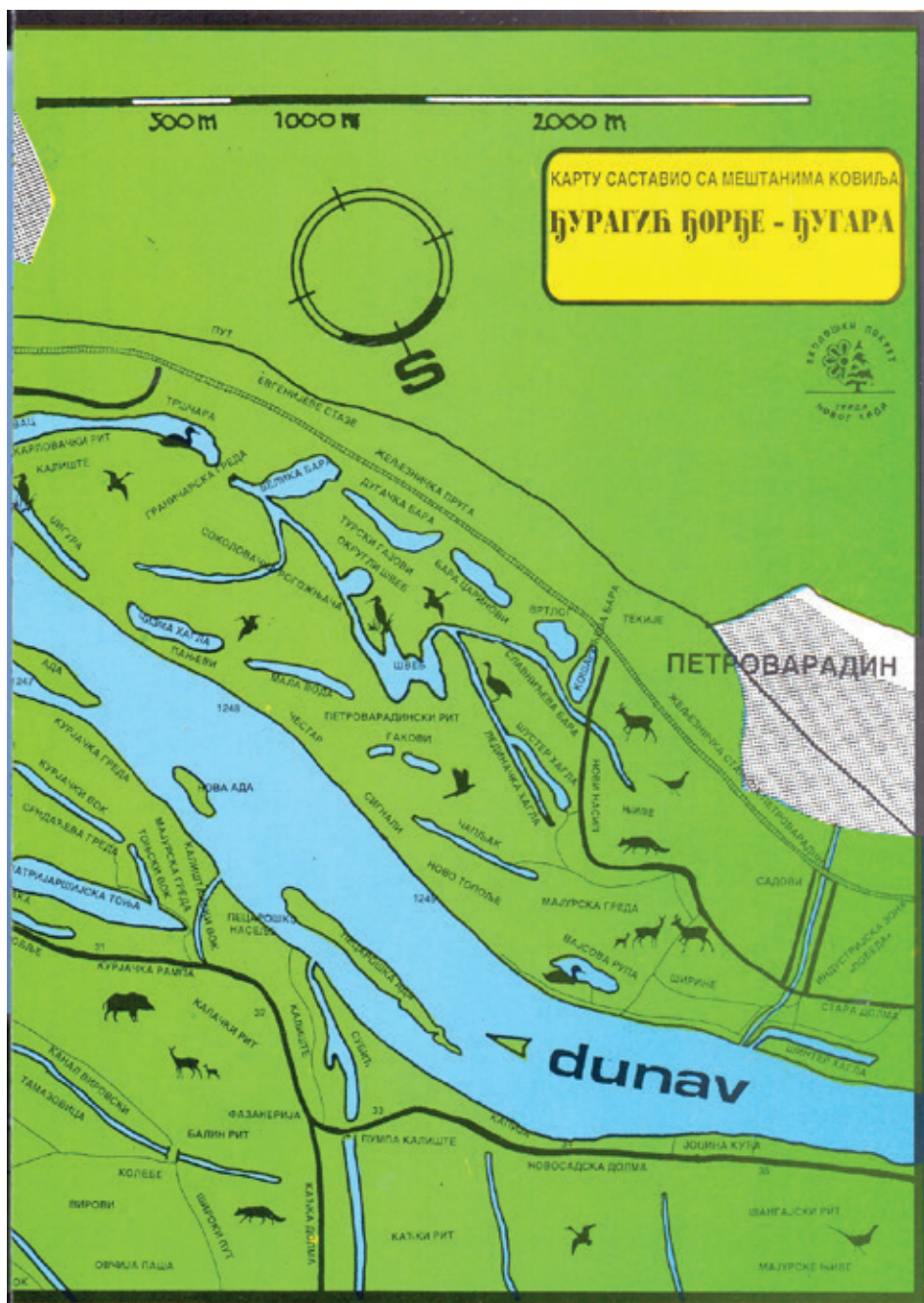
Карта 2. Петроварадински рит (источни део)

Карта 3. Петроварадински рит (централни део – исток)

Карта 4. Петроварадински рит (централни део – запад)

Карта 5. Петроварадински рит (западни део)

Фотографија 1. Клизачи на Тиквари

Фотографија 2. Учитељица Слобода Божовић са ученицима у неподељеној школи на Архангелову (Ковиљски рит) 1960. године

*Фотографија 3. Рибарско удружење из Ковиља
(Бошко Брзић, лична архива, Будисава, 2020)*

Фотографија 4. Тиквара, Ковиљски рит (фото Душан Цуцић, 1998)

Фотографија 5. Шлајз, Ковиљски рит (фото Ленс, 2004)

Фотографија 6. Чарда „Крај света”, Аркањ (Фото Никола Д. Турајлић, 1998)

Фотографија 7. Водоторањ на Архангелову – Патријаршија (Фото Б. Брзић, 7. мај 2002)

Фотографија 8. Ковиљски рит (Фото Јован Радовић, Ковиљ 2000)

Слика 1. Пољопривредно имање „Патријаршија”, Ковиљски рит
(аутор Ђорђе Ђурагић Ђугара, уље на платну 1966)

*Mr BOŠKO BRZIĆ**
Будисава, Србија
E-адреса: boskobrzic34@gmail.com

ДАТУМИ ОСЛОБОЂЕЊА МЕСТА ОД ФАШИСТИЧКИХ ОКУПАТОРА НА СЕВЕРУ СРБИЈЕ 1944/1945.

УВОД

Замисао за састављање овога рада дошла је, сада већ давне, 1963. године, када је од краја Другога светског рата и ослобођења места на северу Србије као дела Југославије, од окупације фашистичких земаља Немачке, Мађарске и Независне Државе Хрватске било прошло непуне две деценије, када је требало прослављати или *обележавати*, како се то говорило и говори, Дан ослобођења од фашизма, односно мађарског окупатора, села Будисаве. Још тада у селу нисмо могли пронаћи никога ко би са сигурношћу тврдио када је то било, односно који датум треба прослављати – ког дана је место ослобођено. Ипак смо успели у намери и интересовање је потом кренуло даље: да видимо које место је у Шајкашкој прво ослобођено. Када смо и у томе успели, онда се кренуло још даље. Тај проблем око тачних датума ослобођења, како се испоставило, јављао се и код неких других места.

Како ће се у раду видети, овде су обухваћена места северно од Саве и Дунава, у делу Дунавске бановине до почетка рата, на још недефинисаном подручју Југославије и Србије, у географским пределима Баната, Барање, Бачке и Срема (са делом западног Срема и његовим срезовима: Винковци, Вуковар и Жупања, који су, као и цела Барања, припојени Хрватској), без обзира на каснију административну поделу (мислимо на подручје Београда и подручје Србије јужно од Саве, у саставу општине Сремска Митровица),

* Бошко Брзић рођен је у Горњем Ковиљу 1934. године. Учитељ, професор, виши библиотекар, магистар књижевних наука. Бави се књижевношћу, завичајном историјом, музикологијом. Из ових области написао је неколико књига и још више радова у периодици. Као пензионер живи у Будисави.

која су постојала, тј. била насељена до 1944/45. године и у оно време имала статус општине или града.

Укратко би историја скраћивања Србије после Другог светског рата била ова. Најпре у априлу 1945. Покрајинска конференција Комунистичке партије Југославије за Војводину изјаснила се за укључивање Војводине као аутономије у федералну Србију. Исте године, 19. јуна, ондашња Комисија за утврђивање граница Србије и Хрватске је срезове западног Срема – Винковци, Вуковар и Жупања – припојила Хрватској, а на Трећем заседању АВНОЈ-а у Београду, у августу из Србије је изузета Барања и припојена је Хрватској. Војводина је као аутономна покрајина у Републици Србији први пут проглашена септембра 1945. године без обзира што се 1918. године безусловно ујединила са Србијом, без жеље за било каквом посебношћу.

Наведена су садашња имена места азбучним редом. После имена места наведен је датум ослобођења, а после њега, у загради, извор податка. Најважнијим изворима података сматрамо монографске публикације, нарочито оне које се баве темама од нашега најужег интереса. Негде је било више оваквих радова, па смо се, по правилу, одлучивали за оне из новијег времена. Ако се овим проблемима нико није бавио и за поједина места нисмо ни могли доћи до потребне литературе (Библиотека Матице српске), узимани су општији радови. А уколико ни њих није било, обрађали смо се, према нашој процени, компетентним личностима, највише онима које се баве завичајном историјом или им је тема блиска и датум познат (нпр. историчарима у градским / завичајним музејима). Уосталом, све је то наведено на одговарајућим местима у тексту. Било је случајева да је место ослобађано два и више пута и поново заузимао од непријатеља. У таквим приликама смо се одлучили да наведемо последњи датум ослобођења. Нисмо улазили у то ко је био ослободилац. Но, ваља истаћи да су највише места ослободили борци совјетске Црвене армије и борци Народноослободилачке војске и партизанских одреда под командом Јосипа Броза Тита, али и четничких јединица генерала Драгољуба-Драже Михаиловића (Бачки Манастир и Бездан, на пример). Било је случајева да су место ослободили четници, а потом од њих преотели партизани. За овакве случајеве немамо довољно података, али ту остају датуми када су их ослободили четници. Даља истраживања, очекујемо, показаше нам и расветлити више оваквих случајева.

У моме завичају, у Шајкашкој, било је и оваквих констатација: слободни смо ако се сами ослободимо. Међутим, Црвена армија је надирала преко Баната, преко понтонског моста прешла Тису код Титела, неколико успутних места, и Нови Сад, ослободила у истом дану – 22. октобра 1944. и тај датум је узет као дан ослобођења. У Каћ су партизани дошли 24. октобра, у Нови Сад 23. октобра (у Новом Саду данашњи Булевар ослобођења је до 1991. године носио назив Булевар 23. октобра, а у Каћу Улица 24. октобра). А пошто је Совјетски Савез (СССР) био наш савезник, аутор овог рада записао је датуме када је Црвена армија ушла у поменуто места и ослободила их.

За нека места, поред разних довијања и (не)сналажења, нисмо могли доћи до потребног податка. Било је и тога да смо се обраћали појединцима, мјесним уредима и слично (Барања, Западни Сријем), и добијали одговоре које овде не можемо навести.

Списак свих места у обухваћеним подручјима, осим Барање и Западног Срема, може се наћи у књизи *Број сѣановника Војводине* од Слободана Ђурчића (Нови Сад 1996), док су места у Барањи, која су до јуна 1945. била у саставу Србије, унесена према књизи *Развој ѿојулације Барање* од Слободана Ђурчића и Саше Кицошева (Бели Манастир – Нови Сад 1993).

*

Овај рад настао је и из разлога захвалности свим борцима за ослобођење од фашизма, а посебно онима који су за слободу дали и своје животе. Нека им је вечна слава и хвала!

*

АДА, 8. октобар 1944. (Нада Бабић, Ружа Јанковић, *Хронолојија народноослободилачкој ѿокрејѣ у Војводини: 1944*, Нови Сад 1986, стр. 254).

АДАШЕВЦИ, 5. децембар 1944. (Нада Бабић, Ружа Јанковић, *Хронолојија народноослободилачкој ѿокрејѣ у Војводини: 1944*, Нови Сад 1986, стр. 321).

АДОРЈАН, 8. октобар 1944. (*Ојледне свеске Енциклопедије Војводине* 3, Нови Сад 1988, стр. 339).

АЛЕКСА ШАНТИЋ, 20. октобар 1944. (Писмо Миленка Бељанског, историчара завичаја, Михајла Пупина 15, Сомбор, 17. март 1991).

АЛЕКСАНДРОВО (код Нове Црње, Банат), 4. октобар 1944. (Миодраг Цветић, *Хроника Александрова, I*, Зрењанин 1998, стр. 234).

АЛЕКСАНДРОВО (код Суботице), 10. октобар 1944. (Градски музеј, Суботица, 4. август 2017).

АЛИБУНАР, 3. октобар 1944. (Нада Бабић, Ружа Јанковић, *Хронолојија народноослободилачкој ѿокрејѣ у Војводини: 1944*, Нови Сад 1986, стр. 248).

АНТИН, 13. април 1945. (Милутин Морача, *Ојерације Прве и Треће армије у завршној офанзиви ослобођења Јуѿославије*, Београд 1986, стр. 131).

АПАТИН, 24. октобар 1944. (Писмо Миленка Бељанског, историчара завичаја, Сомбор, Михајла Пупина 15, 17. март 1991).

АПШЕВЦИ, 12. април 1945. (Општина Нијемци, Интернет, 2014).

АРАДАЦ, 2. октобар 1944. (Мирко Јоксимовић, *Хроника Арадаца = Kronika Aradáča*, Зрењанин–Арадац 1981, стр. 240).

АШАЊА, 23. октобар 1944. (Нада Бабић, Ружа Јанковић, *Хронолојија народноослободилачкој ѿокрејѣ у Војводини: 1944*, Нови Сад 1986, стр. 280).

БАВАНИШТЕ, 1. октобар 1944. (Саопштио Љубомир Бошков, Баваниште, Банатска 85).

- БАЈМОК**, 19. октобар 1944. (Саопштио Петар Јаћимовић, Сремска Каменица, Пливичка б).
- БАЈША**, 18. октобар 1944. (*Дневник*, Нови Сад, 3. октобар 1980, стр. 12).
- БАНАТСКА ДУБИЦА**, 30. септембар 1944. (Саопштила Гордана Јованов, историчарка завичаја, Самош, Маршала Тита 43).
- БАНАТСКА ПАЛАНКА**, 1. октобар 1944. (Писмо Озрена М. Радосављевића, историчара завичаја, Црвена Црква, Синке Савковић 16, 19. априла 2001).
- БАНАТСКА СУБОТИЦА**, 2. октобар 1944. (Писмо Озрена М. Радосављевића, историчара завичаја, Црвена Црква, Синке Савковић 16, 19. априла 2001).
- БАНАТСКА ТОПОЛА**, 1. октобар 1944. (Ђорђе Момчиловић, *Банай у народнослободилачком райу*, Београд 1977, стр. 533).
- БАНАТСКИ БРЕСТОВАЦ**, 4. октобар 1944. (Саопштио Александар Танасијевић, историчар завичаја, Панчево, Косте Абрашевића 10).
- БАНАТСКИ ДВОР**, 2. октобар 1944. (Саопштио Павел П. Филип, историчар завичаја, Торак, Братства и јединства 35).
- БАНАТСКИ ДЕСПОТОВАЦ**, 1. октобар 1944. (Саопштио Флорин Урсулеску, историчар завичаја, Нови Сад, Стевана Христића 33).
- БАНАТСКИ ДУШАНОВАЦ**, 2. октобар 1944. (Интернет, 2014).
- БАНАТСКИ КАРЛОВАЦ**, 3. октобар 1944. (Саопштио Мартин Листмајер, Јаношик, Едварда Кардеља 43).
- БАНАТСКИ МАНАСТИР**, 7. октобар 1944. (Ђорђе Момчиловић, *На банайској сџирани*, Београд 1974, стр. 123).
- БАНАТСКИ СОКОЛАЦ**, 2. октобар 1944. (Саопштио Ђуро И. Батинић (*1922), историчар завичаја, Нови Сад, Булевар цара Лазара 54).
- БАНАТСКО АРАНЂЕЛОВО**, 8. октобар 1944. (*Дневник*, Нови Сад, 9. октобар 1980, стр. 12).
- БАНАТСКО ВЕЛИКО СЕЛО**, 7. октобар 1944. (Ђорђе Момчиловић, *На банайској сџирани*, Београд 1974, стр. 123).
- БАНАТСКО ВИШЊИЋЕВО**, 28. септембар 1944. (Илија Бјелић, *Партизанско развође: хроника Банайској Вишњићево*, Нови Сад 1974, стр. 428).
- БАНАТСКО КАРАЂОРЂЕВО**, 1. октобар 1944. (Ђорђе Момчиловић Бркица, *Пог једном засџавом: (хроника о људима Банайској Карађорђево)*, Нови Сад 1968, стр. 881).
- БАНАТСКО НОВО СЕЛО**, 3. октобар 1944. (*Банайско Ново Село: 1765–1977: монографија*, Банатско Ново Село 1978, стр. 143).
- БАНОШТОР**, 11. октобар 1944. (Саопштио Милан Станковић, Беочин, Блок цара Душана 4).
- БАПСКА**, 20. јануар 1945. (Интернет, 2014).
- БАРАНДА**, 30. септембар 1944. (Славко Веселинов Црни, *Баранда: сећање на свој завичај*, Бела Црква 1995, стр. 143).
- БАРАЊСКО ПЕТРОВО СЕЛО**, 21. март 1945. (Нада Лазић, *Барања: 1941–1945*, Славонски Брод 1979, стр. 271).

- БАРИЦЕ**, 1. октобар 1944. (Саопштила Родика Грујеску, Планиште, Карађорђева 41).
- БАТАЈНИЦА**, 23. октобар 1944. (Нада Бабић, Ружа Јанковић, *Хронологија народноослободилачкој њокрећи у Војводини: 1944*, Нови Сад 1986, стр. 280).
- БАТИНА**, 17. новембар 1944. (Никола Божић, *Байинска бийка*, Београд 1978, стр. 85, 112).
- БАТРОВЦИ**, 26. јануар 1945. (Љубивоје Пајовић, Душан Узелац, Милован Целебцић, *Сремски фронт: 1944–1945*, Београд 1979, стр. 196).
- БАЧ**, 22. октобар 1944. (*Дневник*, Нови Сад, 27. септембар 1984, стр. 9).
- БАЧИНЦИ**, 5. децембар 1944. (Нада Бабић, Ружа Јанковић, *Хронологија народноослободилачкој њокрећи у Војводини: 1944*, Нови Сад 1986, стр. 321).
- БАЧКА ПАЛАНКА**, 20. октобар 1944. (Слободан Челић, „Најлепши дан живота”, *Дневник*, Нови Сад, 29. октобар 1983, стр. 10).
- БАЧКА ТОПОЛА**, 17. октобар 1944. (Машут Попивоца, *Каркайур на северу Бачке*, Бачка Топола 1988, стр. 116).
- БАЧКИ БРЕГ**, 27. октобар 1944. (Писмо Миленка Бељанског, историчара завичаја, Сомбор, Михајла Пупина 15, 17. марта 1991).
- БАЧКИ БРЕСТОВАЦ**, 21. октобар 1944. (Писмо Миленка Бељанског, историчара завичаја, Сомбор, Михајла Пупина 15, 17. марта 1991).
- БАЧКИ БУКОВАЦ**, 21. октобар 1944. (По имену месне основне школе).
- БАЧКИ ГРАЧАЦ**, 21. октобар 1944. (Штефан Шмит, „Хроника породице Шмит-Ај-хингер”, *Дневник*, Нови Сад, 12. новембар 2008, стр. 27).
- БАЧКИ ЈАРАК**, 22. октобар 1944. (Звонимир Голубовић, Живан Куманов, *Нови Сад у рату и револуцији: 1941–1945*, књ. 2, Нови Сад 1981, стр. 458).
- БАЧКИ МАНАСТИР**, 17. октобар 1944. (Миленко Бељански, *Хроника о народноослободилачком рату у Сомбору и околини: 1941–1945*, Сомбор, 1969, стр. 316).
- БАЧКИ ПЕТРОВАЦ**, 15. октобар 1944. (Ђорђе Васић, *Хроника о ослободилачком рату у јужној Бачкој*, Нови Сад 1969, стр. 409).
- БАЧКИ СОКОЛАЦ**, Општина Б. Топола. в. књ.: Данило. Г. Диклић, *Бачки Соколац и Бачкосокочани*, Краљево–Београд 1990.
- БАЧКО ГРАДИШТЕ**, 22. октобар 1944. (Радивој Грујић, *Револуционарни њокрећ у Бачком Градишту: 1919–1945*, Бечеј 1977, стр. 405–406).
- БАЧКО ДОБРО ПОЉЕ**, 16. октобар 1944. (Нада Бабић, Ружа Јанковић, *Хронологија народноослободилачкој њокрећи у Војводини: 1944*, Нови Сад 1986, стр. 268).
- БАЧКО ДУШАНОВО**, 10. октобар 1944. (Саопштио Милан Чечур, Бачко Душаново, Иве Лоле Рибара 67).
- БАЧКО НОВО СЕЉО**, 21. октобар 1944. (Саопштио Момчило Зорић, историчар завичаја, Вајска, Матије Гупца 36).
- БАЧКО ПЕТРОВО СЕЉО**, 8. октобар 1944. (Нада Бабић, Ружа Јанковић, *Хронологија народноослободилачкој њокрећи у Војводини: 1944*, Нови Сад 1986, стр. 254).
- БАШАИД**, 1. октобар 1944. (Нада Бабић, Ружа Јанковић, *Хронологија народноослободилачкој њокрећи у Војводини: 1944*, Нови Сад 1986, стр. 244).

- БЕГЕЧ**, 20. октобар 1944. (Слободан Продић, *Бејеч: осврћ у њрошлосћ*, Нови Сад 2015, стр. 93).
- БЕЖАНИЈА**, 22. октобар 1944. (Љубивоје Пајовић, Душан Узелац, Милован Џелебцић, *Сремски фронт: 1944–1945*, Београд 1979, стр. 12).
- БЕЖАНИЈСКА КОСА**, 22. октобар 1944. (Љубивоје Пајовић, Душан Узелац, Милован Џелебцић, *Сремски фронт: 1944–1945*, Београд 1979, стр. 13).
- БЕЗДАН**, 21. октобар 1944. (Писмо Миленка Бељанског, историчара завичаја, Сомбор, Михајла Пупина 15, 17. марта 1991).
- БЕЛА ЦРКВА**, 1. октобар 1944. (Нада Бабић, Ружа Јанковић, *Хронолођија народноослободилачкој њокрећа у Војводини: 1944*, Нови Сад 1986, стр. 245).
- БЕЛЕГИШ**, 22. октобар 1944. (Сретеније Зоркић, Петар Вукелић, *Хроника Белеђиша*, Сремска Митровица 1984, стр. 419).
- БЕЛИ МАНАСТИР**, 30. новембар 1944. (Нада Лазић, *Барања: 1941–1945*, Славонски Брод 1979, стр. 348).
- БЕЛО БЛАТО**, 2. октобар 1944. (Саопштио Адам Јонаш, историчар завичаја, Бело Блато, Маршала Тита 51а).
- БЕОДРА**, 3. октобар 1944. (Миљивој Попов, *Јединствени у борби: (хроника Новој Миљосева)*, Нови Сад 1977, стр. 525).
- БЕОЧИН**, 16. октобар 1944. (Миљош Лукић, *Пућевима слободe – насеља оћшћине Беочин у раћу и револуцији*, Нови Сад 1987, стр. 593).
- БЕРКАСОВО**, 18. јануар 1945. (Љубивоје Пајовић, Душан Узелац, Милован Џелебцић, *Сремски фронт: 1944–1945*, Београд 1979, стр. 108, 185).
- БЕЧЕЈ**, 8. октобар 1944. (Радивој Стакић, *Бечеј у раћу и револуцији: 1941–1945: хроника*, Бечеј 1987, стр. 596).
- БЕЧМЕН**, 22. октобар 1944. (Жарко Атанацковић, *Срем у народноослободилачком раћу и социјалистћичкој револуцији*, Београд–Шимановци 1968, стр. 545).
- БЕШЕНОВО**, 1. новембар 1944. (Нада Бабић, Ружа Јанковић, *Хронолођија народноослободилачкој њокрећа у Војводини: 1944*, Нови Сад 1986, стр. 287).
- БЕШКА**, 24. октобар 1944. (Нада Бабић, Ружа Јанковић, *Хронолођија народноослободилачкој њокрећа у Војводини: 1944*, Нови Сад 1986, стр. 282).
- БИКАЧ**, 1. октобар 1944. (Ђорђе Момчиловић, „Борбе за ослобођење Баната”, *Дневник*, Нови Сад, 12. октобар 1979, стр. 15).
- БИКОВО**, 10. октобар 1944. (Градски музеј, Суботица, 4. август 2017).
- БИЛИЋ**, 21. октобар 1944. (Саопштила Лепосава Кљаић, историчарка, Нови Сад, Васе Стајића 19).
- БИЉЕ**, 28. новембар 1944. (Никола Божић, *Баћинска бићка*, Нови Сад 1990, стр. 335).
- БИНГУЛА**, 9. новембар 1944. (Љубивоје Пајовић, Душан Узелац, Милован Џелебцић, *Сремски фронт: 1944–1945*, Београд 1979, стр. 65).
- БОБОТА**, 13. април 1945. (Саопштила Љубица Вукајловић, директор Основне школе, Бобота).
- БОГОЈЕВО**, 26. октобар 1944. (Gombos-A Vajdaság települései és címerei – Интернет).

- БОЂАНИ**, 23. октобар 1944. (Петар Момировић, *Манасџир Бођани*, Бођани 1980, стр. 43).
- БОКА**, 2. октобар 1944. (Саопштио Велимир Арађан, Бока, Нафташка колонија 2/1).
- БОЛМАН**, 21. март 1945. (Нада Лазивић, *Барања: 1941–1945*, Славонски Брод 1979, стр. 271).
- БОЉЕВИЦИ**, 23. октобар 1944. (Нада Бабић, Ружа Јанковић, *Хронологија народноослободилачкој њокрејџа у Војводини: 1944*, Нови Сад 1986, стр. 280).
- БОРИНЦИ**, 13. април 1945. (Срета Савић, Жарко Атанацковић, *Трећа армија*, Нови Сад 1981).
- БОРОВО**, 13. април 1945. (Саопштио Синиша Раказовић, Борово, Главна 52).
- БОРЧА**, 7. октобар 1944. (Ђорђе Момчиловић, „Борбе за ослобођење Баната”, *Дневник*, Нови Сад, 12. октобар 1979, стр. 18).
- БОСУТ**, 5. децембар 1944. (Нада Бабић, Ружа Јанковић, *Хронологија народноослободилачкој њокрејџа у Војводини: 1944*, Нови Сад 1986, стр. 321).
- БОТОШ**, 1. октобар 1944. (Драгиша Тодоровић, *Хроника Бойшоца*, Зрењанин–Ботош 1979, стр. 334).
- БОЧАР**, 3. октобар 1944. (Миливој Попов, *Јединствени у борби: хроника Новог Милошева*, Нови Сад 1977, стр. 525–526).
- БРАЊИН ВРХ**, 28. новембар 1944. (Саопштио мр Мирко Миланов Јеличић, Нови Сад, Данила Киша 2/12).
- БРАЊИНА**, 23. новембар 1944. (Срета Савић, *51. војвођанска дивизија*, Београд, 1974, стр. 44).
- БРЕСТАЧ**, 23. октобар 1944. (Светозар Николић Браца, *Бресџач у райу и револуцији*, Нови Сад 1986, стр. 236).
- БРШАДИН**, 13. април 1945. (Саопштио Синиша Раказовић, Борово, Главна 52).
- БУДИСАВА**, 22. октобар 1944. (Сећања команданата војвођанских бригада, Нови Сад 1975, стр. 421).
- БУЂАНОВЦИ**, 24. октобар 1944. (Нада Бабић, Ружа Јанковић, *Хронологија народноослободилачкој њокрејџа у Војводини: 1944*, Нови Сад 1986, стр. 282).
- БУКОВАЦ**, 20. октобар 1944. (Ђорђе Васић, *На вејромејџини: зајиси из њрошлосџи Буковца*, Нови Сад 1965, стр. 195).
- БУСЕЊЕ**, 30. септембар 1944. (Саопштио Милан Ђуканов, историчар завичаја, Зрењанин, Вељка Влаховића 3/17).
- ВАЈСКА**, 16. октобар 1944. (Саопштио Момчило Зорић, историчар завичаја, Вајска, Матије Гупца 36).
- ВАРДАРАЦ**, 27. новембар 1944. (Срета Савић, *51. војвођанска дивизија*, Београд 1974, стр. 46).
- ВАТИН**, 2. октобар 1944. (Саопштила Ивана Ранимиров, историчарка кустос, Градски музеј, Вршац).
- ВАШИЦА**, 6. децембар 1944. (*Хронологија ослободилачке борбе народа Јујославије: 1941–1945*, Београд 1964, стр. 1046).

- ВЕЛИКА ГРЕДА**, 1. октобар 1944. (Олга Димитровски, *Прелистивамо стѣранице наше ѿрошлосѣи*, Београд 2010, стр. 44).
- ВЕЛИКЕ ЛИВАДЕ**, 1. октобар 1944. (Ђорђе Момчиловић, *Банат у Народноослободилачком райу*, Београд 1977, стр. 536).
- ВЕЛИКИ ГАЈ**, 1. октобар 1944. (Саопштила Родика Грујеску, Пландиште, Карађорђева 41).
- ВЕЛИКИ РАДИНЦИ**, 1. новембар 1944. (Нада Бабић, Ружа Јанковић, *Хронолоѿија народноослободилачкоѿ ѿокреѿиа у Војводини: 1944*, Нови Сад 1986, стр. 291).
- ВЕЛИКО СРЕДИШТЕ**, 1. октобар 1944. (Коста Митровић, *Под кулом врѿачком*, Нови Сад 1969, стр. 205).
- ВЕТЕРНИК**, 23. октобар 1944. (Саопштио Велимир Вукмановић, историчар завичаја, Ветерник, Краља Александра 31).
- ВИЗИЋ**, 4. новембар 1944. (*Хронолоѿија ослободилачке борбе народа Јуѿославије: 1941–1945*, Београд 1964, стр. 1015).
- ВИЛОВО**, 22. октобар 1944. (*Сећања команданатѿа војвођанских бриѿага*, Нови Сад 1975, стр. 421).
- ВИНКОВАЧКИ БАНОВЦИ**, 14. април 1945. (Саопштио Синиша Раказовић, Борово, Главна 52).
- ВИНКОВЦИ**, 14. април 1945. (Никола Божић, *Ровови и мосѿобрани*, Нови Сад 1989, стр. 621).
- ВИТОЈЕВЦИ**, 21. септембар 1944. (Саопштио Павле Маринковић, историчар завичаја, Витојевци, Доситеја Обрадовића 154).
- ВИШЊЕВАЦ** (Барања), 14. април 1945. (Интернет, 2014).
- ВИШЊЕВАЦ** (Бачка), 14. октобар 1944. (Мила Бајалица, Димитрије Бајалица, *Моноѿрафија села Вишњевац*, Суботица 1982, стр. 226).
- ВИШЊИЋЕВО** (Банат), 1. октобар 1944. (Ђорђе Момчиловић, *Банат у народноослободилачком райу*, Београд 1977, стр. 537).
- ВИШЊИЋЕВО** (Срем), 5. децембар 1944. (Нада Бабић, Ружа Јанковић, *Хронолоѿија народноослободилачкоѿ ѿокреѿиа у Војводини: 1944*, Нови Сад 1986, стр. 321).
- ВЛАДИМИРОВАЦ**, 3. октобар 1944. (Милован Целебѿић, „Ослобођење Војводине 1944. године”, *Дневник*, Нови Сад, 11. октобар 1984, стр. 17).
- ВЛАЈКОВАЦ**, 3. октобар 1944. (Боривој Коларски, *Влајковац: моноѿрафија села, / Влајковац/ 1988*, стр. 29).
- ВОГАЊ**, 27. октобар 1944. (Владимир Томић, *Траѿови у времену: моноѿрафија села Воѿањ*, Рума 1996, стр. 331).
- ВОЈВОДА СТЕПА**, 4. октобар 1944. (Милан Миѿић, *Војвода Сѿеѿа: ѿрве деценије ѿрајања*, Војвода Степа 1997, стр. 90).
- ВОЈВОДИНЦИ**, 2. октобар 1944. (Коста Митровић, *Под кулом врѿачком*, Нови Сад 1969, стр. 206).
- ВОЈКА**, 23. октобар 1944. (Анђелко Ердељанин, *Војка: хроника сремскоѿ села*, Стара Пазова 1997, стр. 335).

- ВОЈЛОВИЦА**, 8. октобар 1944. (Никола Божић, *Байинска биџика*, Нови Сад 1990, стр. 43).
- ВРАЧЕВ ГАЈ**, 1. октобар 1944. (Писмо Озрена М. Радосављевића, историчара завичаја, Синке Савковић 16, Црвена Црква, 19. април 2001).
- ВРБАС**, 19. октобар 1944. (Василије Ковачев, *Врбас у НОП-у*, Врбас 1981, стр. 116–117).
- ВРБИЦА** (Бачка), 7. октобар 1944. (Саопштио Чедомир Штеванчев, Чока, 13. војвођанске бригаде 9).
- ВРБИЦА** (Срем), 14. април 1945. (Интернет, 2014).
- ВРДНИК**, 26. октобар 1944. (Миленко Остојић, *Нейокорени: хроника Врдника и околине*, /Врдник/ 1989, стр. 334).
- ВРШАЦ**, 2. октобар 1944. (Коста Митровић, *Под кулом врџачком*, Нови Сад 1969, стр. 210).
- ВУКОВАР**, 12. април 1945. (Срета Савић, *51. војвођанска дивизија*, Београд 1974, стр. 171).
- ГАБОШ**, 21. април 1945. (Драгољуб Тмушић, *Сремски фронт: 23. X 1944 – 13. IV 1945*, Нови Сад 1987).
- ГАЈ**, 27. септембар 1944. (Саопштио Лучијан Богданов, новинар, Ковин, Југословенске народне армије 9/5).
- ГАЈДОБРА**, 16. октобар 1944. (Ђорђе Васић, *Хроника о ослободилачком рајћу у јужној Бачкој*, Нови Сад 1969, стр. 404).
- ГАЈИЋ**, 23. новембар 1944. (Никола Божић, *Байинска биџика*, Београд 1978, стр. 387).
- ГАКОВО**, 21. октобар 1944. (Писмо Миленка Бељанског, историчара завичаја, Михајла Пупина 15, Сомбор, 17. март 1991).
- ГАРДИНОВЦИ**, 19. октобар 1944. (*Мисао*, Нови Сад, 5. октобар 1980, стр. 15).
- ГИБАРАЦ**, 5. децембар 1944. (Љубивоје Пајовић, Душан Узелац, Милован Џелебџић, *Сремски фронт: 1944–1945*, Београд 1979, стр. 106, 108).
- ГЛОГОЊ**, 4. октобар 1944. (*Дневник*, Нови Сад, 7. октобар 1982, стр. 28).
- ГЛОЖАН**, 22. октобар 1944. (*Нложану: 1756–1986* [hlavný a zodpovedný redaktor Samuel Fekete, Nložanu 1986, стр. 106).
- ГОЛУБИНЦИ**, 23. октобар 1944. (Ђорђе Момчиловић, *Злајне ниџи заједниџиџа: /хроника Голубинаца/*, Нови Сад 1983, стр. 582).
- ГОСПОЋИНЦИ**, 22. октобар 1944. (*Чуруџ кроз историју*, Чуруг – Нови Сад 2002, стр. 147).
- ГРАБОВАЦ**, 27. новембар 1944. (Срета Савић, *51. војвођанска дивизија*, Београд 1974, стр. 46).
- ГРАБОВО**, 11. октобар 1944. (Саопштио Милан Станковић, Беочин, Блок цара Душана а4).
- ГРАБОВЦИ**, 21. септембар 1944. (Жарко Атанацковић, *Срем у народноослободилачком рајћу и народној револуцији*, Београд 1968, стр. 534).
- ГРАДИШТЕ**, 14. април 1945. (Интернет, 2014).

- ГРГУРЕВЦИ**, 30. октобар 1944. (Радомир Прица, *Грѓуревци у револуцији*, Нови Сад 1986, стр. 291).
- ГРЕБЕНАЦ**, 2. октобар 1944. (Писмо Озрена М. Радосављевића, историчара завичаја, Синке Санковић 16, Црвена Црква, 19. април 2001).
- ГУДУРИЦА**, 2. октобар 1944. (Саопштио Ђуро И. Батинић, историчар завичаја, Нови Сад, Булевар цара Лазара 54).
- ГУНАРОШ**, 8. октобар 1944. (Саопштио Иштван Барањи, Мол, Шандора Петефија 25).
- ГУЊА**, 11. април 1945. (Интернет, 2014).
- ДАРДА**, 27. новембар 1944. (Нада Лазић, *Барања: 1941–1945*, Славонски Брод 1979, стр. 267).
- ДЕБЕЉАЧА**, 3. октобар 1944. (*Дневник*, Нови Сад, 4. октобар 1982, стр. 24).
- ДЕЛИБЛАТО**, 28. септембар 1944. (Љубомир Митровић, *Из шаме у свейлоси: хроника села Делиблаио*, Нови Сад 1975, стр. 200).
- ДЕРОЊЕ**, 22. октобар 1944. (Саопштио Радивој Савић, Дероње, Светог Саве 9).
- ДЕСПОТОВО**, 17. октобар 1944. (Јован Убавин, Антун Нађ, Војислав Врсајков, *Десет векова Деспошова: монографски приказ*, Деспотово 1976, стр. 30–32).
- ДЕЧ**, 22. октобар 1944. (Саопштио Светозар Цвеће Трудић, правник, официр у пензији, Пећинци, Слободана Бајића 34).
- ДИВОШ**, 9. новембар 1944. (*Сџаза црвено обојена*, Нови Сад 1988, стр. 358).
- ДОБАНОВЦИ**, 23. октобар 1944. (Нада Бабић, Ружа Јанковић, *Хронологија народноослободилачкој њокреџа у Војводини: 1944*, Нови Сад 1986, стр. 280).
- ДОБРИНЦИ**, 26. октобар 1944. (Нада Бабић, Ружа Јанковић, *Хронологија народноослободилачкој њокреџа у Војводини: 1944*, Нови Сад 1986, стр. 283).
- ДОБРИЦА**, 3. октобар 1944. (Саопштио Мирча Маран, историчар завичаја, Владимировац, Вељка Влаховића 43).
- ДОБРИЧЕВО**, 2. октобар 1944. (Писмо Озрена М. Радосављевића, историчара завичаја, Синке Савковић 16, Црвена Црква, 19. април 2001).
- ДОБРОВОЉАЧКО СЕЉО**, 10. октобар 1944. (Градски музеј, Суботица, 4. август 2017).
- ДОЛОВО**, 4. октобар 1944. (Љубомир Митровић, *На бранику земље*, Долово 1987, стр. 198).
- ДОЊИ ПЕТРОВЦИ**, 24. октобар 1944. (Владимир Томић, *Доњи Пеџировци кроз векове*, Рума 2000, стр. 309).
- ДОЊИ ТОВАРНИК**, 22. октобар 1944. (Саопштио Светозар Трудић Цвеће, правник, официр у пензији, Пећинци, Слободана Бајића 34).
- ДОРОСЛОВО**, 21. октобар 1944. (Писмо Миленка Бељанског, историчара завичаја, Михајла Пупина 15, Сомбор, 17. март 1991).
- ДРАГУТИНОВО**, 3. октобар 1944. (Љубомир Табачки, *Кикинда у народноослободилачком раџу и револуцији*, Нови Сад 1982, стр. 468).
- ДРАЖ**, 18. новембар 1944. (Срета Савић, *51. војвођанска дивизија*, Београд 1974, стр. 42).

- ДРЕНОВЦИ**, 10. април 1945. (Интернет, 2014).
- ДРЉАН**, 12. октобар 1944. (Саопштио Властимир Јанков, новинар, Бечеј, Стевана Дороњског 35).
- ДУБОВАЦ**, 27. септембар 1944. (Саопштио Лучијан Богданов, новинар, Ковин, Југословенске народне армије 9/5).
- ДУБОШЕВИЦА**, 23. новембар 1944. (Срета Савић, *51. војвођанска дивизија*, Београд 1974, стр. 44).
- ДУЖИНЕ**, 1. октобар 1944. (Саопштила Биљана Давидовски, шеф Месне канцеларије, Дужине).
- ДУПЉАЈА**, 2. октобар 1944. (Богдан Т. Станојев, Споменица Основне школе „Златибор Гојков” у Јасенову, [Јасеново] 1980, стр. 29).
- ДУШАНОВО**, 10. октобар 1944. (Саопштио Милан Чечур, Душаново, Иве Лоле Рибара 67).
- БАЛА**, 8. октобар 1944. (Смиља Сивчев, „Акције Севернобанатског партизанског одреда 1944. године”, *Рад војвођанских музеја: 1974–1978*, бр. 23–24, стр. 120).
- БЕЛЕТОВЦИ**, 13. април 1945. (Интернет, 2014).
- БИПША**, 3. октобар 1944. (Љубивоје Пајовић, Душан Узелац, Милован Целебџић, *Сремски фронт: 1944–1945*, Београд 1979, стр. 55).
- БОРБЕВ ДВОР**, 21. март 1945. (Радован Панић, *Трећа војвођанска НОУ бригада*, Београд 1980, стр. 421).
- ЂУРЂЕВО**, 23. октобар 1944. (*Чуруј кроз историју*, Чуруг – Нови Сад 2002, стр. 147).
- ЂУРЂИН**, 18. октобар 1944. (Антал Мојзеш, *Раднички њокреји у Бајмоку*, Суботица 1984, стр. 84).
- ЂУРИЋИ**, 10. април 1945. (Интернет, 2017).
- ЕЛЕМИР**, 2. октобар 1944. (Миленко Тапавички, *Хроника Елемира*, Нови Сад 1979, стр. 288–290).
- ЕРДЕВИК**, 5. децембар 1944. (Нада Бабић, Ружа Јанковић, *Хронологија народноослободилачкој њокреји у Војводини: 1944*, Нови Сад 1986, стр. 321).
- ЕЧКА**, 2. октобар 1944. (Владислав Ћоровић, *Монографија Ечке: 1711–1986*, Ечка 1986, стр. 54).
- ЖАБАЉ**, 22. октобар 1944. (*Чуруј кроз историју*, Чуруг – Нови Сад 2002, стр. 147).
- ЖАРКОВАЦ** (Бачка), 21. октобар 1944. (*Хронологија радничкој њокреји и СКЈ: 1919–1979*, Београд 1980, том 2, стр. 310).
- ЖАРКОВАЦ** (Срем), 26. октобар 1944. (Владимир Томић, *Жарковац: Solnok*, Рума – Жарковац 2002, стр. 208).
- ЖЕДНИК**, 10. октобар 1944. (Градски музеј, Суботица, 4. август 2017).
- ЖИТИШТЕ**, 2. октобар 1944. (*Дневник*, Нови Сад, 19. октобар 1981, стр. 32).
- ЖУПАЊА**, 14. април 1945. (Никола Божић, *Ровови и мостобрани*, Нови Сад 1989, стр. 621).

- ЗАГАЈИЦА**, 2. октобар 1944. (Коста Митровић, *Под кулом врџачком*, Нови Сад 1969, стр. 211).
- ЗЕЛЕНО ПОЉЕ**, 22. март 1945. (*Revolučné odkazy XIV. vojvodinskej údernej slovenskej brigády*, Нову Сад 1980, стр. 245).
- ЗЕМУН**, 22. октобар 1944. (Нада Бабић, Ружа Јанковић, *Хронологија народнослободилачкој њокрејѡа у Војводини: 1944*, Нови Сад 1986, стр. 278).
- ЗЛАТНА ГРЕДА**, 22. новембар 1944. (Никола Божић, *Ровови и мосїобрани*, Нови Сад 1989, стр. 232).
- ЗМАЈЕВАЦ**, 22. новембар 1944. (*Војводина у борби*, Нови Сад 1963, стр. 679).
- ЗМАЈЕВО**, 21. октобар 1944. (*Змајево: ѡрилози за моноѡрафију*, Змајево 1979, стр. 17).
- ЗРЕЊАНИН**, 2. октобар 1944. (Нада Бабић, Ружа Јанковић, *Хронологија народнослободилачкој њокрејѡа у Војводини: 1944*, Нови Сад 1986, стр. 246).
- ИВАНКОВО**, 14. април 1945. (Интернет, 2014).
- ИВАНОВО**, 6. октобар 1944. (Саопштио Александар Танасијевић, историчар завичаја, Панчево, Косте Абрашевића 10).
- ИДВОР**, 3. октобар 1944. (*Дневник*, Нови Сад, 2. октобар 1982, стр. 7).
- ИЂОШ**, 5. октобар 1944. (*Дневник*, Нови Сад, 4. октобар 1982, стр. 7).
- ИЗБИШТЕ**, 2. октобар 1944. (Славко С. Бранков, *Избишїе: ѡраѡви у времеу*, Вршац 2006, стр. 80).
- ИЛАНЦА**, 3. октобар 1944. (Саопштио Мартин Листмајер, историчар завичаја, Јаношик, Едварда Кардеља 43).
- ИЛАЧА**, 12. април 1945. (Интернет, 2014).
- ИЛИНЦИ**, 12. април 1945. (Љубивоје Пајовић, Душан Узелац, Милован Џелебцић, *Сремски фронтї: 1944–1945*, Београд 1979, стр. 400).
- ИЛОК**, 5. децембар 1944. (Никола Божић, *Баїїнска биїка*, Београд 1978, стр. 443).
- ИНЂИЈА**, 24. октобар 1944. (Нада Бабић, Ружа Јанковић, *Хронологија народнослободилачкој њокрејѡа у Војводини: 1944*, Нови Сад 1986, стр. 282).
- ИРИГ**, 27. октобар 1944. (Милутин Вуксанов Станишић, *Олујно доба: хроника Ириѡа и околине*, Нови Сад 1981, стр. 405).
- ЈАБЛАНКА**, 1. октобар 1944. (Коста Митровић, *Под кулом врџачком*, Нови Сад 1969, стр. 200).
- ЈАБУКА**, 3. октобар 1944. (Симо Младеновски, *Банайскоїѡо село Јабукa*, Скопје 1988, стр. 68).
- ЈАГОДЊАК**, 29. новембар 1944. (Срета Савић, *51. војвођанска дивизија*, Београд 1974, стр. 46).
- ЈАЗАК**, 28. октобар 1944. (Љубивоје Пајовић, Душан Узелац, Милован Џелебцић, *Сремски фронтї: 1944–1945*, Београд 1979, стр. 46).
- ЈАЗАЧКИ ПРЊАВОР**, 28. октобар 1944. (Саопштио Ратко М. Рацковић /*1946/, Рума, Јеленачка 53).

- ЈАЗОВО**, 7. октобар 1944. (Саопштио Чедомир Штеванчев, Чока, 13. војвођанске бригаде 9).
- ЈАКОВО**, 23. октобар 1944. (Нада Бабић, Ружа Јанковић, *Хронологија народноослободилачкој њокрећиа у Војводини: 1944*, Нови Сад 1986, стр. 280).
- ЈАМЕНА**, 6. децембар 1944. (Љубивоје Пајовић, Душан Узелац, Милован Џелебџић, *Сремски фронт 1944–1945*, Београд 1979, стр. 110).
- ЈАНКОВ МОСТ**, 2. октобар 1944. (Саопштио Флорин Урсулеску, историчар завичаја, Нови Сад, Стевана Христића 33).
- ЈАНОШИК**, 3. октобар 1944. (Саопштио Мартин Листмајер, Јаношик, Едварда Кардеља 43).
- ЈАРАК**, 27. октобар 1944. (Радован Срдић, *Јарак у райу и револуцији*, Нови Сад 1978, стр. 409).
- ЈАРКОВАЦ**, 2. октобар 1944. (Саопштио Љубомир Кришан, Јарковац, Михајла Пупина 2).
- ЈАРКОВЦИ**, 23. октобар 1944. (Саопштио Ђура Дошен /*1936/, Јарковци).
- ЈАРМИНА**, 4. април 1945. (Милутин Морача, *Операције Прве и Треће армије у завршној офанзиви ослобођења Јуџославије*, Београд 1986, стр. 131).
- ЈАСЕНОВАЦ**, 26. новембар 1944. (Саопштио мр Мирко Миланов Јеличић, Нови Сад, Данила Киша 2/12).
- ЈАСЕНОВО**, 2. октобар 1944. (Богдан Т. Станојев, *Јасеново село у Банайу*, Београд 1996, стр. 121).
- ЈАША ТОМИЋ**, 30. септембар 1944. (Милан Ђуканов, *Крајика монографиа Јаша Томића: 1334–1978*, Јаша Томић 1978, стр. 52).
- ЈЕРМЕНОВЦИ**, 1. октобар 1944. (Lajos Fehér, *Űrményháza – Jermenovci múltjának és jelenének rövid vázлата*, Űrményháza 1984, стр. 18).
- КАЈТАСОВО**, 2. октобар 1944. (Писмо Озрена М. Радосављевића, историчара завичаја, Синке Савковић 16, Црвена Црква, 19. април 2001).
- КАЛУЂЕРОВО**, 1. октобар 1944. (Писмо Озрена М. Радосављевића, историчара завичаја, Синке Савковић 16, Црвена Црква, 19. април 2001).
- КАМЕНАЦ**, 25. новембар 1944. (Никола Божић, *Ровови и мостобрани*, Нови Сад 1989, стр. 151).
- КАЊИЖА**, 8. октобар 1944. (*Дневник*, Нови Сад, 9. октобар 1980, стр. 12).
- КАРАВУКОВО**, 9. октобар 1944. (Бошко Ђорђевић, *Каравуково: крајика монографиа*, Каравуково 1999, стр. 36).
- КАРАНАЦ**, 25. новембар 1944. (Срета Савић, *51. војвођанска дивизија*, Београд 1974, стр. 45).
- КАРЛОВИЋИ**, 23. октобар 1944. (Нада Бабић, Ружа Јанковић, *Хронологија народноослободилачкој њокрећиа у Војводини: 1944*, Нови Сад 1986, стр. 280).
- КАЋ**, 22. октобар 1944. (Светлана Кресоја, *Каћ: традићелско и културно наслеђе*, Нови Сад 2015, стр. 27).

- КАЧАРЕВО**, 4. октобар 1944. (Саопштила Милка Белошев, књижничарка, Качарево).
- КЕВИ**, 8. октобар 1944. (Саопштио Лајош Фехер, историчар завичаја, Торњош, Шандора Петефија 7).
- КЕЛЕБИЈА**, 10. октобар 1944. (Градски музеј, Суботица, 4. август 2017).
- КИКИНДА**, 6. октобар 1944. (Љубомир Табачки, *Кикинда у Народноослободилачком рајћу и револуцији*, Нови Сад 1982, стр. 469–470).
- КИСАЧ**, 13. октобар 1944. (Јан Ломен, *Кусаќаниа в одбоји*, Кисач 2000, стр. 38).
- КЛЕК**, 2. октобар 1944. (Рајко Кијац, *Ог блаића до злаића*, Нови Сад 2004, стр. 17).
- КЛЕНАК**, 23. октобар 1944. (Саопштила Весна Јовановић, шефица Месне канцеларије, Кленак).
- КЛИСА**, 22. октобар 1944. (Ђорђе Васић, *Хроника о ослободилачком рајћу у јужној Бачкој*, Нови Сад 1969, стр. 417).
- КЉАЈИЋЕВО**, 20. октобар 1944. (Писмо Миленка Бељанског, историчара завичаја, Михајла Пупина 15, Сомбор, 17. март 1991).
- КНЕЖЕВИ ВИНОГРАДИ**, 27. новембар 1944. (Љубивоје Пајовић, Душан Узелац, Милован Џелебџић, *Сремски фронт: 1944–1945*, Београд 1979, стр. 75).
- КНЕЖЕВО**, 30. новембар 1944. (Нада Лазић, *Барања: 1941–1945*, Славонски Брод 1979).
- КНИЋАНИН**, 17. октобар 1944. (Никола Божић, *Байинска бићка*, Нови Сад 1990, стр. 43).
- КОВАЧИЦА**, 3. октобар 1944. (*Дневник*, Нови Сад, 3. октобар 1984, стр. 9).
- КОВИЉ**, 15. октобар 1944. (Бошко Брзић, „Дан који се не заборавља”, *Дневник*, Нови Сад, 15. октобар 1980, стр. 10).
- КОВИН**, 3. октобар 1944. (Нада Бабић, Ружа Јанковић, *Хронологија народноослободилачкој њокрећу у Војводини: 1944*, Нови Сад 1986, стр. 248).
- КОЗАРАЦ**, 27. новембар 1944. (Љубивоје Пајовић, Душан Узелац, Милован Џелебџић, *Сремски фронт: 1944–1945*, Београд 1979, стр. 75).
- КОЗЈАК**, 23. новембар 1944. (Никола Божић, *Байинска бићка*, Београд 1978, стр. 306–307).
- КОЛУТ**, 25. октобар 1944. (Писмо Миленка Бељанског, историчара завичаја, Михајла Пупина 15, Сомбор, 17. март 1991).
- КОМЛЕТИНЦИ**, 13. април 1945. (Интернет, 2014).
- КОНАК**, 2. октобар 1944. (Саопштио Ђуро И. Батинић, историчар завичаја, Нови Сад, Булевар цара Лазара 54).
- КОПАЧЕВО**, 28. новембар 1944. (Никола Божић, *Байинска бићка*, Нови Сад 1990, стр. 335).
- КОРОГ**, 12. април 1945. (Срета Савић, Жарко Атанацковић, *Трећа армија*, Нови Сад 1981).
- КОТЛИНА**, 25. новембар 1944. (Срета Савић, *51. војвођанска дивизија*, Београд 1974, стр. 44).
- КРАЈИШНИК**, 1. октобар 1944. (Ђорђе Момчиловић, *Банай у народноослободилачком рајћу*, Београд 1977, стр. 537).

- КРАЉЕВЦИ**, 26. октобар 1944. (Владимир Томић, *Краљевци у прошлости*, Рума 1994, стр. 308).
- КРЊЕШЕВЦИ**, 23. октобар 1944. (Радован Панић, *Трећа војвођанска НОУ бригада*, Београд 1980, стр. 362).
- КРСТУР**, 9. октобар 1944. (Саопштио Јожеф Сабо мл., историчар завичаја, Нови Кнежевац, Воје Глигорина 36).
- КРУШЕВЉЕ**, 21. октобар 1944. (Интернет, 2016).
- КРУШЕДОЛ**, 24. октобар 1944. (Радован Панић, *Трећа војвођанска НОУ бригада*, Београд 1980, стр. 363).
- КРУШЕДОЛСКИ ПРЊАВОР**, 25. октобар 1944. (*Сећања комесара војвођанских бригада*, Нови Сад 1978, књ. 1, стр. 495).
- КРУШЧИЋ**, 20. октобар 1944. (Саопштио Вељко Љубојевић, Нови Сад, Булевар ослобођења 2).
- КРУШЧИЦА**, 1. октобар 1944. (*Дневник*, Нови Сад, 14. октобар 1981, стр. 7).
- КРЧЕДИН**, 24. октобар 1944. (Нада Бабић, Ружа Јанковић, *Хронологија народноослободилачкој њокрећи у Војводини: 1944*, Нови Сад 1986, стр. 282).
- КУЗМИН**, 5. децембар 1944. (Љубивоје Пајовић, Душан Узелац, Милован Целебџић, *Сремски фронт: 1944–1945*, Београд 1979, стр. 108).
- КУКУЈЕВЦИ**, 5. децембар 1944. (Нада Бабић, Ружа Јанковић, *Хронологија народноослободилачкој њокрећи у Војводини: 1944*, Нови Сад 1986, стр. 321).
- КУЛА**, 20. октобар 1944. (*Дневник*, Нови Сад, 21. октобар 1982, стр. 24).
- КУЛПИН**, 16. октобар 1944. (*Дневник*, Нови Сад, 23. октобар 1969, стр. 4).
- КУМАНЕ**, 2. октобар 1944. (Нада Бабић, Ружа Јанковић, *Хронологија народноослободилачкој њокрећи у Војводини: 1944*, Нови Сад 1986, стр. 246).
- КУПИНОВО**, 23. октобар 1944. (Нада Бабић, Ружа Јанковић, *Хронологија народноослободилачкој њокрећи у Војводини: 1944*, Нови Сад 1986, стр. 280).
- КУПУСИНА**, 23. октобар 1944. (Писмо Миленка Бељанског, историчара завичаја, Михајла Пупина 15, Сомбор, 17. март 1991).
- КУСИЋ**, 1. октобар 1944. (Писмо Озрена М. Радосављевића, историчара завичаја, Синке Савковић 16, Црвена Црква, 19. април 2001).
- КУЦУРА**, 19. октобар 1944. (Саопштио Михајло Фејса, историчар завичаја, Куцура, Маршала Тита 34а).
- КУШТИЉ**, 1. октобар 1944. (Саопштио Јон Ротарију, историчар завичаја, Куштиљ, Кориолана Добана 289).
- ЛАЗАРЕВО**, 2. октобар 1944. (*Дневник*, Нови Сад, 20. септембар 2014, стр. 13).
- ЛАЛИЋ**, 14. октобар 1944. (*Дневник*, Нови Сад, 14. октобар 1954).
- ЛАЊАРАК**, 1. новембар 1944. (Мирослава Вулетић, *Лањарак*, Нови Сад 2002, стр. 334).
- ЛЕДИНЦИ**, 20. октобар 1944. (Милош М. Лукић, *Лединачке вајре: хроника Лединца*, Нови Сад 1982, стр. 378).
- ЛЕЖИМИР**, 10. новембар 1944. (Ђорђе Васић, Срета Савић, *Прва војвођанска бригада*, Нови Сад 1979, стр. 355).

- ЛИПАР**, 20. октобар 1944. (Ђорђе Станић и сар., *Лиџар: српска добровољачка колонија у Бачкој*, Београд 1998, стр. 392).
- ЛИПОВАЦ**, 18. фебруар 1945. (*Сџаза црвено обојена*, Нови Сад 1988, стр. 122).
- ЛОВАС**, 12. април 1945. (Драгољуб Тмушић, *Сремски фронт: 23. октобар 1944. – 13. април 1945*, Нови Сад 1987).
- ЛОВЊЕНАЦ**, 18. октобар 1944. (*Дневник*, Нови Сад, 12. октобар 1980, стр. 31).
- ЛОК**, 22. октобар 1944. (*Сећања команданата војвођанских бригада*, Нови Сад 1975, стр. 421).
- ЛОКВЕ**, 3. октобар 1944. (*Дневник*, Нови Сад, 5. октобар 1980, стр. 7).
- ЛУГ** (Барања), 27. новембар 1944. (Срета Савић, *51. војвођанска дивизија*, Београд 1974, стр. 46).
- ЛУГ** (Срем), 5. октобар 1944. (Juraj Bartoš, „Lug gastie, rozgasta sa”, *Hlas l’udu*, Нови Сад, 13. октобар 1984, стр. 7).
- ЛУГОВО**, 21. октобар 1944. (Интернет, 2016).
- ЛУКИНО СЕЛО**, 2. октобар 1944. (Саопштио Тибор Шеверхази, шеф Месне канцеларије, Лукино Село).
- ЛУКИЊЕВО**, 1. октобар 1944. (Доступно на: <https://sr.wikipedia.org/sr-ec/Лукињево>).
- ЛУЧ**, 29. новембар 1944. (Саопштио мр Мирко Миланов Јеличић, Нови Сад, Данила Киша 2/12).
- ЉУБА**, 5. децембар 1944. (Љубивоје Пајовић, Душан Узелац, Милован Џелебцић, *Сремски фронт: 1944–1945*, Београд 1979, стр. 108).
- ЉУКОВО**, 24. октобар 1944. (Саопштио Мирослав Радојичић, шеф Месне канцеларије, Љуково).
- МАГЛИЋ**, 16. октобар 1944. (Нада Бабић, Ружа Јанковић, *Хронологија народноослободилачкој њокреџа у Војводини: 1944*, Нови Сад 1986, стр. 268).
- МАЈДАН**, 8. октобар 1944. (Саопштио Јожеф Сабо мл., историчар завичаја, Нови Кнежевац, Воје Глигорина 36).
- МАЈШКЕ МЕЂЕ**, 21. март 1945. (Нада Лазић, *Барања: 1941–1945*, Славонски Брод, 1979, стр. 271).
- МАЛА БОСНА**, 10. октобар 1944 (Градски музеј, Суботица, 4. август 2017).
- МАЛА ВАШИЦА**, 6. децембар 1944. (Нада Бабић, Ружа Јанковић, *Хронологија народноослободилачкој њокреџа у Војводини: 1944*, Нови Сад 1986, стр. 322).
- МАЛА ЂАЛА**, 9. октобар 1944. (Саопштио Миодраг С. Мендрагић, историчар завичаја, Суботица, Пазинска 19).
- МАЛЕ ПИЈАЦЕ**, 10. октобар 1944. (Писмо Драгољуба Капора, А. Сингера 29, Суботица, 31. јануар 2010).
- МАЛИ ЖАМ**, 2. октобар 1944. (Саопштила Ивана Ранимиров, историчарка, кустос, Градски музеј, Вршац).
- МАЛИ ИЂОШ**, 18. октобар 1944. (Саопштио Јожеф Пеце, службеник Месне заједнице, Мали Иђош).

- МАЛИ РАДИНЦИ**, 26. октобар 1944. (Душан Затезало, *На партизанском путу*, Сремска Митровица 1987, стр. 151–152).
- МАЛИ СИГЕТ**, 8. октобар 1944. (Саопштио Јожеф Сабо мл., Нови Кнежевац, Воје Глигорина 36).
- МАЛИ СТАПАР**, 20. октобар 1944. (Саопштио Зоран Перуничкић, дипломирани правник, Сивац).
- МАЛО СРЕДИШТЕ**, 1. октобар 1944. (Коста Митровић, *Под кулом врџачком*, Нови Сад 1969, стр. 206).
- МАНЂЕЛОС**, 7. новембар 1944. (Радомир Прица, Јованка Дражић, *Партизанско село Манђелос*, Нови Сад 1990, стр. 303).
- МАРАДИК**, 24. октобар 1944. (Нада Бабић, Ружа Јанковић, *Хронологија народноослободилачкој војсци у Војводини: 1944*, Нови Сад 1986, стр. 282).
- МАРГИТА**, 2. октобар 1944. (Саопштила Олимпија Панкарићан, историчарка завичаја, Планиште, Војвођанска 21).
- МАРИНЦИ**, 12. април 1945. (Милутин Морача, *Операције Прве и Треће армије у завршној офанзиви ослобођења Југославије*, Београд 1986, стр. 134).
- МАРКОВАЦ**, 1. октобар 1944. (Коста Митровић, *Под кулом врџачком*, Нови Сад 1969, стр. 207).
- МАРКОВИЋЕВО**, 1. октобар 1944. (Саопштила Родика Грујеску, Планиште, Карађорђева 41).
- МАРТИНЦИ**, 4. децембар 1944. (Будимир Марин, *Мартинци у вихору рата*, Нови Сад 1984, стр. 230).
- МАРТОНОШ**, 7. октобар 1944. (Саопштио Карољ Бајзак, Мартонош, Шандора Петефија 41).
- МЕЂА**, 1. октобар 1944. (Саопштио Павел П. Филип, историчар завичаја, Торак, Братства-јединства 35).
- МЕЛЕНЦИ**, 3. октобар 1944. (Ђорђе Момчиловић, *Банат у народноослободилачком рату*, Београд 1977, стр. 539–540).
- МЕСИЋ**, 1. октобар 1944. (Саопштио Јон Ротарију, историчар завичаја, Куштиљ, Кориолана Добана 289).
- МЕЦЕ**, 27. новембар 1944. (Никола Божић, *Батинска битка*, Нови Сад 1990).
- МИЛЕТИЋЕВО** (Банат), 1. октобар 1944. (Саопштио Ђуро И. Батинић, историчар завичаја, Нови Сад, Булевар цара Лазара 54).
- МИЛЕШЕВО**, 12. октобар 1944. (Саопштио Жарко Вигњевевић, секретар Месне заједнице, Милешево).
- МИРКОВАЦ**, 21. новембар 1944. (Интернет, 2014).
- МИРКОВЦИ**, 13. април 1945. (Интернет, 2014).
- МИХАЈЛОВО**, 2. октобар 1944. (Саопштио Милан Ђуканов, Зрењанин, Булевар Вељка Влаховића 3/17).
- МЛАДЕНОВО**, 20. октобар 1944. (Коста Дувњак, *Хроника бачкој села на Дунаву Младеново /Букин/*, Нови Сад 2011, стр. 445).

- МОКРИН**, 7. октобар 1944. (Душан Попов, *Мокрин у револуцији: историја села, радничкој њокреиџи и народноослободилачке борбе*, Нови Сад 1986, стр. 727).
- МОЛ**, 8. октобар 1944. (Радомир Марић, *Седамдесет њ година фудбала у Мољу*, Ада 1984, стр. 22).
- МОЛИН**, 3. октобар 1944. (Ђорђе Момчиловић, *Банат у народноослободилачком раију*, Београд 1977, стр. 534–535).
- МОЛОВИН**, 5. децембар 1944. (Саопштио Гаврило Винчић, Саве Шумановића 18, Шид).
- МОЛСКИ ГУНАРОШ** (видети: **ГУНАРОШ**).
- МОРОВИЋ**, 5. фебруар 1945. (Живан М. Нинковић, *Шест њ војвођанска ударна брига*, Београд 1973, стр. 30).
- МОХОВО**, 5. децембар 1944. (Никола Мраовић, *Пет њ војвођанска брига*, Нови Сад 1985, стр. 327).
- МОШОРИН**, 21. октобар 1944. (Ђорђе Васић, *Хроника о ослободилачком раију у јужној Бачкој*, Нови Сад 1969, стр. 398).
- МРАМОРАК**, 2. октобар 1944. (Саопштио Лучијан Богданов, новинар, Ковин, Југословенске народне армије 9/5).
- МРЗОВИЋ**, 14. април 1945. (Интернет, 2014).
- МУЖЉА**, 3. октобар 1944. (Миклош Карл, *Марљиви жијељељи рије*, Мужља 1990, стр. 161–163).
- НАДАЉ**, 22. октобар 1944. (Лазар Ракић, *Нагаљ: го 1945. њодине*, Нови Сад 1988, стр. 236).
- НАКОВО**, 5. октобар 1944. (Константин Секулић, *Хроника Накова*, Наково–Кикинда 1980, стр. 44).
- НЕГОСЛАВЦИ**, 12. април 1945. (Драгољуб Тмушић, *Сремски фронт: 23. X 1944. – 13. IV 1945*, Нови Сад 1987).
- НЕРАДИН**, 25. октобар 1944. (Саопштио Живко Марковић, историчар завичаја, Нерадин – Нови Сад).
- НЕУЗИНА**, 1. октобар 1944. (Ђорђе Момчиловић, *Банат у Народноослободилачком раију*, Београд 1977, стр. 537).
- НЕШТИН**, 4. децембар 1944. (Милош Лукић, *Нештин у борби*, Нови Сад 1985, стр. 372).
- НИЈЕМЦИ**, 30. јануар 1945. (Војислав Милин, прир., *Сеђања команданат ња војвођанских брига*, Нови Сад 1975, стр. 198).
- НИКИНЦИ**, 22. октобар 1944. (Ђорђе Дејић, *Никинци: Хронологија НОБ-е 1941–1945*, Рума 1979, стр. 143).
- НИКОЛИНЦИ**, 2. октобар 1944. (Саопштио Мартин Листмајер, Јаношик, Едварда Кардеља 43).
- НОВА ГАЈДОБРА**, 20. октобар 1944. (Саопштила Софија Јовановић, Нови Сад, Саве Ковачевића 9).

- НОВА ПАЗОВА**, 22. октобар 1944. (Срета Савић Коља, „Ослобођење Војводине у октобру 1944. године”, *Годишњак Друштва историчара Војводине*, 1975, стр. 6).
- НОВА ЦРЊА**, 3. октобар 1944. (*Glasnik bratimljenja = A testvériség közlönye: Josipovac – Nova Crnja*, Josipovac – Nova Crnja [1985?], стр. 8).
- НОВИ БАНОВЦИ**, 22. октобар 1944. (Срета Савић, *51. војвођанска дивизија*, Београд 1974, стр. 5).
- НОВИ БЕЗДАН**, 21. март 1945. (Нада Лазих, *Барања: 1941–1945*, Славонски Брод 1979, стр. 271).
- НОВИ БЕЧЕЈ**, 4. октобар 1944. (Д. Г., „Парастос палим борцима”, *Дневник*, 6. октобар 2017, стр. 13).
- НОВИ БОЛМАН**, 21. март 1945. (Интернет, 2014).
- НОВИ ЖЕДНИК**, 8. октобар 1944. (Милош Б. Лукић, *Жегничке искре: хроника Новог Жегника*, Нови Сад 1978, стр. 507).
- НОВИ ИТЕБЕЈ**, 2. октобар 1944. (Sándor Simon, *Feljegyzések Magyar Itébéről: 1786–1980*, Кањижа 1998, стр. 244).
- НОВИ ЈАНКОВЦИ**, 14. април 1945. (Никола Божић, *Ровови и мошћобрани*, Нови Сад 1989, стр. 621).
- НОВИ КАРЛОВЦИ**, 23. октобар 1944. (Сава Мали, *Сасани у борби: хроника једног сремског села*, Нови Сад 1953, стр. 116).
- НОВИ КНЕЖЕВАЦ**, 8. октобар 1944. (*Дневник*, Нови Сад, 9. октобар 1980, стр. 12).
- НОВИ КОЗАРЦИ**, 7. октобар 1944. (Ђорђе И. Мандић и др., *Нови Козарци у северном Банату*, Нови Козарци 1988, стр. 24).
- НОВИ КОЗЈАК**, 3. октобар 1944. (Саопштио Мартин Листмајер, Јаношик, Едварда Кардеља 43).
- НОВИ МИКАНОВЦИ**, 14. април 1945. (Никола Божић, *Ровови и мошћобрани*, Нови Сад 1989, стр. 621).
- НОВИ САД**, 22. октобар 1944. (И. Сабадош, *Ослобођење с ирејшпремијером*, Нови Сад, 2009, на стр. 9).
- НОВИ СЛАНКАМЕН**, 24. октобар 1944. (Мирко Крзнарић, *Нови Сланкамен: иприлози монографији*, Нови Сланкамен 1978, стр. 28).
- НОВИ ЧЕМИНАЦ**, 14. април 1945. (Срета Савић, Жарко Атанацковић, *Трећа Армија*, Нови Сад 1981).
- НОВО МИЛОШЕВО**, 3. октобар 1944. (Миливој Попов, *Јединствени у борби: хроника Новог Милошева*, Нови Сад 1977, стр. 524–528).
- НОВО НЕВЕСИЊЕ**, 21. март 1945. (Срета Савић, *51. војвођанска дивизија*, Београд 1974, стр. 136).
- НОВО ОРАХОВО**, 18. октобар 1944. (Саопштио Лајош Фехер, историчар завичаја, Торвош, Шандора Петефија 7).
- НУШТАР**, 13. април 1945. (Саопштио Мирослав Сретић, Пачетин, Браће Нудића 89).
- ЊЕГОШЕВО**, 8. октобар 1944. (Саопштио Иштван Барањи, Мол, Шандора Петефија 25).

- ОБЗИР**, 21. октобар 1944. (Саопштила Лепосава Кљаић, историчарка, Нови Сад, Васе Стајића 19).
- ОБОРЊАЧА**, 8. октобар 1944. (Саопштио Иштван Барањи, Мол, Шандора Петефија 25).
- ОБРЕЖ**, 23. октобар 1944. (Нада Бабић, Ружа Јанковић, *Хронологија народнослободилачкој њокрећѡ у Војводини: 1944*, Нови Сад 1986, стр. 280).
- ОБРОВАЦ**, 14. октобар 1944. (Ђорђе Васић, *Хроника о ослободилачком рајћу у јужној Бачкој*, Нови Сад 1969, стр. 404).
- ОВЧА**, 7. октобар 1944. (Саопштио Зоран Љубић, секретар Месне заједнице у Овчи).
- ОГАР**, 22. октобар 1944. (Саопштио Светозар Цвеће Трудић, правник, официр у пензији, Пећинци, Слободана Бајића 34).
- ОМОЉИЦА**, 2. октобар 1944. (Саопштио Александар Танасијевић, историчар завичаја, Панчево, Косте Абрашевића 10).
- ОПАТОВАЦ**, 5. децембар 1944. (Радован Панић, *Трећа војвођанска НОУ бригада*, Београд 1980, 377).
- ОПОВО**, 2. октобар 1944. (Саопштио Горан Николић, историчар завичаја, Опово).
- ОРЕШАЦ**, 2. октобар 1944. (Саопштио Богдан Т. Станојев, историчар завичаја, Нови Сад, Рашка 20).
- ОРЛОВАТ**, 2. октобар 1944. (*Слободна Војводина*, Нови Сад, 6. октобар 1945, стр. 2).
- ОРОЛИК**, 13. април 1945. (Google, 2014).
- ОРОМ**, 8. октобар 1944. (Саопштио Ђула Тимар, Ором, Трг палих бораца 2).
- ОСТОЈИЋЕВО**, 7. октобар 1944. (Рајко Л. Веселиновић, *Историја Остојићева: о најстаријих времена до краја 1964. године: са 22 таблице и 21 сликом у шекстиу*, Нови Сад 1970, стр. 217).
- ОСТРОВО**, 2. октобар 1944. (Нада Бабић, Ружа Јанковић, *Хронологија народнослободилачкој њокрећѡ у Војводини: 1944*, Нови Сад 1986, стр. 247).
- ОТОК**, 14. април 1945. (Никола Божић, *Ровови и моштиобрани*, Нови Сад 1989, стр. 621).
- ОЦАЦИ**, 22. октобар 1944. (*Дневник*, Нови Сад, 23. октобар 1980, стр. 17).
- ПАВЛИШ**, 2. октобар 1944. (Коста Митровић, *Под кулом вршачком*, Нови Сад 1969, стр. 213).
- ПАВЛОВЦИ**, 27. октобар 1944. (Владимир Томић, *Сремско село Павловци*, стр. 295).
- ПАДЕЈ**, 7. октобар 1944. (Мата Р. Шећеров, *Хроника Падеја*, Нови Сад 1975, стр. 234).
- ПАДИНА**, 2. октобар 1944. (Мартин Ширка, *Фрајментии из живојѡ Словака у Падини*, Падина 1991, стр. 22, 43).
- ПАЛИЋ**, 10. октобар 1944. (Саопштио Петер Риц, виши кустос, Суботица, Трг Јакаба и Комора 18; Писмо Драгољуба Капора, А. Сингера 29, Суботица, 31. јануар 2010).
- ПАНЧЕВО**, 6. октобар 1944. (Ђорђе Момчиловић, „Борбе за ослобођење Баната”, *Дневник*, Нови Сад, 12. октобар 1979, стр. 18).
- ПАРАГЕ**, 13. октобар 1944. (Саопштио Наде Марић, шеф Месне канцеларије, Параге).

- ПАРТА**, 2. октобар 1944. (Саопштио Богдан Т. Станојев, историчар завичаја, Нови Сад, Рашка 20).
- ПАЧЕТИН**, 13. април 1945. (Саопштио Мирослав Сретић, Пачетин, Браће Нудића 89).
- ПАЧИР**, 18. октобар 1944. (Саопштио Антал Пеновац, историчар завичаја, Пачир, Зелена 9а).
- ПЕРЛЕЗ**, 5. октобар 1944. (Радивој Перц, *Светишник на Дунаву: хроника Перлеза*, Нови Сад 1959, стр. 593).
- ПЕТЛОВАЦ**, 2. децембар 1944. (Шпиро Лагатор, *4. војвођанска бригада*, Београд 1973, стр. 200).
- ПЕТРОВАРАДИН**, 23. октобар 1944. (Срета Савић Коља, „Ослобођење Војводине у октобру 1944”, *Годишњак Друштва историчара Војводине*, Нови Сад 1975, стр. 6).
- ПЕТРОВЦИ**, 14. април 1945. (Љубивоје Пајовић, Душан Узелац, Милован Целебџић, *Сремски фронт: 1944–1945*, Београд 1979, стр. 403).
- ПЕТРОВЧИЋ**, 23. октобар 1944. (Нада Бабић, Ружа Јанковић, *Хронологија народно-ослободилачкој борби у Војводини: 1944*, Нови Сад 1986, стр. 280).
- ПЕЋИНЦИ**, 23. октобар 1944. (Михаило Видаковић, *На главном њишу: рајина хроника села Пећинаца*, Нови Сад 1961, стр. 227).
- ПИВНИЦЕ**, 15. октобар 1944. (Anna Dudášová, „Hodny datumu prichodu slobody”, *Hlas l'udu*, Nový Sad, 13. октобар 1984, стр. 16).
- ПЛАВНА**, 17. октобар 1944. (*Дневник*, Нови Сад, 18. октобар 1981, стр. 5).
- ПЛАНДИШТЕ**, 1. октобар 1944. (*Hlas l'udu*, Nový Sad, 11. октобар 1980, стр. 7).
- ПЛАТИЧЕВО**, 26. октобар 1944. (Група аутора, *Платичево '75*, Платичево 1975, стр. 15).
- ПЛОЧИЦА**, 2. октобар 1944. (Саопштио Лучијан Богданов, новинар, Ковин, Југословенске народне армије 9/5).
- ПОДГРАДЕ**, 12. април 1945. (Интернет, 2014).
- ПОДЛОКАЊ**, 7. октобар 1944. (Саопштио Јожеф Сабо мл., историчар завичаја, Нови Кнежевац, Воје Глигорина 36).
- ПОДОЉЕ**, 28. новембар 1944. (Саопштио мр Мирко Миланов Јеличић, Нови Сад, Данила Киша 2/12).
- ПОДРАВЉЕ**, 13. април 1945. (Велимир Терзић, ур., *Ослободилачки рај народа Јуто-славије: 1941–1945*, Београд 1958, стр. 591).
- ПОПИНЦИ**, 23. октобар 1944. (Владимир Томић, *Појинци: 1308–2000*, Рума 2000, стр. 356, 361).
- ПОПОВАЦ**, 28. новембар 1944. (Саопштио мр Мирко Миланов Јеличић, Нови Сад, Данила Киша 2/12).
- ПОСАВСКИ ПОДГАЈЦИ**, 13. фебруар 1945. (*Стијаза црвено обојена: сећања бораца Четврте војвођанске ударне бригаде*, Нови Сад 1988, на стр. 120).
- ПОТПОРАЊ**, 2. октобар 1944. (Писмо Историјског архива у Белој Цркви, бр. 140/09, 10. децембар 2009).

- ПРИВИНА ГЛАВА**, 5. децембар 1944. (Љубивоје Пајовић, Душан Узелац, Милован Целебдић, *Сремски фронт: 1944–1945*, Београд 1979, стр. 108).
- ПРИВЛАКА**, 21. април 1945. (Драгољуб Тмушић, *Сремски фронт: 23. X 1944 – 13. IV 1945*, Нови Сад 1987).
- ПРИГРЕВИЦА**, 21. октобар 1944. (Писмо Миленка Бељанског, историчара завичаја, Михајла Пупина 15, Сомбор, 17. март 1991).
- ПРКОВЦИ**, 14. април 1945. (Интернет, 2014).
- ПРЊАВОР ЈАЗАЧКИ**, 28. октобар 1944. (Саопштио Ратко М. Рацковић /1946/, Рума, Јеленачка 53).
- ПРОГАР**, 22. октобар 1944. (Жарко Атанацковић, *Земун и околина у рату и револуцији*, Београд 1962, стр. 231).
- ПРХОВО**, 23. октобар 1944. (Василије Петковић, Милош Васић, Живко Васић, *Високи равнице: Прхово у рату и револуцији*, Нови Сад 1988, стр. 262).
- ПУТИНЦИ**, 26. октобар 1944. (Нада Бабић, Ружа Јанковић, *Хронологија народноослободилачкој њокреји у Војводини: 1944*, Нови Сад 1986, стр. 283).
- ПУТНИКОВО**, 3. октобар 1944. (*Дневник*, Нови Сад, 2. октобар 1982, стр. 7).
- РАБЕ**, 8. октобар 1944. (Саопштио Јожеф Сабо мл., историчар завичаја, Нови Кнежевац, Воје Глигорина 36).
- РАВНИ ТОПОЛОВАЦ**, 4. октобар 1944. (Ратко Радовановић, *Кайарина: или њрича о насељанку Равној Тојоловца*, Житиште 2008, стр. 92).
- РАВНО СЕЛО**, 13. октобар 1944. (Ђорђе Васић, *Хроника о ослободилачком рату у јужној Бачкој*, Нови Сад 1969, стр. 408).
- РАДАНОВАЦ**, 22. октобар 1944. (Интернет, 2016).
- РАДОВАНАЦ**, 27. октобар 1944. (Саопштио Ратко М. Рацковић /1946/, Рума, Јеленачка 53).
- РАДОЈЕВО**, 2. октобар 1944. (Небојша С. Фаранов, *Радојево: њрилози за монографију*, [Радојево] 1981, стр. 38).
- РАЈЕВО СЕЛО**, 11. април 1945. (Срета Савић, Жарко Атанацковић, *Трећа армија*, Нови Сад 1981).
- РАКОВАЦ**, 8. септембар 1944. (Милош Лукић, *Црвено њјоришће: хроника села и каменолома Раковац*, Нови Сад 1974, стр. 472).
- РАНЧЕВО**, 21. октобар 1944. (Саопштила Лепосава Кљаић, историчарка, Нови Сад, Васе Стајића 19).
- РАСТИНА**, 20. октобар 1944. (Писмо Миленка Бељанског, историчар завичаја, Михајла Пупина 15, Сомбор, 17. март 1991).
- РАТКОВО**, 16. октобар 1944. (Ђорђе Васић, *Хроника о ослободилачком рату у јужној Бачкој*, Нови Сад 1969, стр. 404).
- РАЧИНОВЦИ**, 15. фебруар 1945. (*Сџаза црвено обојена*, Нови Сад 1988, стр. 121).
- РЕТКОВЦИ**, 14. април 1945. (Интернет, 2014).
- РИВИЦА**, 27. октобар 1944. (Радован Панић, *Трећа војвођанска НОУ бригада*, Београд 1980, стр. 366).

- РИЋИЦА**, 18. октобар 1944. (Писмо Миленка Бељанског, историчара завичаја, Михајла Пупина 15, Сомбор, 17. март 1991).
- РИТИШЕВО**, 2. октобар 1944. (Саопштио Јон Ротарију, историчар завичаја, Куштиљ, Кориолана Добана 289).
- РОКОВЦИ-АНДРИЈАШЕВЦИ**, 21. април 1945. (Драгољуб Тмушић, *Сремски фронт: 23. X 1944 – 13. IV 1945*, Нови Сад 1987).
- РУМА**, 27. октобар 1944. (Владимир Томић, *Рума између два свейска рајна*, Рума 1991, стр. 610).
- РУМЕНКА**, 22. октобар 1944. (Саопштила Катица Јовановић, историчарка завичаја, Руменка, Партизанска 51).
- РУСКИ КРСТУР**, 20. октобар 1944. (Никола Скубан, *Руски Крстур: монографски приказ*, Руски Крстур 1975, стр. 18).
- РУСКО СЕЛО**, 3. октобар 1944. (Илија Војводић, *Руско Село у миру и рају*, Нови Сад 1969, стр. 217–218).
- САВИНО СЕЛО**, 19. октобар 1944. (Саопштио Петар Ђукић, председник Месног одбора СУБНОР-а, Савино Село).
- САЈАН**, 6. октобар 1944. (István Törköly, *Hívjuk az élőket, siratjuk a holtakat: Szaján története*, [б. м.] 2000, стр. 83).
- САКУЛЕ**, 9. септембар 1944. (Саопштила Катица Лукин, Зрењанин, Поучки Десанчића 23).
- САМОШ**, 14. октобар 1944. (Саопштила Гордана Јованов, историчарка завичаја, Самош, Маршала Тита 43).
- САНАД**, 4. октобар 1944. (Петар Марков, Драгана Марков Келечић, *Санад*, Нови Сад 2000, стр. 24).
- СВЕТОЗАР МИЈЕТИЋ**, 21. октобар 1944. (Писмо Миленка Бељанског, историчара завичаја, Михајла Пупина 15, Сомбор, 17. март 1991).
- СВИЛОЈЕВО**, 21. октобар 1944. (Писмо Миленка Бељанског, историчар завичаја, Михајла Пупина 15, Сомбор, 17. март 1991).
- СВИЛОШ**, 3. новембар 1944. (Радован Панић, *Трећа војвођанска НОУ бригада*, Београд 1980, стр. 368).
- СЕЛЕНЧА**, 17. октобар 1944. (*Hlas l'udu*, Нови Сад, 11. октобар 1980, стр. 10–11).
- СЕЛЕУШ**, 4. септембар 1944. (Саопштио Аурел Божин, Панчево, Доситеја Обрадовића 24).
- СЕНТА**, 8. октобар 1944. (Нада Бабић, Ружа Јанковић, *Хронологија народноослободилачкој покрети у Војводини: 1944*, Нови Сад 1986, стр. 253).
- СЕНЋАНСКИ ТРЕШЊЕВАЦ**, 8. октобар 1944. (*Дневник*, Нови Сад, 9. октобар 1980, стр. 12).
- СЕФКЕРИН**, 21. септембар 1944. (Саопштио Горан Николић, историчар завичаја, Опово).
- СЕЧАЊ**, 1. октобар 1944. (*Сечањ*, Сечањ 1987, стр. 34).

- СИБАЧ**, 23. октобар 1944. (Саопштио Светозар-Цвеће Трудих, правник, официер у пензији, Пећинци, Слободана Бајића 34).
- СИВАЦ**, 20. октобар 1944. (Лазар Плавшић, Звонимир Голубовић, *Сивац: 1579–1979, букџинџа у равници*, Кула–Сивац 1979, књ. 1, стр. 352–354).
- СИЛБАШ**, 12. октобар 1944. (Брана Панин Коле, *Жаришће слободe: хроника Силбаша*, Нови Сад 1989, стр. 266).
- СИРИГ**, 21. октобар 1944. (Бранко Срних, *Априлска историја: (13. април 1941)*, Сириг 2010, стр. 48).
- СКЕНДЕРОВО**, 10. октобар 1944. (Никола Божић, *Ровови и мостобрани*, Нови Сад 1989, стр. 114).
- СКОРЕНОВАЦ**, 2. октобар 1944. (Тибор Галамбош, *Скореновац*, Скореновац–Ковин 2001, стр. 140).
- СЛАКОВЦИ**, 13. април 1945. (Интернет, 2014).
- СЛАНКАМЕН**, 24. октобар 1944. (Нада Бабић, Ружа Јанковић, *Хронологија народноослободилачкој историји у Војводини: 1944*, Нови Сад 1986, стр. 282).
- СОКОЛАЦ**, 1. октобар 1944. (Саопштио Ђуро И. Батинић, историчар завичаја, Нови Сад, Булевар цара Лазара 54).
- СОЉАНИ**, 20. јануар 1945. (*Сећања команданата војвођанских бригада*, Нови Сад 1975, стр. 269).
- СОМБОР**, 21. октобар 1944. (*Хронологија радничкој историји и СКЈ: 1919–1979*, Београд 1980, том 2, стр. 310).
- СОНТА**, 22. октобар 1944. (Саопштио Ђуро Грубјеших, Сонта, Штросмајерова 61).
- СОТ**, 4. децембар 1944. (Ј. М., „Укинули дан ослобођења”, *Дневник*, Нови Сад, 4. новембар 2014, стр. 13).
- СОТИН**, 11. децембар 1944. (Радован Панић, *Трећа војвођанска НОУ бригада*, Београд 1980, стр. 379).
- СОЧИЦА**, 1. октобар 1944. (Коста Митровић, *Под кулом врџачком*, Нови Сад 1969, стр. 207).
- СРБОБРАН**, 22. октобар 1944. (Радослав Субић, *Оштина Србобран: у историји и садашњости*, Србобран 1987, стр. 18).
- СРЕМСКА КАМЕНИЦА**, 23. октобар 1944. (Милош Лукић, *Немирно историје: записи из историји Сремске Каменице*, Нови Сад 1967, стр. 395).
- СРЕМСКА МИТРОВИЦА**, 1. новембар 1944. (Петар Милошевић, Душан Вулетић, Радомир Прица, *Сремско-митровачка хроника*, Нови Сад 1987, стр. 436).
- СРЕМСКА РАЧА**, 5. децембар 1944. (Нада Бабић, Ружа Јанковић, *Хронологија народноослободилачкој историји у Војводини: 1944*, Нови Сад 1986, стр. 321).
- СРЕМСКЕ ЛАЗЕ**, 13. април 1945. (Интернет, 2014).
- СРЕМСКИ КАРЛОВЦИ**, 23. октобар 1944. (Нада Бабић, Ружа Јанковић, *Хронологија народноослободилачкој историји у Војводини: 1944*, Нови Сад 1986, стр. 280).
- СРЕМСКИ МИХАЉЕВЦИ**, 22. октобар 1944. (Тривун Николић, *Хроника Сремских Михаљеваца: од 1756. до 1918.: од 1918. до 1944–5.*, Београд 1997, стр. 154).

- СРПСКА ЦРЊА**, 5. октобар 1944. (Небојша Фаранов, *Из прошлости Српске Црње*, Српска Црња 2004, стр. 34–35).
- СРПСКИ ИТЕБЕЈ**, 1. октобар 1944. (Војислав Илић и др., *Српски Итебеј: казивања и записи*, Нови Сад 1998, стр. 103).
- СРПСКИ МИЛЕТИЋ**, 21. октобар 1944. (Писмо Миленка Бељанског, историчара завичаја, Михајла Пупина 15, Сомбор, 17. март 1991).
- СТАНИШИЋ**, 21. октобар 1944. (Миленко Бељански, Станишић, Сента 1985, стр. 96).
- СТАПАР**, 21. октобар 1944. (Живојин Влаисављевић, *Сџајар: монографија*, Стапар 1978, стр. 31).
- СТАРА БИНГУЛА**, 5. новембар 1944. (Љубивоје Пајовић, Душан Узелац, Милован Целебцић, *Сремски фронт: 1944–1945*, Београд 1979, стр. 58).
- СТАРА МОРАВИЦА**, 19. октобар 1944. (Саопштио Антал Мојзеш, историчар завичаја, Бајмок, Моше Пијаде 28).
- СТАРА ПАЗОВА**, 23. октобар 1944. (Јанко Шаго, *Хроника Сџаре Пазове*, Нови Сад 1991, стр. 504).
- СТАРА ТОРИНА**, 8. октобар 1944. (Саопштио Ференц Сабо, Мале Пијаце, Лајоша Кошута 5).
- СТАРИ БАНОВЦИ**, 22. октобар 1944. (Милорад Бабић, Петар Вукелић, Сретеније Зоркић, *Хроника Сџарих Бановаца*, Сремска Митровица 1989, стр. 322).
- СТАРИ ДИВОШ**, 9. новембар 1944. (Љубивоје Пајовић, Душан Узелац, Милован Целебцић, *Сремски фронт: 1944–1945*, Београд 1979, стр. 65).
- СТАРИ ЖЕДНИК**, 10. октобар 1944. (Градски музеј, Суботица, 4. август 2017).
- СТАРИ ЈАНКОВЦИ**, 13. април 1945. (Интернет, 2014).
- СТАРИ ЛЕЦ**, 1. октобар 1944. (Саопштила Родика Грујеску, Планиште, Карађорђева 41).
- СТАРЧЕВО**, 4. октобар 1944. (Саопштио Александар Танасијевић, историчар завичаја, Панчево, Косте Абрашевића 10).
- СТЕЈАНОВЦИ**, 27. октобар 1944. (Радован Срдић, *Стејановци*, Стејановци – Сремска Митровица – Рума 2002, стр. 418).
- СТЕПАНОВИЋЕВО**, 13. октобар 1944. (Ђорђе Васић, *Хроника о ослободилачком рату у јужној Бачкој*, Нови Сад 1969, стр. 408).
- СТРАЖА**, 2. октобар 1944. (Саопштио Богдан Т. Станојев, историчар завичаја, Нови Сад, Рашка 20).
- СТРОШИНЦИ**, 4. април 1945. (Милутин Морача, *Операције Прве и Треће армије у завршној офанзиви ослобођења Југославије*, Београд 1986, стр. 131).
- СУБОТИЦА**, 10. октобар 1944. (*Subotičke novine*, Суботица, 10. октобар 1946, стр. 1).
- СУБОТИШТЕ**, 22. октобар 1944. (Саопштио Светозар-Цвеће Трудић, правник, официр у пензији, Пећинци, Слободана Бајића 34).
- СУЗА**, 22. новембар 1944. (Никола Божић, *Бајинска бијика*, Нови Сад, 1990, стр. 277–280).
- СУРДУК**, 23. октобар 1944. (Сретеније Зоркић, Петар Вукелић, *Хроника Сурдука*, Нови Сад 1984, стр. 240).

- СУРЧИН**, 22. октобар 1944. (Жарко Атанацковић, *Срем у народноослободилачком рају и социјалистичкој револуцији*, Београд 1968, стр. 545).
- СУСЕК**, 23. октобар 1944. (Милош Лукић, *Пушевиња слобода: насеља оштинине Беоцин у рају и револуцији*, Нови Сад 1987, стр. 596).
- СУТЈЕСКА**, 1. октобар 1944. (Ђорђе Момчиловић, *Банај у народноослободилачком рају*, Београд 1977, стр. 537).
- ТАВАНКУТ**, 9. октобар 1944. (Josip Klarski, *Crveni pesak: hronika radničkog pokreta i narodnooslobodilačke borbe u Tavankutu*, Subotica, 1984, стр. 123).
- ТАРАШ**, 1. октобар 1944. (*Дневник*, Нови Сад, 2. октобар 1977).
- ТВРЂАВИЦА**, 1. децембар 1944. (Никола Божић, *Байинска бијика*, Београд 1978, стр. 396).
- ТЕЛЕЧКА**, 20. октобар 1944. (Писмо Миленка Бељанског, историчара завичаја, Сомбор, Михајла Пупина 15, 17. март 1991).
- ТЕМЕРИН**, 23. октобар 1944. (*Дневник*, Нови Сад, 24. октобар 1980, стр. 8).
- ТЕЊСКИ АНТУНОВАЦ**, 9. децембар 1944. (Google, 2014).
- ТИТЕЛ**, 22. октобар 1944. (Јовица Јерков, *Тителјани у борби: прилози за монографију Титела*, Тител 1982, стр. 35).
- ТОБА**, 4. октобар 1944. (Саопштио Андраш Ердег, матичар, Тоба).
- ТОВАРИШЕВО**, 16. октобар 1944. (Милош Радоњић, *Товаришево у народноослободилачком рају: 1941–1945*, Товаришево 1994, стр. 167).
- ТОВАРНИК**, 6. децембар 1944. (Никола Божић, *Ровови и мостобрани*, Нови Сад 1989, стр. 308).
- ТОМАШЕВАЦ**, 1. октобар 1944 (Милан Р. Новаков, /Грађа за монографију Томашевца, у рукопису/).
- ТОПОЉЕ**, 23. новембар 1944. (Никола Божић, *Байинска бијика*, Нови Сад 1990, стр. 336).
- ТОРАК**, 2. октобар 1944. (Коста Рошу, Павел П. Филип, *Бејејци (Торак), јуче и данас*, Бејејци 1979, стр. 65).
- ТОРДА**, 2. октобар 1944. (Саопштио Павел П. Филип, историчар завичаја, Торак, Братства-јединства 35).
- ТОРДИНЦИ**, 21. април 1945. (Драгољуб Тмушић, *Сремски фронт: 23. 10. 1944–13. 4. 1945*, Нови Сад 1987).
- ТОРЊАЦИ**, 19. март 1945. (Срета Савић, *51. Војвођанска дивизија*, Београд 1974, стр. 132).
- ТОРЊОШ**, 8. октобар 1944. (Саопштио Лајош Фехер, историчар завичаја, Торњош, Шандора Петефија 7).
- ТРПИЊА**, 13. април 1945. (Саопштио Гојко Алексић, директор Основне школе, Трпиња, Велика 2).
- ТУРИЈА**, 22. октобар 1944. (Радослав Субић, *Оштина Србобран: у прошлости и садашњости*, Србобран 1987, стр. 18).

- УГЉЕШ**, 27. новембар 1944. (Нада Лазих, *Барања 1941–1945*, Славонски Брод 1975, стр. 267).
- УГРИНОВЦИ**, 23. октобар 1944. (Нада Бабић, Ружа Јанковић, *Хронолоија народно-ослободилачкој њокрећиа у Војводини: 1944*, Нови Сад 1986, стр. 280).
- УЗДИН**, 3. октобар 1944. (*Дневник*, Нови Сад, 2. октобар 1982, стр. 7).
- УЉМА**, 2. октобар 1944. (Ђорђе Момчиловић, „Борба за ослобођење Баната”, *Дневник*, Нови Сад, 12. октобар 1979, стр. 16).
- УТРИНЕ**, 8. октобар 1944. (Саопштио Шандор Барањи, Мол, Шандора Петефија 25).
- ФАРКАЖДИН**, 2. октобар 1944. (Саопштила Споменка Ристов, шефица Месне канцеларије, Фаркаждин).
- ФЕКЕТИЋ**, 18. октобар 1944. (Саопштио Јожеф Кориш, Фекетић, Ернеа Киша 48).
- ФУТОГ**, 23. октобар 1944. (Звонимир Голубовић, Живан Куманов, *Нови Сад у рајћу и револуцији*, Нови Сад 1981, књ. 2, стр. 459).
- ХАЈДУКОВО**, 10. октобар 1944. (Писмо Драгољуба Капора, Суботица, А. Сингера 20, 31. јануар 2010).
- ХАЈДУЧИЦА**, 1. октобар 1944. (*Hlas l'udu*, Нови Сад, 9. октобар 1982, стр. 8).
- ХЕТИН**, 2. октобар 1944. (По имену месне основне школе).
- ХОРГОШ**, 10. октобар 1944. (Ђерђ Борош и др. *Horgoš = Horgos*, б. м. 1978, стр. 8, 10).
- ХРТКОВЦИ**, 26. октобар 1944. (Љубивоје Пајовић, Душан Узелац, Милован Целебцић, *Сремски фронт: 1944–1945*, Београд 1979, стр. 39).
- ЦЕРИЋ**, 13. април 1945. (Драгољуб Тмушић, *Сремски фронт: 23. 10. 1944 – 13. 4. 1945*, Нови Сад, 1987).
- ЦЕРНА**, 14. април 1945. (Никола Божић, *Ровови и мостобрани*, Нови Сад 1989, стр. 621).
- ЦРВЕНА ЦРКВА**, 2. октобар 1944. (Саопштио Богдан Т. Станојев, историчар завичаја, Нови Сад, Радничка 20).
- ЦРВЕНКА**, 20. октобар 1944. (Саопштио др Милан Петровић, Црвенка, Слбодана Пенезића 76).
- ЦРЕПАЈА**, 3. октобар 1944. (Ђорђе Влајић, Пламен над Црепајом, Нови Сад 1966, стр. 105).
- ЦРНА БАРА**, 7. октобар 1944. (Саопштио Чедомир Штеванчев, Чока, 13. војвођанске бригаде 9).
- ЧАКОВЦИ**, 12. април 1945. (Google, 2014).
- ЧАЛМА**, 9. новембар 1944. (Љубивоје Пајовић, Душан Узелац, Милован Целебцић, *Сремски фронт: 1944–1945*, Београд 1979, стр. 65).
- ЧАНТАВИР**, 10. октобар 1944. (Ištvan Kiš, *Csantavér múltja és jelene = Čantavir juče i danas*, б. м. 1975, стр. 35).

- ЧАРНОЈЕВИЋЕВО**, 3. октобар 1944. (Илија Војводић, *Руско Село у миру и рату*, Нови Сад 1969, стр. 217–218).
- ЧЕЛАРЕВО**, 20. октобар 1944. (Саопштио Владан Јовановић, историчар завичаја, Челарево, Маршала Тита 20).
- ЧЕМИНАЦ**, 29. новембар 1944. (Никола Божић, *Батинска бијика*, Нови Сад 1990, стр. 340).
- ЧЕНТА**, 3. октобар 1944. (Саопштио Душко Петров Савичин, историчар завичаја, Чента, Бранка Радичевића 28).
- ЧЕРЕВИЋ**, 11. октобар 1944. (Милош Лукић, *Пућевима слободе: насеља ојшћине Беочин у рату и револуцији*, Нови Сад 1987, стр. 593).
- ЧЕСТЕРЕГ**, 2. октобар 1944. (Саопштио Павел П. Филип, историчар завичаја, Торак, Братства-јединства 35).
- ЧЕШКО СЕЛО**, 1. октобар 1944. (Озрен М. Радосављевић, *Лейојис Чецкој села: (1837–1987)*, Црвена Црква 1991, стр. 17).
- ЧОКА**, 8. октобар 1944. (Смиља Сивчев, “Радни логор ‘Маца Хумга’ код Чоке”, *Раг војвођанских музеја*, Нови Сад 1972–1973, бр. 21–22, стр. 263).
- ЧОНОПЉА**, 20. октобар 1944. (Писмо Миленка Бељанског, историчара завичаја, Сомбор, Михајла Пупина 15, 17. март 1991).
- ЧОРТАНОВЦИ**, 23. октобар 1944. (Звонимир Голубовић, Живан Кумканов, *Нови Сад у рату и револуцији: 1941–1945*, Нови Сад 1981, књ. 2, стр. 453).
- ЧУРУГ**, 22. октобар 1944. (*Чуруг кроз историју*, Чуруг – Нови Сад, 2002, стр. 147).
- ШАЈКАШ**, 22. октобар 1944. (*Сећања команданата војвођанских бригада*, Нови Сад 1975, стр. 421).
- ШАРЕНГРАД**, 4. децембар 1944. (Никола Божић, *Ровови и мостобрани*, Нови Сад 1989, стр. 308).
- ШАТРИНЦИ**, 27. октобар 1944. (Стеван Пиштевић, *50 година Фудбалској клуба 27. октобар*, Шатринци 1999, стр. 3).
- ШАШИНЦИ**, 27. октобар 1944. (Стеван Дробац, *Оаза слободе: (хроника Шашинаца)*, Сремска Митровица 1984, стр. 224).
- ШВАЈЦЕРНИЦА**, 27. новембар 1944. (Нада Лазиић, *Барања 1941–1945*, Славонски Брод 1979, стр. 267).
- ШИД**, 6. децембар 1944. (Сима Томовић, *Шид: монографија*, Шид 1973, стр. 292, 317).
- ШИДСКИ БАНОВЦИ**, 12. април 1945. (Сима Томовић, *Шид: монографија*, Шид 1973, стр. 292, 317).
- ШИКАРА**, 21. октобар 1944. (Писмо Миленка Бељанског, историчар завичаја, Сомбор, Михајла Пупина 15, 17. март 1991).
- ШИМАНОВЦИ**, 22. октобар 1944. (Дане Клепић, *Шимановци: 1385–1986*, Земун 1987, стр. 138).
- ШИШАТОВАЦ**, 10. новембар 1944. (Ђорђе Васић, Срета Савић, *Прва војвођанска бригада*, Нови Сад 1979, стр. 355).

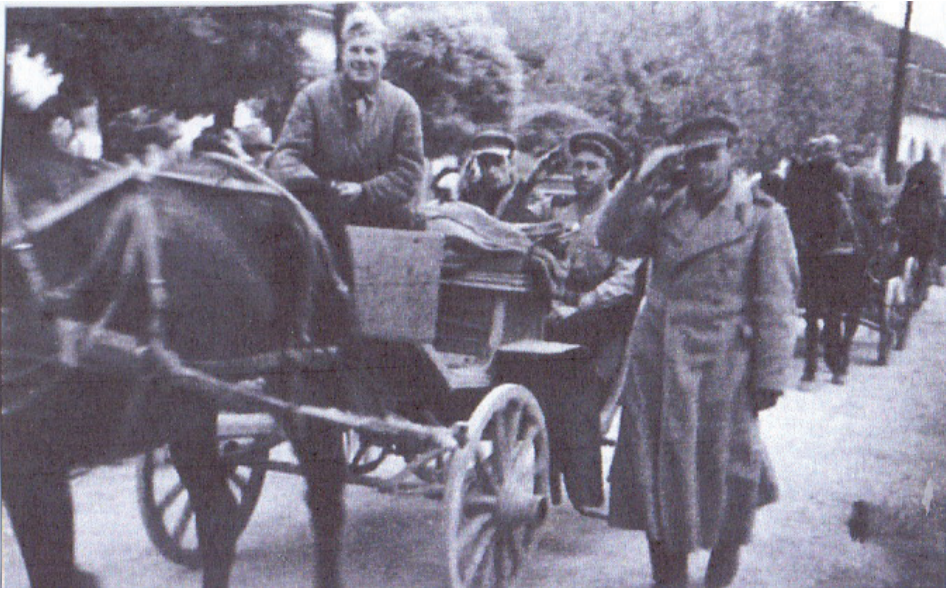
- ШИШКОВЦИ**, 14. април 1945. (Google, 2014).
- ШТИТАР**, 28. јул 1944. (Жарко Атанацковић, *Срем у Народноослободилачкој борби и социјалистичкој револуцији*, Београд 1968, стр. 530).
- ШУЉАМ**, 1. новембар 1944. (Нада Бабић, Ружа Јанковић, *Хронологија народноослободилачкој покрета у Војводини: 1944*, Нови Сад 1986, стр. 291).
- ШУМАРИНА**, 29. новембар 1944. (Саопштио мр Мирко Миланов Јеличић, Нови Сад, Данила Киша 2/12).
- ШУПЉАЈА**, 1. октобар 1944. (Ђорђе Момчиловић, *Банат у народноослободилачком рату*, Београд 1977, стр. 537).
- ШУРЈАН**, 30. септембар 1944. (Саопштио Милан Ђуканов, Зрењанин, Булевар Вељка Влаховића 3/17).
- ШУШАРА**, 3. октобар 1944. (Коста Митровић, *Под кулом врџачком*, Нови Сад 1969, стр. 217).

Прилој 1. Небојша Јелић „Милка Тошин” из Каћа, ослободилац Ковиља 15. октобра 1944. Лево Десанка Попов (Ркалова) и десно: Стана Катански Петровић (фото: Милета Иђошки, Ковиљ)

Прилој 2. Прослава Дана ослобођења у Тителу

*Прилој 3. Поздрав – Руски официри поздрављају сниматеља приликом уласка у Стапар
(Фото: Јован Поповић, Стапар)*

*Прилој 4. Генерал Мергелов на Дан ослобођења Панчева
(Фото ВДВ Киров, извор: *Полишика*, 5. јануар 2020), 104)*

Прилој 5. Ослобођење Зрењанина
(Фото: Народни музеј Зрењанин; извор: *Политика* 1. 11. 2020)

Прилој 6. Успомена на Дан ослобођења

ИЗВОРИ ПОДАТАКА И ПОМОЋ У РАДУ

Светомир Атанацковић, председник СУБНОР Војводине, Нови Сад;
Др Предраг Бајић, Музеј Војводине, Нови Сад;
Иштван Барањи, Мол;
Јован Бећар, Бачка Топола;
Викторија Б. Варга, историчарка завичаја, Сајан;
Драган Веселинов, Панчево;
Гаврило Винчић, Шид;
Јован И. Вукобратовић, Растина;
Звономир Голубовић (1931–2018), историчар, музејски саветник;
Ђорђе Дејић, Рума;
Биљана Јуначков, директор библиотеке у Пландишту;
Катица Јовановић, историчарка завичаја, Руменка;
Драгољуб Капор, Суботица.
Мирјана Катић, секретарица Месне заједнице, Бачко Душаново;
Василије Д. Мајсторовић, Нови Кнежевац;
Слободан Мандић, књижевник, Сутјеска;
Миодраг С. Мендрагић (Банатско Аранђелово, 1941), историчар завичаја, Суботица;
Мира Михајловић, секретарица СУБНОР Војводине, Нови Сад;
Димитрије Михајловић, кустос историчар, Музеј Војводине, Нови Сад;
Антал Мојзеш, историчар завичаја, Бајмок;
Др Драго Његован, историчар, Музеј Војводине, Нови Сад;
Јожеф Олар, Нови Итебеј;
Мирослава Пејић, библиотечки саветник, Нови Сад;
Антал Пеновац, историчар завичаја, Пачир;
Зоран Перуничкић, дипломирани правник, Сивац;
Секула Петровић, Беочин;
Илија Радичанин, Кљајићево;
Гордана Ракић, рођ. Новаков, Томашевац;
Јон Ротарију, историчар завичаја, Куштиљ;
Јожеф Сабо мл., историчар завичаја, Нови Кнежевац;
Фриђеш Сабо, историчар завичаја, Кањижа;
Бранислав Ђурчић, професор, Сомбор;
Михајло Фејса, историчар завичаја, Куцура;
Љубинка Цвјетковић, рођ. Свирчевић, наставница историје, Беочин.

Др МИЛЕНА ЖИКИЋ*
 Фармацеуџски факултет,
 Трт млагенаца 5, Нови Сад, Србија
 Е-адреса: milenazikic85@gmail.com

НАУЧНИ РЕЗУЛТАТИ (1987–2019) ДР БОЖИЦЕ МЛАДЕНОВИЋ: БИБЛИОГРАФИЈА

САЖЕТАК: У раду је приказан истраживачки и научни опус др Божице Младеновић. Радови које је објављивала обрађују епоху балканских ратова и Великог рата. Темама из домена војне и друштвене историје расветлила је догађаје и личности из друге деценије 20. века. Такође, научним резултатима утрла је пут и поставила полазну основу за даље проучавање улоге и места жене у периоду Великог рата. Живана Терзић, Роса Пантић, Милунка Савић, Софија Пећанац, Јелена Лорет, Наталија Аранђеловић, само су нека од имена жена чије је животе ова историчарка истражила. Највећи научни допринос др Божица Младеновић дала је са радовима у области Топличког устанка.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: библиографија, Божица Младеновић, историја, Топлички устанак, жене у рату

* * *

Божица Младеновић рођена је 1. јануара 1963. у Прокупљу. Дипломирала је 1987. на Одељењу за историју Филозофског факултета Универзитета у Београду. Постдипломске студије на Одсеку за Општу савремену историју 20. века уписала је код проф. др Андреја Митровића 1987. године, а завршила их 1990. одбраном магистарског рада *Жена у Топличком устџанку 1917. године*. Научни степен доктора историјских наука стекла је одбраном докторске дисертације *Град у Војно-јенералном јувернману у Србији од 1916. до 1918. године* (март 1998). Две деценије радила је у Историјском институту у Београду

* Доц. др Милена Жикић рођена је 1985. године у Нишу. По образовању је професор историје и библиотекар. Дипломирала је на Катедри за историју Филозофског факултета Универзитета у Нишу. Стручне испите за обављање библиотечко-информационе делатности положила је 2012. године у Народној библиотеци Србије. Научни степен доктора историјских наука стекла је 2019. године одбраном докторске дисертације *Улога жена у райовима српске војске од 1912. до 1918. године*. Запослена је на Фармацеутском факултету у Новом Саду (персонални асистент декана).

(август 1988. – март 2008), где је проучавала историју Србије у Првом светском рату и објављивала историјске изворе из поменутог периода. Од априла 2008. године радила је на Департману за историју Филозофског факултета Универзитета у Нишу, у звању ванредног професора (Општа историја 19. века). За редовног професора изабрана је 2013. године. Божица Младеновић била је управник Департмана за историју Филозофског факултета у Нишу (октобар 2016. – октобар 2018). У току истраживачке и универзитетске каријере објавила је 12 књига (неке су доживеле и више издања), од којих је пет монографија, шест приређених издања историјских извора, један приручник, осамдесет шест чланака и студија. Учествовала је на више међународних и националних научних скупова и конференција. Преминула је 28. јула 2020.

Приказана библиографска грађа обрађена је применом Међународних стандарда за библиографски опис монографских публикација ISBD(M), серијских публикација ISBD(S) и чланака у серијским публикацијама и зборницима радова ISBD(CP). Библиографски записи обједињени су, нумерисани и класификовани према години објављивања грађе, а у оквиру исте године азбучно на писму на којем су објављене. Континуирана нумерација обухвата пет тематских целина (Монографије и приручници; Приређене публикације, Радови-поглавља у серијским и монографским публикацијама; Радови саопштени на научним скуповима/конференцијама; Прикази књига), коју чини 109 записа (радова).

I МОНОГРАФИЈЕ И ПРИРУЧНИЦИ

1. *Жена у Тојличком усџанку 1917.* / Божица Младеновић. – Београд: Социјална мисао, 1996 (Београд: Чигоја штампа). – 175 стр.: табеле; 20 цм.
„6 векова Прокупља 1395/1995” → предлист насл. стр.
Ћир.
Тираж: 1.000
Белешке уз текст
Прилози: стр. 115–170
Библиографија: стр. 171–175.
2. *Град у аустроугарској окупационој зони у Србији од 1916. до 1918. године* / Божица Б. Младеновић. – Београд: Чигоја штампа, 2000. – 256 стр.: табеле; 24 цм.
Према предговору ова монографија за основу има рукопис докторске дисертације, која је одбрањена на Филозофском факултету у Београду 12. марта 1998. године.
Са посветом аутора
Тираж: 500.
Резиме на енгл. језику.
Библиографија: стр. 227–232.

3. *Косѝа Миловановић Пећанац: 1879–1944: биоѝрафија* / Момчило Павловић, Божица Младеновић. – Београд: ИСИ [т. ј.] Институт за савремену историју: Удружење ратних добровољаца 1912–1918, њихових потомака и поштовалаца; Косовска Митровица: Филозофски факултет, Одсек за историју, 2003. (Београд: Фото Футура). – 359 стр.: илустр.; 21 см.
Слике аутора
Тираж: 500.
Биографије аутора: стр. 359.
Напомене и библиографске референце уз текст
Библиографија: стр. 341–345.
Регистар.
4. *Породица у Србији у Првом свејском рајѝу; The Family in Serbia in the First World War* / Божица Младеновић; уредник Тибор Живковић; [регистар Славица Мереник]. – Београд: Историјски институт, 2006 (Београд: Чигоја штампа). – 220 стр.: табеле; 25 цм.
На спор. насл. стр.: The Family in Serbia in the First World War.
Тираж: 500.
На пресавијеном делу омотног листа ауторова слика и белешка о њему.
Summary.
Напомене и библиографске референце уз текст.
Библиографија: стр. 215–220.
Регистри.
5. *Косѝа Миловановић Пећанац: 1879–1944.: биоѝрафија* / Момчило Павловић, Божица Младеновић. – 2. изд. – Београд: Институт за савремену историју, 2006 (Београд: Фото футура). – 359 стр.: илустр.; 21 см.
Слике аутора.
Тираж: 300.
Биографије аутора: стр. 359.
Напомене и библиографске референце уз текст.
Библиографија: стр. 341–345.
Регистар.
6. *Србија у Великом рајѝу: (1914–1918)* / Божица Младеновић; [израда карата Милован Миливојевић]. – Београд: Завод за уџбенике, 2008 (Суботица: Ротографика). – 139 стр.: илустр.; 29 см.
Тираж: 2.000.
Библиографија: стр. 139.
7. *Судбина жене у рајѝу: Роса Панѝић (1891–1945)* / Божица Младеновић. – Београд: Историјски институт, 2012 (Београд: Дамњановић и синови). – 112 стр.: илустр.; 20 см.
На спор. насл. стр.: The destiny of a woman in war: Rosa Pantić (1891–1945).
Тираж: 300.

Белешка о аутору: стр. [113].
Прилози: стр. 75–105.
Напомене и библиографске референце уз текст.
Summary.
Библиографија: стр. 106.
Регистар.

II ПРИРЕЂЕНЕ ПУБЛИКАЦИЈЕ

8. *Наредбе, извештаји и писма војвода и четиовођа Тојличкој усџанка: (збирка докумената) /* приредила Божица Младеновић. – Лесковац: Народни музеј; Прокупље: Књижевно друштво „Раде Драинац”, 1992 (Лесковац: Напредак). – 188 стр.; 21 cm.
Тираж: 1.000.
Прилози: стр. 182–188.
9. *Казивања о Тојличком усџанку /* приредила за штампу Божица Младеновић. – Нови Сад: М & Н, 1995 (Нови Сад: Графоофсет). – 109 стр.; 25 cm.
Тираж: 1.000.
Предговор / Божица Младеновић: стр. 7–10.
10. *Дневник Косџе Миловановића Пећанца: од 1916. го 1918. године /* приредила Божица Младеновић: *Diary of Kosta Milovanović Pećanac.* – Београд: Историјски институт САНУ, 1998 (Краљево: Слово). – 198 стр.: илустр.; 24 cm.
На спор. насл. стр.: *Diary of Kosta Milovanović Pećanac.*
Тираж: 1.000.
Предговор: стр. 5–14
Регистри.
11. *Мемоари / Павле Блажарић.* – Лепосавић [тј.] Приштина: Институт за српску културу; Лепосавић: Центар за културу „Сава Дечанац” ; Београд: Савез удружења ратника ослободилачких ратова Србије 1912–1920. и потомака, 2006 (Београд: Драслар партнер). – 383 стр., [48] стр. с фотогр.; 25 cm.
Тираж: 500.
Предговор / Божица Младеновић, стр. 5–21; Поговор: стр. 381–382. Напомене уз текст.
12. *Тојлички усџанак 1917.: збирка докумената /* приредила Божица Младеновић: *Toplica Uprising 1917.* – Београд: Историјски институт, 2007 (Београд: Чигоја штампа). – 164 стр.: илустр.; 25 cm.
На спор. насл. стр.: *Toplica Uprising 1917.*
Тираж: 500.
Напомене и библиографске референце уз текст.
Регистри.

13. *Kazivanja o Topličkom ustanku* / приредила за штампу Божица Младеновић. – Нови Сад: Издавачка делатност „M & N”, 2007. – 129 стр.; 24 цм.
14. *Мемоари о Тоџичком усџанку 1917. џодине* / Радомир Радосављевић; приредила Божица Младеновић. – Београд: Друштво историчара Србије „Стојан Новаковић”, 2010 (Београд: Донат граф). – 89 стр.; 25 цм.
Тираж: 500.
Мемоари као историјски извор: стр. 6–12.
Напомене и библиографске референце уз текст.
Регистар.
15. *Пиџџоџи војне акадеџије: сџисак сврџених џиџџоџа 1–46 класе 1855–1914. џодине* / Божица Младеновић, Милић Ј. Милићевић; уредник Срђан Рудић; [превод резимеа Гордана Гарић Петровић]. – Београд: Историјски институт, 2012 (Београд: Чигоја штампа). – 87 стр.: табеле; 24 цм.
Тираж: 500.
На спор. насл. стр.: Cadets of Military Academy.
Напомене и библиографске референце уз текст.
Summary.
16. *Жив се не џредајем!!!: дневник Косџе Војиновића Косовца од 1916. до 1917. џодине* / приредила Божица Младеновић; [регистар личних имена Младен Ацковић]. – Ниш: Талија издаваштво: Филозофски факултет, 2017 (Ниш: Талија издаваштво). – 300 стр.: илустр.; 25 цм.
Ауторове слике.
Тираж: 500.
Слика приређивача и О приређивачу: стр. [303].
Напомене и библиографске референце уз текст.
Регистар.
17. *Жив се не џредајем!!!: дневник Косџе Војиновића Косовца од 1916. до 1917. џодине* / Коста Војиновић; приредила Божица Младеновић. – 2. изд. – Ниш: Талија издаваштво: Филозофски факултет, 2018 (Ниш: Талија издаваштво). – 300 стр.: илустр.; 25 цм.
Ауторове слике.
Тираж: 500.
О приређивачу: стр. [303].
Напомене и библиографске референце уз текст.
Регистар.
18. *Жив се не џредајем!!!: дневник Косџе Војиновића Косовца од 1916. до 1917. џодине* / Коста Војиновић; приредила Божица Младеновић. – 3. изд. – Ниш: Талија издаваштво: Филозофски факултет, 2018 (Ниш: Талија издаваштво). – 303 стр.: илустр.; 25 цм.
Ауторове слике.
Тираж: 500.

О приређивачу: стр. [309].
Напомене и библиографске референце уз текст.
Регистар.

19. *Њиочициџа ни код коџа: дневник Тоџка Влаховиџа из 1917. године / приредила Божица Младеновиџ. – Нови Сад: Прометеј; Београд: Радио-телевизија Србије, 2018 (Нови Сад: Прометеј). – 171 стр.: илустр.; 22 цм.*
Ауторове слике.
На оба спојна листа фотогр.
Тираж: 500.
Подаци о приређивачу: стр. 169.
Напомене и библиографске референце уз текст.
Регистар.

III РАДОВИ-ПОГЛАВЉА У СЕРИЈСКИМ И МОНОГРАФСКИМ ПУБЛИКАЦИЈАМА

20. Велимир Николиџ о стрељању и страдању мештана у Горњем Матејевцу 1917. године / Божица Младеновиџ
У: *Расковник*. – ISSN 0486-0187. – Год. 14, бр. 53/54 (1988), стр. 64–69.
21. Казивања Чедомира Чукурановиџа, војника XII коњичког пука / Божица Младеновиџ
У: *Расковник*. – ISSN 0486-0187. – Год. 14, бр. 53/54 (1988), стр. 57–63.
22. Топлички устанак – спонтана народна побуна и организовани покрет отпора / Божица Младеновиџ
У: *Лесковачки зборник*. – ISSN 0459-1070. – Бр. 28 (1988), стр. 11–15.
23. Два извора о одговорности Косте Пеџанца за рад у српској герили и током Топличког устанка / Божица Младеновиџ
У: *Мешовиџа траџа (Miscellanea)*. – 0350-5650 (ISSN-L 0350-5650). – Књ. 20 (1990), стр. 127–138.
24. Арбанаси и Топлички устанак / Божица Младеновиџ
У: *Лесковачки зборник*. – ISSN 0459-1070. – Бр. 33 (1993), стр. 119–122.
25. Нови извори о Јовану Илиџу и Синиши Стефановиџу / Божица Младеновиџ
У: *Историјски часопис*. – ISSN 0350-0802. – Књ. 40–41 (1993/1994<шт. 1995>), стр. 341–344.
26. Казивања Глигорија Аксентијевиџа о Топличком устанку / Божица Младеновиџ
У: *Даница*. – ISSN 0354-4974. – Год. 2 (1995), стр. 341–344.
27. Коста Миловановиџ Пеџанац, Моја казивања о Драгутину Димитријевиџу Апису и друговима / Божица Младеновиџ
У: *Српски јуџ*. – ISSN 0354-4826. – Год. 2, бр. 6 (1995), стр. 179–182.

28. Здравствена заштита становника Београда од 1916. до 1918. године / Божица Младеновић
У: *Годишњак за друшћивену историју*. – ISSN 0354-5318. – Год. 4, бр. 1 (1997), стр. 35–42.
29. Нови наративни извори о Топличком устанку / Божица Младеновић
У: *Историјски часопис*. – ISSN 0350-0802. – Књ. 42–43 (1997), стр. 311–317.
30. Школе у Београду од 1916. до 1918. године / Божица Младеновић
У: *Историјски часопис*. – ISSN 0350-0802. – Књ. 44 (1997<шт. 1998>), стр. 167–180.
31. Историја Топлице / Божица Младеновић
У: *Топлички крај: мала енциклопедија Топлице: зборник* / [аутори Миљивоје Мађејка ... и др.: редактор – уредник Иван Ивановић]. – Београд: Алтера : „Слободан Јовић”, 1998. – Стр. 87–99.
32. Софија Пећанац: 1889–1961 / Божица Младеновић
У: *Токови историје*. – ISSN 0354-6497. – Бр. 1–4 (1999), стр. 409–420.
33. Промена назива улица у градовима Војно-генералног гувернмана: Прилог проучавању односа између паралелних друштава / Божица Младеновић
У: *Историјски часопис*. – ISSN 0350-0802. – Књ. 45–46 (1998/1999 <шт. 2000>), стр. 289–305.
34. Демографске прилике у ваљевском округу од 1916. до 1918. године / Божица Младеновић
У: *Гласник*. – ISSN 0354-9143. – Бр. 34 (2000), стр. 151–158.
35. Извештаји Косте Пећанца о пљачкању манастира Високи Дечани у Првом светском рату / Божица Младеновић
У: *Гласник*. – ISSN 0354-9143. – Бр. 35 (2001), стр. 143–146.
36. Писмо у Првом светском рату/ Божица Младеновић
У: *Писмо: зборник радова* / уредник Радош Љушић. – Београд: Удружење за српску повесницу, 2001. – Стр. 237–252.
37. Рат и приватност: Први светски рат / Божица Младеновић
У: *Приватни животи код Срба у двадесетом веку* / приредио Милан Ристовић. – Београд: Слио, 2007. – Стр. 771–794.
38. Школе у градским насељима три јужна округа Војно-генералног гувернмана у Србији од 1916. до 1918. године / Божица Младеновић
У: *Историјски часопис*. – ISSN 0350-0802. – Књ. 47 (2000. <шт. 2002>), стр. 175–181.
39. Живана Терзић – ратник са Дрине / Божица Младеновић
У: *Историјски часопис*. – ISSN 0350-0802. – Књ. 49 (2002. <шт. 2003>), стр. 275–278.
40. Српска елита у Првом светском рату / Божица Младеновић
У: *Историјски часопис*. – ISSN 0350-0802. – Књ. 49 (2002<шт.2003>), стр. 243–259.
41. Породица Аранђеловић у Првом светском рату / Божица Младеновић
У: *Историјски часопис*. – ISSN 0350-0802. – Књ. 51 (2004), стр. 157–170.

42. Из ратних бележака потпоручника Иванка Обреновића (1915–1919) / Божица Младеновић, Недељко Радосављевић
У: *Меџовиџа љрађа (Miscellanea)*. – ISSN 0350-5650. – Књ. 24 (2005), стр. 277–286.
43. Топлички устанак 1917. године – (не) истраженост теме и могућност даљег истраживања / Божица Младеновић
У: *Баџиџина*. – ISSN 0353-9008. – Бр. 20/2 (2006), стр. 313–322.
44. Срби у делу немачке штампе 1912–1913. године / Божица Младеновић
У: *Исџориџски часоџис*. – ISSN 0350-0802. – Књ. 53 (2006), стр. 301–316.
45. Војска Краљевине Србије за време Балканских ратова – у огледалу немачке штампе / Божица Младеновић
У: *Баџиџина*. – ISSN 0353-9008. – Бр. 22 (2007), стр. 161–171.
46. Демографске прилике у Чачанском округу 1916–1918. године / Божица Младеновић
У: *Наџа љроџлосџ*. – ISSN 0550-4317. – Бр. 8 (2007), стр. 65–71.
47. Живот и дела војводе Косте Пећанца / Божица Младеновић
У: *Меџовиџа љрађа (Miscellanea)*. – ISSN 0350-5650. – Књ. 28 (2007), стр. 365–377.
48. Записи Животе Живковића / Божица Младеновић
У: *Меџовиџа љрађа (Miscellanea)*. – ISSN 0350-5650. – Књ. 28 (2007), стр. 307–339.
49. Павле Блажарић Бистрички о Кости Миловановићу Пећанцу / Божица Младеновић
У: *Баџиџина*. – ISSN 0353-9008. – Бр. 23 (2007), стр. 327–339.
50. Топлички устанак 1917. – особитости и значај у српској историји / Божица Младеновић
У: *Браџисџиво*. – ISSN 1451-2386. – Год. 11 (2007), стр. 41–46.
51. Вучко Панџић, Из времена Топличког устанка 1917. године / Божица Младеновић
У: *Весник*. – ISSN 0067-5660. – Бр. 36 (2009), стр. 168–177.
52. Списак српских љака за школовање у Француској у 1916. години / Божица Младеновић
У: *Меџовиџа љрађа (Miscellanea)*. – ISSN 0350-5650. – Књ. 30 (2009), стр. 135–142.
53. Софија Пећанац: од поштоване жене до „народног непријатеља” / Божица Младеновић
У: *Караџић*. – ISSN 1821-4061. – Бр. 2 (2010), стр. 102–110.
54. „Beogradске новине” – Оглед о паралелним друштвима у Војно-генералном гувернману Србија 1915–1918. / Божица Младеновић, Милић Милићевић
У: *Исџориџски часоџис*. – ISSN 0350-0802. – Књ. 60 (2011), стр. 541–554.
55. Казивања Радоша Николића о Топличком устанку / Божица Младеновић, Милић Милићевић
У: *Меџовиџа љрађа (Miscellanea)*. – ISSN 0350-5650. – Књ. 32 (2011), стр. 553–560.
56. О боравку српске војске на Крфу 1916. године / Божица Младеновић, Милић Милићевић
У: *Меџовиџа љрађа (Miscellanea)*. – ISSN 0350-5650. – Књ. 32 (2011), стр. 543–552.

57. Пољакиња у Топличком устанку 1917. године: поводом обележавања 95-годишњице Топличког устанка / Божица Младеновић
У: *Теме*. – ISSN 0353-7919. – Год. 36, бр. 3 (2012), стр. 1371–1378.
58. Женско друштво између љубави и страха: Дневник Наталије Аранђеловић од 1915. до 1918. године / Божица Младеновић
У: *Теме*. – ISSN 0353-7919. – Год. 38, бр. 2 (2014), стр. 723–732.
59. Песме четничког војводе Косте Војиновића Косовца / Божица Младеновић
У: *Српске сџудије*. – ISSN 2217-5687. – Књ. 5 (2014), стр. 187–205.
60. Србија у Великом рату / Божица Младеновић
У: *Велики рај и „мали” човек* / [уредник Милош Матић]. – Београд : Етнографски музеј у Београду, 2014. – Стр. 197–217.
61. Women’s Mobilization for War (South East Europe), in: 1914–1918-online / Božica Mladenović
У: *International Encyclopedia of the First World War*, ed. by Ute Daniel, Peter Gatrell, Oliver Janz, Heather Jones, Jennifer Keene, Alan Kramer, and Bill Nasson, issued by Freie Universität Berlin, Berlin 2014-10-08. URL: https://encyclopedia.1914-1918-online.net/pdf/1914-1918-Online-womens_mobilization_for_war_south_east_europe-2014-10-08.pdf.
62. Establishment and organisation of Serbian political parties in the 19 th century / Mirosław D. Pešić, Božica B. Mladenović
У: *Теме*. – ISSN 0353-7919. – Год. 39, бр. 3 (2015), стр. 945–964.
63. Култура у окупираној Србији 1916–1918 / Божица Младеновић
У: *Први светски рај: зборник радова* / приредили Слободан Владушић, Ђорђе Ђурић; – Нови Сад: Матица српска, 2015. – стр. 281–294.
64. Милунка Савић: између мита и стварности / Божица Младеновић
У: *Лейџис Мајџице српске*. – ISSN 0025-5939. – Год. 191, књ. 496, св. 5 (2015), стр. 667–672.
65. Критика – Лексикон Првог светског рата у Србији, уредници Станислав Сретеновић и Данило Шаренац, Институт за савремену историју, Друштво историчара „Стојан Новаковић”, Београд 2015, 423 стр. / Божица Младеновић
У: *Историјски часопис*. – ISSN 0350-0802. – Књ. 65 (2016), стр. 465–471.
66. Функционисање парламентарног система у Краљевини Србији од 1889. до 1892. године / Мирослав Пешић, Божица Младеновић
У: *Историјски часопис*. – ISSN 0350-0802. – Књ. 65 (2016), стр. 331–353.
67. Два наративна извора о Топличком устанку / Божица Младеновић
У: *Мешовита тража (Miscellanea)*. – ISSN 0350-5650. – Књ. 38, (2017), стр. 225–238.
68. Криза парламентарног система у Краљевини Србији од 1892. до 1894. године / Мирослав Д. Пешић, Божица Б. Младеновић,
У: *Историјски часопис*. – ISSN 0350-0802. – Књ. 66 (2017), стр. 401–436.
69. Љубав у доба Топличког устанка 1917. године: Коста Војиновић и Станка Петровић-Димић / Божица Младеновић
У: *Српске сџудије*. – ISSN 2217-5687. – Књ. 5 (2017), стр. 360–366.

70. Властимир Вуковић у Великом рату: од битке на Мачковом камену до преласка на Солунски фронт / Божица Младеновић
У: *Токови историје*. – ISSN 0354-6497. – Бр. 2 (2018), стр. 12–29.

IV РАДОВИ САОПШТЕНИ НА НАУЧНИМ СКУПОВИМА / КОНФЕРЕНЦИЈАМА

71. Комитски преки суд / Божица Младеновић
У: *Научни скупи Србија 1917. године* / одговорни уредник Славенко Терзић. – Београд: Историјски институт, 1988. – Стр. 81–94.
72. Штампa Босне и Херцеговине о дочеку српске војске новембра 1918. године / Божица Младеновић
У: *Научни скупи Србија 1918. године и сиварање југословенске државе*, Београд, [2. и 3. децембра 1988.]: зборник радова. – Београд: Историјски институт, 1989. – Стр. 379–387.
73. Одштетни захтеви Србије према Бугарској на Конференцији мира у Паризу 1919–1920. / Божица Младеновић
У: *Научни скупи Србија на крају Првој светској рату* / одговорни уредник Славенко Терзић. – Београд: Историјски институт: Змај, 1990. – Стр. 101–104.
[Према предговору, шести научни скуп у оквиру пројекта Историја Србије и српског народа у првом светском рату под називом Округли сто са темом Србија на крају првог светског рата, одржан је 21. и 22. децембра 1989. године у Београду].
74. Дневник Косте Миловановића Пећанца као историјски извор / Божица Младеновић
У: *Тојлички усџанак 1917. године: зборник радова са научној скупи држаној у Прокуљу и Лесковцу 27. и 28. марта 1997. године* / [уредник и стручни редактор Боривоје Ђ. Поповић]. – Београд: Удружење ратних добровољаца 1912–1918, њихових потомака и поштовалаца: Војноисторијски институт Војске Југославије, 1997. – Стр. 324–329.
75. Устаничке борбе у Косаничком срезу 1916-1918. године / Божица Младеновић
У: *Куршумлија кроз векове: зборник радова с научној скупи*, Пролом Бања / одговорни уредник Славенко Терзић. – Београд: Завод за уџбенике и наставна средства: Историјски институт САНУ; Куршумлија: Туристичка организација Општине, 2000. – Стр.163–168.
76. Српско село у Првом светском рату / Божица Младеновић
У: *Српско село: могућности и даљи правци истраживања*: [зборник радова са Научног скупа Српско село – могућности и даљи правци истраживања одржаног 21. и 22. 06. 2001. године у Сирогојну у организацији Музеја „Старо село”, Сирогојно и Историјског института] / одговорни уредници Тибор Живковић, Снежана Ђенић. – Београд: Историјски институт; Сирогојно: Музеј на отвореном „Старо село”, 2003. – Стр. 103–115.

77. Злочини у устаничком подручју Србије 1917. године / Божица Младеновић
У: *Геноцид у 20. веку на њословенских земаља: зборник радова са научној скупи*, Београд, 22–23. април 2003. / [организатори научног скупа Музеј жртава геноцида, Крагујевац–Београд ... [и др.]; уредник Јован Мирковић]. – Крагујевац: Музеј жртава геноцида; Београд: Институт за новију историју, 2005. – Стр. 59–64.
78. Коста Миловановић Пећанац у четничкој акцији 1903–1912. године / Божица Младеновић
У: *Рајно добровољаштво Јуославије у Друјом светском рају*: [зборник радова] / [главни уредник Новица Пешић]. – Београд: Удружење ратних добровољаца 1912–1918, њихових потомака и поштовалаца, 2005. – Стр. 244–250.
79. Здравствене прилике у окупираној Србији 1915–1918. / Божица Младеновић
У: *Зборник радова са XV научној скупи Историја медицине, фармације и народне медицине*, одржаног 24–25. маја 2006. године у Зајечару / [главни и одговорни уредник Момчило Павловић]. – Београд: Институт за савремену историју; Зајечар: Историјски архив „Тимочка крајина”, 2007. – Стр. 29–38.
80. Između овлашћења и samovolje: Kosta Milovanović Pećanac i Pavle Blažarić Bistrički u gerilskim borbama na teritoriji Makedonije: 1904–1908. / Božica Mladenović
У: *Gerila na Balkanu: borci za slobodu, buntovnici ili banditi: istraživanje gerile i paramilitarnih formacija na Balkanu* / саопштења са Међународног научног скупа одржаног 14–16. септембра 2006. године у Београду, Leskovcu и Vranju = Guerrilla in the Balkans: freedom fighters, rebels or bandits: researching the guerrilla and paramilitary forces in the Balkans / International Conference Belgrade–Leskovac–Vranje, sept. 14–16, 2006; [editors-in-chief Момчило Павловић, Tetsuya Sahara, Predrag J. Marković; translators Dragoslava Mićović, Jasminka Bošnjak]. – Tokyo: Institute for Disarmament and Peace Studies; Belgrade: Institute of Contemporary History: Faculty for Security Studies, 2007. – Стр. 103–118.
[Међународни научни скуп Gerila na Balkanu (2006; Beograd, Leskovac, Vranje)].
81. Српске династије у мемоарима пуковника Павла Блажарића / Божица Младеновић
У: *Нововековне српске династије у мемоарисцији* / уредник Петар В. Крстић; главни и одговорни уредник Тибор Живковић. – Београд: Историјски институт, 2007. – Стр. 366–377.
82. Два мемоарска записа о повлачењу српске војске кроз Црну Гору крајем 1915. године / Божица Младеновић
У: *Први светски рај и Балкан – 90 година касније: ѿемајски зборник радова* / [главни и одговорни уредник Милан Терзић]. – Београд: Институт за стратегијска истраживања, Одељење за војну историју, 2011. – Стр. 252–264.
[Међународна научна конференција „Први светски рат и Балкан – 90 година касније”, одражана у Београду 13. и 14. новембра 2008. године].

83. Настава опште историје новог века II (XIX века) на Департману за историју Филозофског факултета у Нишу / Божица Младеновић
У: *Наука и савремени универзитет*: научни скуп 10–11. новембар 2011: књига резимеа / [уредник Јован Пејчић]. – Ниш: Филозофски факултет, 2011 [Ниш]. – Стр. 200–201.
84. Уређење простора у градовима Војно-генералног гувернмана у Србији 1916–1918: прилог проучавању односа између паралелних друштава / Божица Младеновић
У: *Просторно њланирање у Јуџоистичној Европи: (до друџої свеїскої раїа) / [уредник издања Бојана Миљковић-Катић; одговорни уредник Срђан Рудић]. – Београд: Историјски институт: Балканолошки институт САНУ: Географски факулет Универзитета, 2011. – Стр. 269–281.*
85. Зов слободе: „обични људи” у Српској револуционарној организацији на територији Османског царства почетком 20. века / Божица Младеновић
У: *Устаници и џобуне Срба у Турској у XIX веку: зборник радова: (џоводом 170 џодина од избијања Нишке буне) / [главни и одговорни уредник Радомир Виденовић]. – Ниш: Универзитет у Нишу, Филозофски факултет, 2012. – Стр. 131–140.*
86. Слика другог: Срби у огледалу немачке штампе за време балканских ратова 1912–1913. / Божица Младеновић
У: *Друџи о Србима, Срби о друџима*: [зборник радова] / приредила Дубравка Поповић Срдановић. – Ниш: Филозофски факултет, 2012. – Стр. 41–61.
[Међународни научни скуп одржан 11. и 12. децембра 2009. године на Филозофском факултету у Нишу].
87. The Balkan Wars in the Serbian illustrated periodicals. From statistics to poetry / Božica Mladenović, Milić Milićević
У: *The Balkan Wars 1912/1913: New views and interpretations / Abstract Proceedings International Conference October 24 to 25, 2012. – Belgrade. – p. 29.*
88. Балкански ратови у српској илустрованој периодици / Божица Младеновић, Милић Милићевић
У: *Балкански раџови 1912/1913: нова виђења и џумачења / уредници Срђан Рудић, Миљан Милкић. – Београд: Историјски институт: Институт за стратегијска истраживања, 2013. – Стр. 425–448.*
89. Димитрије Димитријевић, ученик Призренске Богословије / Божица Младеновић
У: *Историја и значај Призренске боџословије: (џоводом 140. џодишњице од оснивања)*: [зборник радова са научног скупа одржаног од 31. октобра до 1. новембра 2011. године у Нишу] / приредио Славиша Недељковић. – Ниш: Филозофски факултет: Призренска богословија Св. Кирила и Методија: Центар за црквене студије, 2013. – Стр. 121–131.
90. Други балкански рат у Мемоарима Павла Блажарића / Божица Младеновић, Мирослав Пешић
У: *Научни скуп са међународним учешћем Наука и савремени универзитет* 3, 15. и 16. новембар 2013: књига сажетак / [главни и одговорни уредник Бојана Димитријевић]. – Ниш: Филозофски факултет, 2013. – Стр. 179–180.

91. “If I could get anything from you...”: The war correspondence in the newspaper “Velika Srbija” in 1916. year, Along Clio’s ways ... / Božica Mladenović
 U: *Topical problems of modern historical science* / edited by: Mihovil Vojnovič, Saša Kožuh, University of Primorska, Faculty of Education, A.F.M Krakow University Koper, 2013. – Str. 53–69.
92. Први балкански рат у Мемоарима Павла Блажарића / Божица Младеновић, Мирослав Пешић
 У: *Први балкански рат 1912/1913. године: Друштвени и цивилизацијски смисао: (поводом стогодишњице ослобођења Србије и Македоније 1912):* међународни тематски зборник. Књ. 1 / приредио Александар Раствојић. – Ниш: Филозофски факултет, 2013. – Стр. 287–299.
93. Toplica uprising in the year 1917 – (un)explored topic and the possibility of further researches / Božica Mladenović
 У: *Научни дијалози*. Сборник посветен на 10-годишнината од научното партнерство между Филологическия и Философският факултет на университетите във Велико Търново и Ниш, 2012: Велико Търново, 2012 / състав. и ред. Радослав Радев ... [и др.]. - В. Търново : Унив. изд. „Св. св. Кирил и Методий”, 2013. – Стр. 271–280.
94. Топлички устанак у српској историји и традицији / Божица Младеновић
 У: *Наука и традиција: зборник радова са научног скупа* (Пале, 18–19. мај 2012). Филозофске науке / [главни уредник Владимир Милисављевић]. – Пале: Филозофски факултет, 2013. – Стр. 117–124.
95. Други балкански рат у Мемоарима Павла Блажарића / Божица Младеновић, Мирослав Пешић
 У: Тематски зборник радова [са трећег међународног научног скупа Наука и савремени универзитет, 2013]. [Том 1], *Историографија и савремено друштво* / [главни и одговорни уредник Бојана Димитријевић]. – Ниш: Филозофски факултет, 2014. – Стр. 9–19.
 [Међународни научни скуп Наука и савремени универзитет (3; 2013; Ниш)]
96. Economic conditions in the Military-general Government of Serbia 1916-1918 / Božica Mladenović
 У: “Great War, Serbia, Balkans and Great Powers”: International Conference / Abstract proceedings, September 24 to 25, 2014. – Belgrade, 2014. – Str. 28–29.
97. Југоисточна Србија у првим годинама српске револуције (1804–1806) / Божица Младеновић, Мирослав Пешић
 У: *Српски народ на Балканском полуострву од 6. до 20. века* / приредио Славиша Недељковић. – Ниш: Филозофски факултет, 2014. – Стр. 277–289.
98. Делатност Светониколског одбора на доношењу Устава из 1869. / Мирослав Пешић, Божица Младеновић
 У: Тематски зборник радова [са четвртог међународног научног скупа Наука и савремени универзитет, 4 (2014). Том 2], *Државност, демократизација и култура мира* / [главни и одговорни уредник Бојана Димитријевић]. – Ниш: Филозофски факултет, 2015. – Стр. 37–50.

99. Привредне прилике у Војно-генералном гувернману Србија (1916–1918) / Божица Младеновић
У: *Први светски рат, Србија, Балкан и велике силе* / уредници Срђан Рудић, Миљан Милкић. – Београд: Историјски институт и Институт за стратегијска истраживања, 2015. – Стр. 363–373.
100. Развој либералних идеја у Кнежевини Србији од 1858. до 1869. године / Мирослав Пешић, Божица Младеновић
У: *Зборник радова са научној скупи Наука и слобода* (Пале, 6–8. јуни 2014). Филозофске науке / [главни уредник Вера Вујевић]. – Пале: Филозофски факултет Универзитета у Источном Сарајеву, 2015. – Стр. 27–39.
101. На „кућном фронту” – Српкиње у Великом рату / Божица Младеновић, Мирослав Пешић
У: *Велики рат 1914–1918: узроци, последице, тумачења: Међународни њемајски зборник посвећен академику Драгољубу Р. Живојиновићу (1934–2016)* / приредио Александар Растовић. – Ниш: Филозофски факултет универзитета у Нишу. – Књ. I (2016), стр. 511–522.
[Међународни тематски зборник посвећен академику Драгољубу Р. Живојиновићу (1934–2016)]
102. Ратне операције на Македонском фронту у јесен 1916. године у мемоарима Павла Блажарића / Божица Младеновић
У: *Друштвене науке пред изазовима савременог друштва* [Електронски извор]: тематски зборник радова са међународног научног скупа Наука и савремени универзитет (6; 2016; Ниш). Том 1 / [уредник Гордана Ђигић]. – Ниш: Филозофски факултет Универзитета, 2017. – Стр. 105–114.
[„Друштвене науке пред изазовима савременог друштва. Тематски зборник радова са шестог међународног научног скупа Наука и савремени универзитет 6 (2016)”]
103. Добровољци у Топличком устанку / Божица Младеновић, Милић Милићевић
У: *Добровољци у Великом рату 1914–1918: зборник*. – Београд: Историјски институт, Институт за стратегијска истраживања, Министарство одбране Републике Србије и Нови Сад: Матица српска, 2018. – Стр. 185–209.

У ПРИКАЗИ КЊИГА

104. Браћа Влаховић 1917, прилози за историографију топличког устанка / приредио Миодраг Влаховић, Београд 1987, стр. 184 / Божица Младеновић. – Приказ
У: *Историјски гласник*: Орган Историјског друштва СРС. – ISSN 0021-2644. – Књ. 34 (1987), стр. 256–257.
105. Андреј Митровић, *Устаничке борбе у србији 1916–1918*, Београд, СКЗ, 1987, стр. 544 / Божица Младеновић. – Приказ

- У: *Историјски часопис*: орган Историјског института САН. – ISSN 0350-0802. – Књ. 35 (1988), стр. 225–227.
106. Србија и српски народ у Првом светском рату / Божица Младеновић. – Приказ
У: *Зборник Матице српске за историју* = Proceedings of Matica Srpska for History. – ISSN 0352-5716. – бр. 43 (1991), стр. 210–213.
107. М. Влаховић, Јован Радовић (1891–1918), Београд 1992, 127 / Божица Младеновић. – Приказ
У: *Историјски часопис*: орган Историјског института САН. ISSN 0350-0802. – Књ. 39 (1992), стр. 338.
108. Милан Мито Ђуровић: Успомене (1900–1944), приредио Недељко Радосављевић, *Мешовића траћа (Miscellanea)* књ. XXV (2005), Историјски институт, Београд, 2005, 147. / Божица Младеновић. – Приказ
У: *Историјски часопис*: орган Историског института САН. ISSN 0350-0802. – Књ. 52 (2005), стр. 423–426.
109. Поводом изласка Србије на море. Албанска операција 1912–1913. године / Божица Младеновић. – Приказ
У: *Теме*. – ISSN 0353-7919. – Год. 37, бр. 3 (2013), стр. 1481–1483.

СВЕТИСЛАВ МАНДИЋ

ТРАГЕДИЈА У ГОРЊОЈ ИСПОСНИЦИ СВЕТОГ САВЕ¹

Ових дана је писано о трагедији која се десила између 7. и 8. децембра 1981. године избијањем пожара у Горњој испосници Светог Саве, на врховима Радочела, код манастира Студенице.

На седам километара идући уз реку Студеницу, која због свог стрмог корита више хучи него што жубори, скрећући десно од пута којим се иде за Ивањицу, идући километар и по стрмим путем кроз шуму, долазите до **Доње испоснице Светог Саве**. По неким знаковима могло би се закључити да је ту била преписивачка школа коју је ту организовао Свети Сава за време свог игумановања у манастиру Студеници.

Ту се данас налази и мала црква посвећена Покрову Пресвете Богородице, коју је подигао Свети Сава. У њој се чува правило које је он прописао. Ту данас живе двојица свештеномонаха, који су се повукли из манастира Студенице ради успешнијег монашког подвига.

Пењући се стрмом стазом одавде, кроз јелову и храстову шуму стиже се **Горњој испосници Светог Саве**. После извесног времена наилазите на високе и стрме литице. Пролазите на неким местима стазом не широм од пола метра. С леве стране видите страховите провалије и стрмине покривене плочама стена, као да су их неки гиганти разбацали убацујући се са њима један на друге. У подножју ове неупоредиве панораме хучи река Студеница. Пролазећи овом стазом људи слабијих нерава могли би да изгубе равнотежу.

На крају се стиже на један ужи пропланак у полукругу. Прилепљена је уз једну високу литицу као ластавичје гнездо. Са спољне стране види се овалан зид са прозорима на четири нивоа. Пошто је овај зид изграђен живим кречом, последњи пожар није га оштетио. Међутим, изгорела је сва унутарња дрвена конструкција са прозорима и вратима.

¹ Чланак је објављен у листу *Православље*, бр. 356 (година XVI) од 15. јануара 1982. (стр. 6–7). Лист *Православље* су верске новине Архиепископије београдско-карловачке. Тадашњи одговорни уредник био је епископ моравички др Сава.

Испод Испоснице, у стени се налази извор који је укључен у једну камену кацу. Ово је „Каца Светог Саве”, којој народ долази с побожношћу и верујући да је ова вода лековита.

У непосредној близини налази се црквица, посвећена светом великомученику Георгију, коју је такође подигао Свети Сава. Веома је добро очувана.

У ову Испосницу је долазио Свети Сава повремено. Обавезно је у њој проводио време у току Великог часног поста.

Шта је довело Светог Саву на ову страховиту литицу? Морали бисмо претходно да се вратимо у његову Карејску испосницу, да бисмо могли да одговоримо на ово питање.

Забележено је да је Свети Сава још у седамнаестој години живота молио ватопедског игумана да му дозволи да живи са монасима-отшелницима, које је у оно време сретао у Светог Гори. Игуман је енергично одбио овај захтев опомињући Саву да је веома опасно за тако младог монаха да се ухвати усамљен у коштац „против господара таме овог света”.

Међутим, касније када је Сава постао зрео и искусан монах, познат у читавој Светој Гори, будући већ и настојатељ манастира Хиландара, сазидао је у Кареји мали конак и у њему капелу, коју је посветио свом омиљеном светитељу и имењаку – Светом Сави Освећеном (†532 г.). У једној уској и малој ћелији подвргао је себе веома строгим подвизавањима у посту, молитви, уздржавању у јелу и пићу и потпуно усамљеничком животу. Свакодневно је одржавао читав круг богослужења. Ту је написао и правила за ову своју испосницу, која је до данас остала јединствена у православном и хришћанском свету. То је тзв. „Карејски типик”, написан на једном пергаменту и потписан од „последњег од свију Саве грешног”.

Пошто је овај „Типик” био кратак његова правила су касније уклесана на једној мермерној плочи на улазу у Испосницу, где се и данас налази.

Од оног времена до данас у овој Испосници се није никада угасило кандило.

Ови исти разлози навели су Светога Саву да изгради две испоснице у близини манастира Студенице. Радећи веома много и самопрегорно, приповедајући, служећи, путујући и организујући живот Цркве, просвете, школства; зидајући манастире, цркве, болнице, Свети Сава је трошио своје снаге и празнио своје духовне резервоаре. Као некада у Светој Гори, осећао је потребу за повлачење и директни додир са Богом. Ова оштра литица на брду Радочела, која је својим оштрим врховима парала облаке, учинила му се веома привлачном. Осећао је као да ће му Бог бити ближи на оним висовима дивне природе. Шта је он ту доживљавао само је Богу и њему познато. Можемо претпостављати да је доживљавао исто оно што и у Карејској испосници.

После Светог Саве кроз непуних осам векова Горња испосница је била велико духовно светилиште. Било је времена када у њој није било монаха, али никада није било времена да је уска стаза, која је водила овом светилишту, зарасла коровом.

Ова иста идеја је одвела у ову Испосницу многе подвижнике кроз векове. Међу њима је био последњи схијеромонах Гаврило (Миловановић). У току 43 године он је у овој Испосници духовно горео као свећа. На крају је и телесно у њој сагорео унапређујући и чувајући ово светилиште.

† Схијеромонах Гаврило (Миловановић)

Радисав Миловановић се родио у селу Венчанима, код Аранђеловца, 1901. године од оца Велимира и мајке Велике. Као млад трговац у своме месту, доживео је 1931. призив за монаштво. Отишао је у манастир Дечане, а потом је провео краће време у манастирима у Црној Реци и у Жичи. Углавном, борио је у Испосници Светог Саве, код Студенице, 43 године. Ту је и примио чин велике схиме добивши име Гаврило. Од почетка свог монашког подвига Гаврило је био склон усамљеничком, анахоретском начину живота. Када је дошао у Горњу испосницу, осим спољних зидова, које је подигао Свети Сава, изнутра је ово била једна велика пећина. 43 године отац Гаврило је радио на изградњи ове испоснице. Надоградио је четврти спрат. Изградио је унутарње конструкције на четири нивоа, направио је мост ради прилаза и улаза у Испосницу. Испод једне стене изградио је себи гробницу. Све што је радио било је стручно, солидно и првокласно.

С обзиром на крајње тежак приступ овом месту, које се налази на оштрој литици, на хиљаду метара висине, све што је урађено право је чудо. Грађевински материјал често је отац Гаврило носио на својим леђима. Сву своју личну имовину, наслеђену од родитеља, утрошио је на обнову Испоснице. По обичају старих монаха бавио се „рукодјелијем”. Правио је крстиће од тисовог

дрвета, просфорнике и друго. Све што је зарадио утрошио је на обнову Испоснице. Од самога манастира Студенице није примао никакве доприносе. Био је веома гостољубив.

Почивши отац Гаврило је био велики духовник. Све своје слободно време је проводио у молитви држећи правило Светога Саве за ову Испосницу, које је слично Карејском типикју. Људи из околине су осећали његову духовност, обраћали су му се за молитве и савете. Звали су га „часник”, и сви су га волели. Радо су му у свему помагали. За човека који није склон да помогне у околним селима се каже: „Тај не би помогао ни оцу Гаврилу”. Оног јутра, после несреће у Испосници, нашли смо две жене, које су биле дошле из оближњег села Савова, да помогну оцу Гаврилу у припремању Крсне славе – Светог Алимпија. Остале су читав дан код Испоснице, и плачући изнеле око 600 литара воде, да би угасиле пожар.

О. Гаврило је био веома непосредан и отворено је говорио свима шта је мислио. Понекад су његове речи биле и горке. Међутим, људи су увек осећали његову добронамерност и искреност, и нико са на њега није љутио.

Како се десило овај несрећан случај, по свој прилици, остаће тајна. Људи, који гледају ствари из своје земаљске перспективе уводиће у забуну питање зашто се то десило овом великом светилишту – Испосници Светог Саве, и зашто се то десило једном од највећих њених подвижника? Људе праве и дубоке вере ова трагедија неће завести у заблуду, као ни многе друге које их задесе у животу, пошто ће све препустити Богу.

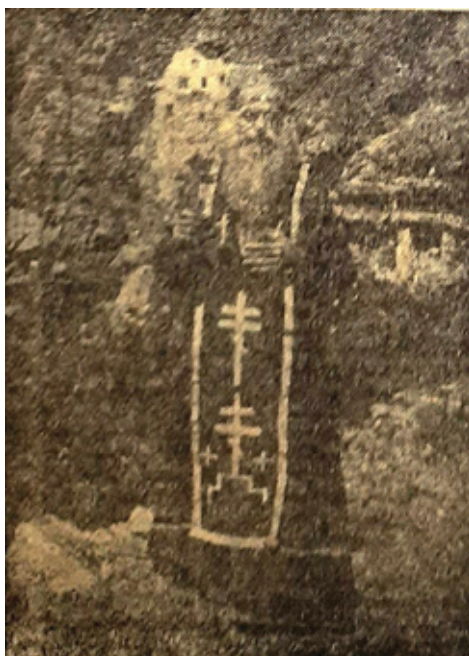
МОНАХУ ГАВРИЛУ, У СПОМЕН

Уобичајио сам, има дуги низ година, да приликом одлазака у манастир Студеницу, са пријатељима пођем и до обе њене испоснице. У горњој смо скоро увек затицали њеног усамљеног житеља јеромонаха Рафаила, каснијег великосхимника Гаврила. Увек је био у послу, у обичној и похабаној монашкој раси, али смо га, једном приликом, затекли у великосхимничкој ризи, на изласку из мале пећинске цркве. Замолио сам рафу – тако смо звали старог испосника – да га тако одевеног, фотографишем. Устручавао се, али је ипак пристао.

Чувши за недавни удес који је снашао монаха Рафаила-Гаврила, сетио сам се тада направљеног снимка. Шаљем вам тај снимак, да га, ако можете, објавите као видљиву успомену на једног од наших последњих испосника.

Ми ћемо, заиста, дуго жалити због ове несреће молећи Бога да се што пре обнови ова испосница и да се у њој нађе достојан наследник схијеромонаху Гаврилу. Нека му је слава и хвала!

Над одром схијеромонаха Гаврила епископ жички Стефан је одржао некролог.

ИЗ ГОВОРА ЕП. СТЕФАНА

Чини ми се да се у мислима многих људи поводом овог несрећног догађаја поставља питање: „Зашто се ово десило овом јединственом светилишту Српске православне цркве? Зашто је се ово десило човеку толико светога живота – оцу Гаврилу”.

Гледамо из ових наших људских видика и на основу закона људског мишљења није могуће да се одговори на ово питање. Ту одговора нема. Међутим, гледано из небеских и божанских видика, одговорио је на то питање Господ Исус Христос. Страдања се дешавају „да се покажу дела Божија” (Ји, IX, 3), да се „искупе греси многих” (ис. 53,1–5). Гледајући у Богочовека, најправеднијега, који се икада појавио на земљи, распетога на крсту ради искупљења људских грехова, човек може да одговори на ово питање. Заправо, Христос је одговорио, не само речима свог Еванђеља, већ својим сопственим страдањима на крсту, „носећи грехе многих” (Ис. 53,12).

Међутим, потребно је да човек клечи на коленима пред Христовим распетом, да би могао да уђе у разумевање ове велике тајне.

Схијеромонах је у младости доживео призив за монаштво. После издржаног ускушеништва замонашио се у манастиру светог Јоаникија Девичког. Неко време је провео у манастиру у Црној Реци, у Жичи и Тресији. Међутим, њега је највише привлачила ова Испосница Светог Саве, у којој је провео

скоро 43 године. Он је чезнуо за ближим и мирнијим додиром са Богом. Друго његово осећање је била одговорност пред Светим Савом – да се његова мисија у овом светилишту продужи.

Смисао свог подвига он је гледао у непрестаном преображавању, узрастању, исправљању. Имао је обичај да каже. „Молим се Богу да још мало поживим и да исправим живот”. Тако је стално духовно растао. Разговарао је са Богом, Пресветом Богородицом и светитељима, као да се налазе ту поред њега, као и да их гледа својим очима. Тако се он овде није осећао усамљен.

Особито је осећао присуство Светога Саве. Све што је овде радио био је уверен да продужава његов посао и да ради у његово име. Изграђујући и обнављајући ово светилиште у току пуне четири деценије, имао је обичај да се људима обраћа за помоћ речима: „учини за част Светога Саве”.

Многи људи који су сретали оца Гаврила били су импресионирани његовом духовношћу, много више него величанственошћу овога места. Често, ту није било разлике између верујућих и неверујућих, између наших људи и странаца. Својом духовношћу освајао је и птице, веверице и дивље животиње у овим врлетима. Приметили смо ових дана како птице и веверице облећу око ових огорелих прозора, као да тугују што нема више оца Гаврила да им пружи мало хране или да им каже неку реч.

Многима је у нашем времену био неразумљив подвиг оца Гаврила. Он је, заиста, живео слично светом ап. Павлу, који је рекао: „Не живим више ја, већ Христос у мени живи”. У сусретима са почившим оцем Гаврилом нама се често чинило да је он стварно још за живота престао да живи својим сопственим људским животом, почевши да живи Христовим животом.

Горња Савина испосница (фото В. Николић, новембар 2022)

Горња Савина испосница (фото В. Николић, новембар 2022)

Горња Савина исповница (фото В. Николић, новембар 2022)

Црква посвећена Светом Ђорђу (фото В. Николић, новембар 2022)

Манастир Студеница (Фото В. Николић, новембар 2021)

ИСПРАВКА

У *Свескама Мајице српске: Грађа и прилози за културну и друштвену историју*, бр. 17, *Серија друштвених наука*, свеска 6, Нови Сад 1990, стр. 38–45, грешком је поновљен текст Бранка Ћупурдије: *Коментар и библиографија извора о суботичким жетивеним свечаностима 1968–1985*. који је првобитно објављен у *Свескама Мајице српске: Грађа и прилози за културну и друштвену историју*, број 5, *Серија друштвених наука*, свеска 2, Нови Сад 1987, стр. 14–22.

Редакција

Свеске Матице српске: Серија друштвених наука
издаје Матица српска
Уредништво и администрација:
Нови Сад, Улица Матице српске 1
Телефон: 021/420-199; 021/6615-798
ljdrzic@maticasrpska.org.rs

Уредништво Свезака Матице српске: серија друштвених наука
закључило је 15. (63) свеску 11. априла 2024.

За издавача: др Драган Станић, председник Матице српске

Стручни сарадник Одељења: мср Љиљана Дражић

Редактор и лектор: Владимир М. Николић

Коректор: Владимир М. Николић

Технички уредник: Вукица Туцаков

Штампање завршено 2024. године

Компјутерски слог: Владимир Ватић, ГРАФИТ, Петроварадин
Штампа: САЈНОС, Нови Сад

Тираж: 300

ISSN: 0352-7700

CIP – Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

80/82

СВЕСКЕ Матице српске : грађа и прилози за културну и друштвену историју. Серија друштвених наука / уредник Љубомирка Кркљуш. – 1985, св. 1– , – Нови Сад : Матица српска, 1985– . – 24 cm

ISSN 0352-7700

COBISS.SR-ID 2857738